

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
БЕРДЯНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Ольга ГУРЕНКО

**ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ В
УМОВАХ ПОЛІЕТНІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА**

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Донецьк
Видавництво "Юго-Восток"
2007

УДК 378.147.85:930.85

ББК 74.58+63.5

Г 67

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів
(лист №1.4/18-Г-918 від 13.06.2007 р.)*

Рекомендовано до друку ухвалою Вченої ради Бердянського державного педагогічного університету (протокол №9 від 24.04.2007 р.)

Рецензенти:

доктор педагогічних наук, професор **А.В. Сущенко**

(Запорізький гуманітарний університет "ЗІДМУ")

кандидат педагогічних наук, доцент **В.А. Суржанська**

(Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди)

кандидат педагогічних наук, доцент **І.Г. Улюкаєва**

(Бердянський державний педагогічний університет)

Гуренко О.І.

Г 67 Формування етнокультурної компетентності майбутніх педагогів в умовах поліетнічного середовища: Навчальний посібник. – Донецьк: ТОВ "Юго-Восток, ЛТД", 2007. – 168 с.

ISBN

Навчально-методичний посібник складається з двох розділів. У першому розділі викладені теоретичні основи етнокультурної компетентності, представлена її модель та технологія формування етнокультурної компетентності студентів у педагогічному університеті, запропонована авторська методика визначення рівня сформованості етнокультурної компетентності майбутніх педагогів. У другому розділі представлений спецкурс «Етнокультура національних меншин українського Північного Призов'я» та методичні рекомендації до нього, які включають розробки лекцій, семінарських та практичних занять до запропонованих тем, завдання для самостійної роботи студентів, тести для поточного контролю знань.

Теоретичний та практичний матеріал, представлений у посібнику, стане у нагоді викладачам і студентам вищих педагогічних навчальних закладів різних рівнів акредитації, учителям, вихователям дитячих садків.

УДК 378.147.85:930.85

ББК 74.58+63.5

ISBN

© О.І.Гуренко, 2007

ЗМІСТ

Вступ	4
Розділ I. Теоретичні засади етнокультурної компетентності майбутніх педагогів	7
Модель етнокультурної компетентності.....	7
Методика визначення рівня сформованості етнокультурної компетентності	21
Технологія формування етнокультурної компетентності студентів педагогічного університету	34
Розділ II. Програма і методичні рекомендації до спецкурсу “Етнокультура національних меншин українського Північного Приазов’я”	49
Література	131
Додатки	135
Ілюстрації	159

ВСТУП

Україна історично склалася й існує як багатонаціональна держава. Це завжди віддзеркалювалося на її соціально-економічному, політичному і культурному житті. Тому на перший план освітньої, кадрової та молодіжної політики регіонів виходять проблеми збереження і розвитку надбань народів, що населяють Україну, а також пошуку ефективних шляхів взаємодії різних етнокультур, особливо в контексті зближення людей різних національностей та запобігання міжетнічних конфліктів, які мають місце на тлі політичного життя нашої держави.

Значну роль у вирішенні цих проблем відіграє саме освіта. В освітньому просторі людина заглиблюється в етнічну культуру свого народу, пізнає національну самобутність регіону, а через них залучається до світової загальнолюдської культури. Провідником культурного спадку етносів, націй, спільнот є педагог, покликаний залучати майбутнє покоління до численних культурних цінностей, традицій, бути носієм власної етнонаціональної культури та натхненником формування етнічної самосвідомості дитини.

У зв'язку з цим суспільство висуває якісно нові вимоги до підготовки педагогів. Поряд із загальною професійною компетентністю педагогів на порядок денний стало питання формування етнокультурної компетентності майбутніх спеціалістів у галузі освіти і в першу чергу тих, хто буде діяти в поліетнічному середовищі.

Компетентність поєднує в собі загальнолюдські, професійно значущі цінності, гнучкість професійного мислення, знання, вміння, здатність до самореалізації в соціокультурному середовищі (Н.Кузьміна, О.Лебедева, Л.Лук'янова, А.Маркова, М.Розов та інші).

Існують окремі роботи (З.Ігушкіна, В.Присакар, С.Федорова та інші), що розглядають підготовку спеціалістів у тісному взаємозв'язку з гуманізацією середовища, де педагог не лише формується як професіонал, але й реалізує себе як активний діяч у відповідному поліетнічному соціумі.

Складні процеси, що відбуваються в суспільному житті, актуалізують необхідність навчити підростаюче покоління розумітися в таких проблемах, як місце і роль українців та інших національностей, що населяють Україну, в життєдіяльності держави:

національне й загальнолюдське в житті людей; соціальне й етнічне в національному; національна самосвідомість; збереження й передача етнокультурних традицій поколінь тощо. Етнокультурні традиції як органічний елемент цілісного навчально-виховного процесу можуть позитивно й різнобічно впливати на дітей, створювати і підтримувати необхідний рівень їх духовного життя.

Специфіка організації педагогічного процесу в умовах поліетнічного середовища визначена в державних документах, таких як “Концепція національного виховання”, “Закон про мови”, “Національна доктрина освіти”, “Концепція громадянського виховання”, “Регіональний компонент освіти” та інші.

Особливої уваги заслуговує “Регіональний компонент освіти”, який “відображає національну, економічну, природничу, соціокультурну своєрідність регіону, його історію, традиції та інші відомості, які не ввійшли або недостатньо відображені в державному компоненті змісту освіти, є суттєвими елементами формування світогляду, патріотичних почуттів, необхідних для більш повної етнічної ідентифікації, повноцінного входження особистості в життя в умовах конкретного регіону” [29, с. 220].

Слід зазначити, що на сучасному етапі відсутня цілісна методика спрямованого навчання майбутніх педагогів використовувати етнокультурні традиції національних меншин у навчально-виховній роботі, недостатньо окреслені шляхи формування етнокультурної компетентності студентів на різних етапах вузівського навчання. Не визначеними є функції вчителя в здійсненні навчання й виховання дітей на засадах етнокультури. Відсутні науково обґрунтовані й експериментально перевірені методичні рекомендації щодо формування етнокультурної компетентності студентів. Недооцінка навчально-виховних можливостей етнокультурних традицій національних меншин та неповне використання їх у вузівському навчанні значно збіднює зміст професійної підготовки випускників педагогічного університету.

Такий стан речей підштовхнув до розробки навчального посібника «Формування етнокультурної компетентності майбутніх педагогів в умовах поліетнічного середовища».

Зазначений посібник складається з двох розділів. У першому розділі викладені теоретичні основи етнокультурної компетентності

*Формування етнокультурної компетентності
майбутніх педагогів в умовах поліетнічного середовища*

студентів педагогічного університету, представлена її модель та технологія формування у педагогічному університеті, запропонована авторська методика визначення рівня сформованості етнокультурної компетентності майбутніх педагогів. У другому розділі представлений спецкурс «Етнокультура національних меншин українського Північного Призов'я» та методичні рекомендації до нього, які включають розробки лекцій, семінарських та практичних занять до запропонованих тем, завдання для самостійної роботи студентів, тести для поточного контролю знань.

У якості допоміжного матеріалу до програми спецкурсу додаються завдання для самостійного опрацювання студентами, схема народознавчо-пошукової роботи, завдання до педагогічної практики, а також історичні документи, народні казки народностей Приазов'я, підбірки потішок, забавлянок, прислів'їв, приказок тощо. Особливого колориту навчальному посібнику надають ілюстрації.

Сподіваємося, що теоретичний та практичний матеріал, представлений у посібнику, стане у нагоді викладачам і студентам вищих педагогічних навчальних закладів різних рівнів акредитації, учителям, вихователям дитячих садків.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ

МОДЕЛЬ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Особистісно-орієнтована парадигма в системі освіти України передбачає зміну основних принципів професійної підготовки студентів вищого навчального закладу, перехід до нових пріоритетних цілей, завдань впровадження сучасних технологій, спрямованих на розвиток особистості як неповторної. Поряд з цим постає завдання формування професійної компетентності, гнучкості й високого рівня лабільності майбутніх педагогів у відповідних суспільних умовах, у тому числі і полікультурних.

Наукові джерела, основні нормативні документи в Україні свідчать про те, що професійна компетентність педагога ставиться у пряму залежність зі змістом підготовки фахівців у вищому навчальному закладі чи в системі післядипломної освіти. За основу моделі компетентності в багатьох випадках береться професіограма діяльності педагога, в окремих випадках – функціональні завдання діяльності спеціаліста.

Професіограму вчителя В.Давидов та А.Варданян розуміють як ідеальну модель його діяльності, котра визначає основні функції педагогічної діяльності вчителя, вимоги до його особистісних якостей, знань і умінь, які необхідні для здійснення цих функцій з урахуванням специфіки навчального предмета, а також його самонавчання, саморозвитку з урахуванням зростаючих потреб суспільства.

Прикладом цього може бути професіограма вчителя, розроблена К.Яцишин та О.Кагальняк [22]. Вона містить конкретний набір якостей, необхідних для роботи з дітьми. До її складу включено:

- життєву позицію (визначеність поглядів на життя і його смисл, переконаність і етичне спрямування активності);
- загальну культуру (розвинені духовні, естетичні потреби, культуру поведінки, мови, зовнішнього вигляду);
- педагогічну спрямованість (любов до дітей, інтерес до педагогічної діяльності, потребу займатись нею);

*Формування етнокультурної компетентності
майбутніх педагогів в умовах поліетнічного середовища*

- моральні якості (доброта, щиросердість, правдивість, працелюбство, справедливість, сумлінність тощо);
- дидактичні здібності (володіння знаннями з методики виховання дітей, уміння систематизувати матеріал, доступно його викласти, обґрунтувати);
- вольові якості (самостійність, цілеспрямованість, сміливість, наполегливість, витриманість тощо);
- експресивно-мовленнєві здібності (виразність міміки, мовлення, жестів, рухливість);
- організаторські здібності (вміння згуртувати, впорядкувати, налагодити);
- комунікативні здібності (відкритість людям, уміння встановлювати з ними контакти, підтримувати ділове й особистісне спілкування);
- перцептивні здібності (спостережливість, розуміння внутрішніх станів інших людей, здатність адекватно на них відгукуватись);
- креативність (схильність до творчості, до реалізації творчої діяльності, відкритість інноваціям);
- сугестивні здібності (здатність переконувати, обґрунтовувати, доводити, певним чином навіювати);
- високий рівень знань (спеціальних і загальних);
- особливості уваги (здатність розподіляти увагу на всю групу дітей і одночасно концентрувати її на окремій дитині);
- зовнішні дані (привабливість, симпатичність, відсутність яскраво виражених фізичних і мовних вад).

Отже, не вдаючись до глибокого аналізу проблеми ототожнення, схожості, споріднення або відмінності понять “професіограми” та “моделі професійної компетентності” педагога, треба підкреслити їх спрямованість на різнобічну підготовку педагогів у ВНЗ.

Наукові дослідження з проблеми професійної компетентності показують, що професійна компетентність – це цілісне багатофакторне і багатоструктуроване утворення, яке в своїй структурі містить аспекти особистісного, гносеологічного, діяльнісно-творчого, комунікативного, прогностичного характеру.

Слід підкреслити, що продуктом компетентності педагога є особистість з високим рівнем професійної підготовленості,

ефективної взаємодії з дітьми в конкретних умовах життя, в тому числі етнокультурних.

Невід'ємною частиною державної культурної політики України є етнокультурна політика.

У політичному енциклопедичному словнику зазначено, що в Україні етнокультурна політика спрямована на відродження і розвиток культур усіх етнокомпонентів українського соціуму (етнічних українців та національних меншин).

Етнокультурна політика сучасної України відзначається рядом аспектів:

1) в умовах незалежності закладаються такі основи етнополітики, які б надали процесам національно-культурного відродження невідворотного поступу, еволюційного, а не вибухового характеру, аби люди різної етнічної належності не сприймали свої національні інтереси як суперечливі або ворожі один одному;

2) розвиваючи духовно-культурну сферу українського народу, держава повинна забезпечувати полікультурний розвиток суспільства, в якому проживає крім українців ще й іноетнічне населення;

3) іноетнічному населенню гарантується право на національно-культурну автономію, створюються умови для вільної духовно-культурної творчості, доступу до надбань світової культури [40].

Етнокультурна політика будь-якої держави забезпечується через полікультурний розвиток суспільства, етнокультурне становлення особистості в умовах навчання й виховання дітей та молоді.

Такі українські вчені, як В.Заслуженюк, В.Присакар, Г.Філіпчук та інші, етнокультуру відносять до пріоритетів, які допоможуть згуртувати всіх людей різних національностей, що населяють єдину країну, і виховати освічене, толерантне, компетентне в цій галузі покоління [50].

Це вказує на необхідність формування етнокультурної компетентності педагогів як провідників, покликаних передавати етнокультурні традиції від одного покоління етносів до інших, підтримувати позитивні педагогічні тенденції в умовах спільного проживання різних народів.

У малій енциклопедії етнодержавознавства є визначення

“етнокультурної компетентності особи” як здатності людини вільно орієнтуватися в світі, вільно будувати поведінку всередині відповідної культури й одночасно відчувати ті межі, край і початок світу іншої культури [30].

На жаль, у вітчизняній психолого-педагогічній літературі немає чіткого визначення етнокультурної компетентності педагогів. Лише в деяких роботах етнокультурну компетентність розглядають як засіб передачі культурного досвіду від одного покоління етносу до іншого, носієм якого є педагог як особистість та індивідуальність.

Етнокультурна компетентність майбутнього педагога в роботі російської дослідниці Н.Арзамасцевої визначається як необхідна сукупність особистісних якостей: високий професіоналізм, знання, вміння й навички, що дозволяють вільно використовувати культурні засоби в поліетнічному середовищі [7].

Аналіз робіт російських вчених (Н.Арзамасцева, О.Кузнецова, С.Федорова та інші) дає свідчення про те, що етнокультурна компетентність сприяє:

- передачі етнокультурного досвіду, інформації іншим поколінням;
- розвитку індивідуальності, що характеризує людину з трьох позицій: індивідуальної (природні властивості), суб'єктивної та особистісної (власний досвід, почуття, статус у соціумі);
- вихованню й навчанню людини, спираючись на етнокультурні традиції конкретного регіону;
- розвитку національної самосвідомості, цілісності [7; 49].

Розглядаючи етнокультурну компетентність соціального працівника, Н.Арзамасцева представляє її як сукупність чотирьох аспектів: пізнавального, розвиваючого, виховного й навчального.

Пізнавальний аспект полягає в тому, що навчання культури використовується як засіб збагачення духовного світу особистості. В процесі навчання майбутні педагоги знайомляться з моделями культур того чи іншого народу. Головною функцією моделі культури стає духовне вдосконалення особистості; досягнення системи цінностей народу; знайомство з архітектурою, живописом, історією, побутом нації тощо.

Розвиваючий аспект пов'язаний з формуванням особистості майбутнього педагога. Згідно з психологічною потенцією особистості людини, його свідомість і психіку формує цілеспрямована і

мотивована система загальнокультурних та етнокультурних дій. З цим пов'язана орієнтація на сам процес етнокультурного становлення педагога.

Виховний аспект розглядається у взаємозв'язку з культурою. В процесі етнокультурного виховання формуються моральні, естетичні, етичні якості особистості, відбувається саморозвиток педагога в системі взаємодій і стосунків. Виховний аспект етнокультурної компетентності допускає використання всіх засобів і можливостей суспільства, виховний потенціал мікросередовища, можливостей самої особистості.

Під навчальним аспектом розуміється процес формування етнокультурного кругозору і вмінь застосовувати теоретичні знання в поліетнічному середовищі. Навчальний аспект включає в себе вміння виражати почуття, думки, розуміти культуру народів, відчувати потребу в нових етнокультурних знаннях.

Разом з цим можна виділити досить широкий спектр досліджень, що розкривають потенційні педагогічні можливості культури взагалі та етнокультури зокрема [11; 18; 27]. Ці дослідження дали підставу для спроби визначення сутності етнокультурної компетентності майбутніх педагогів, її функцій та структурних компонентів, що можуть бути узагальнені як модель (див. рисунок 1).

Виходячи з аналізу наукової літератури, етнокультурну компетентність майбутнього педагога ми розглядаємо на основі структурних компонентів особистості (К.Платонов), компонентів педагогічної діяльності (Н.Кузьміна) та відповідно до загального змісту діяльності педагога в умовах поліетнічного середовища (Г.Алімжанова, Н.Арзамасцева, В.Ігушкіна, А.Ізмайлова, Н.Ладнушкіна та інші) [6; 7; 27].

Охарактеризуємо детальніше кожен із компонентів етнокультурної компетентності майбутніх педагогів.

У стрижневому системотворчому *особистісному компоненті* ми виділяємо підструктури: мотиваційна сфера, психологічні якості та педагогічні здібності особистості.

Мотиваційна сфера особистості є її інтегративною якістю, що характеризується сукупністю соціальних настанов, ціннісних орієнтацій, інтересів, які утворюють ґрунтовну основу мотивів, тобто все те, що включає поняття спрямованості особистості (Л.Карпова та інші).

**Формування етнокультурної компетентності
майбутніх педагогів в умовах поліетнічного середовища**

Мотиваційна сфера особистості майбутнього педагога передбачає стійку етнокультурну спрямованість його інтересів і потреб, яка виражається в усвідомленні суспільної значущості власної діяльності, прагнення займатись улюбленою справою, у спрямованості на досягнення позитивних результатів у поліетнічному середовищі.

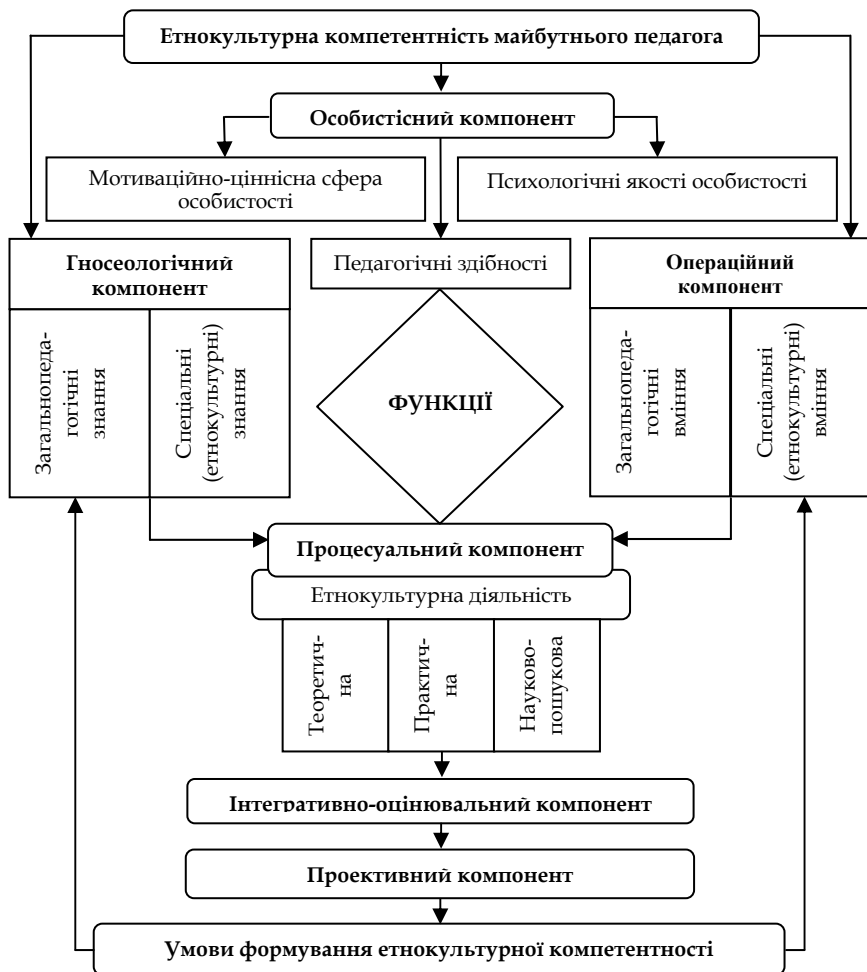

Рис. 1. Модель етнокультурної компетентності майбутнього педагога

Не менш важливою підструктурою є психологічні якості майбутнього педагога. Аналіз численних робіт з цього питання (А.Маркова, В.Сластьонін, Г.Сухобська та інші) дав змогу нам виокремити психологічні якості особистості студента, які допоможуть йому здійснювати етнокультурну діяльність під час навчання в університеті та після його закінчення. До них належать дві групи якостей: людські та професійні. Останні, в свою чергу, поділяються на якості, що розвиваються у студента внаслідок здійснення педагогічного самоаналізу (за А.Марковою), та власне професійні (за Н.Бессарабом). Для зручності всі психологічні якості майбутнього педагога, які характеризують його етнокультурну компетентність, зведено у таблицю 1.1.

Таблиця 1.1

ПСИХОЛОГІЧНІ ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

Психологічні якості особистості студента	
людські	професійні
– людяність	– загальна ерудиція
– доброта	– широкий культурний кругозір
– терпимість	– наукова захопленість
– гуманність	– любов до дітей
– порядність	– любов до своєї професійної праці
– відповідальність	– потреба в самореалізації шляхом професійної діяльності
– справедливість	– реалістичний і цілеспрямований підхід до життя
– емоційна щирість	– прагнення до самоосвіти та самовдосконалення
– позитивна я-концепція	– самостійність
– повага до національних та релігійних почуттів дитини	– активність
– повага до прав дитини на власну думку і вільне її висловлювання	– педагогічне цілепокладання
– самокритичність	– педагогічне мислення
– патріотизм	– педагогічна інтуїція
– інтернаціоналізм	– педагогічна імпровізація
	– педагогічна уява
	– педагогічна спостережливість
	– педагогічна рефлексія
	– педагогічна творчість

Одним із важливих структурних елементів особистісного компонента є педагогічні здібності. Науковий інтерес у межах нашої роботи представляє класифікація педагогічних здібностей, запропонована І.Підласим [39]. Ми вважаємо, що всі сім груп здібностей педагога можуть органічно проявлятися в ракурсі його роботи у поліетнічному середовищі.

Так, організаторські здібності проявляються в здатності студентів організувати власну професійну діяльність у поліетнічному соціумі, спланувати роботу, підвести підсумки зробленого тощо.

Дидактичні у здатності добирати й готувати народознавчий матеріал, доступно, чітко, впевнено і послідовно довести його до дітей, батьків, стимулювати розвиток пізнавальних інтересів і духовних потреб вихованців, підвищувати їх навчально-пізнавальну активність тощо.

Перцептивні – виявляються в здатності проникати в духовний світ вихованців, визначати особливості національної психології людей з метою розвитку загальнолюдських цінностей.

Комунікативні здібності проявляються в здатності налагоджувати педагогічно доцільні стосунки з дітьми, їх батьками, колегами.

Сугестивні здібності полягають в емоційно-вольовому впливі на вихованців.

Дослідницькі проявляються в здатності пізнати й об'єктивно оцінити педагогічну ситуацію поліетнічного регіону, передавати молодому поколінню прагнення цінувати свою країну, свій народ і себе в оточенні людей.

Науково-пізнавальні здібності зводяться до здатності засвоєння наукових знань у галузі етнокультури.

Гносеологічний компонент етнокультурної компетентності майбутніх педагогів відбиває засвоєні знання в галузі психолого-педагогічних, соціальних, культурологічних, предметно-методичних дисциплін з етнокультури та етнопедагогіки.

У структурі професійної компетентності педагога значне місце займають знання, що зумовлюють рівень його професійної мобільності. Вона проявляється у здатності фахівця орієнтуватися у соціально-педагогічних ситуаціях, які постійно змінюються, швидко і правильно їх вирішувати. Знання розширюють межі індивідуального

досвіду педагога, спрямовують і організовують цей досвід, дозволяють осмислювати та відкривати можливості для його вдосконалення і розвитку (Ю.Кулюткін, Г.Сухобська та інші) [26].

До гносеологічного компоненту етнокультурної компетентності майбутнього педагога ми відносимо дві групи знань: загальнопедагогічні та спеціальні (етнокультурні). Останні в свою чергу поділяються на енциклопедичні та методичні знання.

Знання, які визначають етнокультурну компетентність майбутнього педагога, розміщено в таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

ЗНАННЯ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В МЕЖАХ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Загальнопедагогічні знання	Спеціальні (етнокультурні)	
	енциклопедичні	методичні
1. Філософські знання як теоретико-методологічна основа процесу навчання та виховання. 2. Знання сучасного передового педагогічного досвіду. 3. Знання мети і завдань педагогічної діяльності. 4. Знання технології педагогічної праці. 5. Знання об'єкта та способів навчальної діяльності (кого і як вчити). 6. Знання технології здійснення педагогічного самоаналізу. 7. Знання способів педагогічного спілкування, прийомів взаємодії з дітьми. 8. Знання психологічних особливостей розвитку дітей в онтогенезі, психології засвоєння матеріалу.	1. Етнодемографічна ситуація регіону, в якому покликаний працювати педагог. 2. Менталітет національних меншин. 3. Національна та народна символіка етнічних груп. 4. Характер поселень, забудови дворів, житла та домашнього інтер'єру національних меншин. 5. Народний одяг. 6. Народна кухня. 7. Усна народна творчість. 8. Народна іграшка. 9. Народні ігри етнічних груп. 10. Родинні свята й обряди. 11. Календар народних свят.	1. Знання методики використання етнокультурних традицій національних меншин у навчально-виховному процесі. 2. Знання методики виховання культури міжетнічного спілкування, патріотичних почуттів у дітей.

**Формування етнокультурної компетентності
майбутніх педагогів в умовах поліетнічного середовища**

Енциклопедичні знання характеризують особистість з різних точок зору: збереження й зміцнення традицій, єдності поколінь, етносів, націй і народностей, що проживають в Україні та є повноправними суб'єктами; руйнування комплексу меншовартості; згуртування та об'єднання людей, забезпечення їх цивілізованого спілкування.

Це зумовлює необхідність формування у майбутнього педагога системи знань про особливості менталітету етносів, у середовищі яких він буде працювати; про народні традиції, звичаї, засоби навчання та виховання дітей, властиві конкретному народові; про матеріальну та духовну культуру, побутову та релігійну обрядовість, що збереглися до сьогодні і передаються від покоління до покоління.

При визначенні сутності компонентів етнокультурної компетентності враховувався і той факт, що для успішної педагогічної діяльності недостатньо теоретичних знань, що призводять до чітко визначених понять, пов'язаних з етнокультурою. Необхідні й уміння – знання в дії, уміння як застосовування знань і навичок у відповідних конкретних умовах. Тому наступним складником етнокультурної компетентності майбутніх педагогів було визначено *операційний компонент*, до якого входять загальнопедагогічні та спеціальні (етнокультурні) вміння (див. таблицю 1.3.).

Таблиця 1.3

**ВМІННЯ МАЙБУТЬОГО ПЕДАГОГА У МЕЖАХ
ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ**

№	Види вмінь і навичок	Загальнопедагогічні вміння	Спеціальні (етнокультурні) вміння
1	2	3	4
1.	Конструктивні	– моделювати педагогічний процес; – відбирати й опрацювати зміст навчального та додаткового матеріалу; – передбачати можливу реакцію дітей на педагогічний вплив;	– проектувати систему знань дітей з етнокультури національних меншин; – планувати виховну роботу міжнародного характеру; – будувати виховний захід на народознавчу тематику;

1	2	3	4
2.	Організаторські	<ul style="list-style-type: none"> – розподіляти завдання; – інструктувати дітей; – координувати їх діяльність; – співпрацювати з дітьми в навчально-виховному процесі; 	<ul style="list-style-type: none"> – організовувати різні види діяльності на засадах етнокультури національних меншин; – залучати дітей до проведення національних свят; – виявляти представників різних народів, які володіють національним мистецтвом і залучати їх до педагогічного процесу;
3.	Комунікативні	<ul style="list-style-type: none"> – встановлювати доброзичливі стосунки з дітьми, їх батьками, своїми колегами; 	<ul style="list-style-type: none"> – керувати емоційною сферою вихованців з метою запобігання міжнаціональних конфліктів; – вчити культури міжетнічного спілкування; – спілкуватися з дітьми з метою передачі їм етнокультурного досвіду національних меншин;
4.	Гностичні (пізнавальні)	<ul style="list-style-type: none"> – засвоювати та поповнювати знання, зокрема вивчати особистість окремих дітей та весь колектив; – вивчати факти, що впливають на хід навчально-виховного процесу; 	<ul style="list-style-type: none"> – спостерігати, аналізувати стосунки між дітьми різних національностей; – виявляти конфліктні ситуації, вирішувати їх та запобігати їм; – співставляти різні явища соціального життя; – аналізувати свою діяльність в поліетнічному середовищі;

**Формування етнокультурної компетентності
майбутніх педагогів в умовах поліетнічного середовища**

1	2	3	4
5.	Діагностичні	– застосовувати різні методи (тести, анкети, бесіди, спостереження та інші) для дослідження особистості, міжособистісних стосунків у поліетнічному середовищі	

Гносеологічний та операційний компоненти етнокультурної компетентності майбутнього педагога взаємопов'язані між собою, і їх взаємодія врешті проявляється у *процесуальному компоненті*, характеристикою якого є безпосередня етнокультурна діяльність студентів у процесі навчання через теоретичну, практичну та науково-пошукову роботу, що організується у ВНЗ.

Теоретична діяльність студентів полягає у розширенні та поглибленні знань щодо питань етнополітичної ситуації регіону, в якому буде працювати педагог, ознайомленні з особливостями менталітету етносів цього регіону, з їх національною та народною символікою, вивченні й аналізі побуту, народних традицій, обрядів, творчості, фольклору, родинних та народних свят етнічних груп тощо.

Практичний аспект етнокультурної діяльності передбачає проведення студентами конкретних форм роботи, в яких вони можуть показати знання методики виховання у дітей культури міжнаціонального спілкування в умовах поліетнічного середовища, розширення та поглиблення знань вихованців про традиції національних меншин регіону, формування умінь збереження загальнолюдських і національних цінностей.

Науково-пошукова діяльність майбутніх педагогів проявляється у зборі народознавчого матеріалу, вивченні та аналізі етнологічної та етнографічної літератури, проведенні педагогічних експериментів у закладах освіти, результатом чого є курсові й дипломні проекти, складання студентами індивідуальних програм етнокультурного виховання дітей.

Отже, процесуальний компонент полягає у теоретичному й практичному усвідомленні майбутніми педагогами предметного змісту знань, характерних для етнокультурної роботи в поліетнічному середовищі, здійсненні індивідуальної програми знань, умінь і навичок у відповідному оточенні. Таким чином створюється простір для розширення та поглиблення

етнокультурної компетентності майбутніх педагогів в умовах наукової роботи.

Інтегративно-оцінювальний компонент етнокультурної компетентності передбачає наявність у студентів здатності усвідомлювати та оцінювати адекватність власних педагогічних дій та форм поведінки в професійно значущих ситуаціях етнокультурного характеру, що здійснюється за допомогою оцінки власної етнокультурної компетентності, проведенні рейтингу “компетентних осіб” тощо.

Самоконтроль, самоаналіз і самооцінка підводять студентів до виявлення своїх досягнень, помилок, невдач, співвідношення завдань і результатів своєї діяльності з педагогічним зразком; урахування оцінки оточуючих (викладачів, вчителів, студентів); визначення причин недоліків своєї роботи; пошуку важливих варіантів покращення власної діяльності.

Об’єктивне усвідомлення студентом власної роботи та рівня етнокультурної підготовленості, адекватна рефлексія стимулює його етнокультурну самоосвіту і самовиховання.

Одним з важливих складників етнокультурної компетентності майбутнього педагога є *проективний компонент*, який об’єднує особливості особистісного, гносеологічного, операційного, процесуального, інтегративно-оцінювального компонентів і дає змогу виявити потенційні можливості студента та їх проєкцію на майбутню етнокультурну роботу.

Цей компонент передбачає ідеальний образ студента як особистості й професіонала, прагнення до самовдосконалення, перехід на більш високий рівень.

На основі проведеного теоретичного дослідження ми визначаємо етнокультурну компетентність майбутнього педагога як інтегроване утворення, представлене єдністю особистісного, гносеологічного, операційного, процесуального, інтегративно-оцінювального, проєктивного компонентів, що забезпечують у своїй взаємодії продуктивну етнокультурну діяльність і творчу самореалізацію майбутнього педагога.

Структурні компоненти етнокультурної компетентності майбутнього педагога мають власну внутрішню побудову, організацію сукупності елементів, разом з тим об’єднані в єдине системне утворення. Воно стає цілісним у тому випадку, коли її

окремі частини знаходяться у функціональній залежності і кожен елемент системи є наслідком здобутків іншого (попереднього) елемента, коли неможливе самостійне існування окремого елемента, а зміна однієї частини веде до зміни інших частин.

Ми врахували той факт, що етнокультурна компетентність майбутнього педагога має бути підтримана колом його діяльності, відповідним “виконавством”, що передбачає його призначення, роль, обов’язок.

Це зумовило необхідність визначити функції етнокультурної компетентності майбутнього педагога як якісні характеристики.

На нашу думку, функціями етнокультурної компетентності майбутнього педагога є: аксіологічна, культурологічно-пізнавальна, процесуальна, оцінно-регулятивна, діагностико-проективна.

Аксіологічна функція виступає як система обов’язкових норм і вимог до всіх чинників життєдіяльності суспільства на основі пріоритету загальнолюдських цінностей.

Згуртованість людей визначається не лише тим, що вони належать до тієї чи іншої етнічної спільності, а й тим, яких норм, стандартів, традицій, звичаїв, зразків поведінки вони дотримуються. Традиційні норми поведінки народів різняться між собою національно-специфічною формою вираження.

Ця функція спрямована на виховання шанобливого ставлення до історії, культури, мови, національних традицій, менталітету кожного народу, що є умовою для підпорядкування своїх дій і вчинків вищим моральним нормам, гарантом попередження напруженості в міжнаціональних стосунках.

Аксіологічна функція спрямована на формування у майбутніх педагогів почуття патріотизму, інтернаціоналізму, громадянськості; толерантності, шанобливого ставлення до людей різних національностей та до їх духовної й матеріальної спадщини; прищеплення впевненості у тому, що різні народності, які проживають в Україні, – це український народ. Ця функція пов’язана з формуванням мотиваційно-ціннісної сфери студентів педагогічного ВНЗ.

Культурологічно-пізнавальна функція виявляється в загальній ерудиції, педагогічному кругозорі, наявності творчого мислення, творчої фантазії майбутніх педагогів. Ця функція дає можливість студентам опанувати знання про історичне минуле й сучасне того чи

іншого етносу, що мешкає в Україні, його культуру, мову, традиції, звичаї, обряди, символіку, досягнути систему його цінностей, виокремити навчально-виховні можливості засобів етнопедагогіки тощо. Вона стимулює прагнення особистості розширити й поглибити ці знання. Культурологічно-пізнавальна функція обумовлює оволодіння майбутніми педагогами системи загальнопедагогічних та етнокультурних знань.

Процесуальна функція спрямована на засвоєння і застосування студентами загальнопедагогічних та етнокультурних знань, умінь та навичок, оволодіння певним досвідом етнокультурної роботи в цьому напрямі. Ця функція пов'язана зі становленням етнокультурної (теоретичної, практичної, науково-пошукової) діяльності студентів.

Оцінно-регулятивна функція забезпечує постійне проведення самоаналізу, самооцінки, самоперегляду, уміння достойно покінчити з попереднім етапом власного етнокультурного світогляду, відкритість новому, сходження особистості на більш високий щабель розвитку своєї етнокультурної підготовленості. Ця функція обумовлює формування інтегративно-оцінювального компонента етнокультурної компетентності майбутніх педагогів.

Діагностико-проективна функція дає можливість студентам своєчасно реагувати та прогнозувати зміни в педагогічному процесі та процесі розвитку особистості, що виражається в актуалізації внутрішніх сил етнокультурного саморозвитку майбутніх педагогів, їх самовизначенні; в обґрунтуванні конкретних напрямів самовдосконалення етнокультурного потенціалу особистості. Ця функція характеризує проекцію майбутніх педагогів у безпосередньому багатонаціональному середовищі; зростання їх як спеціалістів.

МЕТОДИКА ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ СФОРМОВАНOSTI ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

На підставі аналізу змісту етнокультурної компетентності майбутнього педагога гіпотетично були визначені критерії її сформованості. Критерії відповідали кожному компоненту розробленої нами моделі (див. таблицю 1.4.).

Згідно з визначеними критеріями та показниками

*Формування етнокультурної компетентності
майбутніх педагогів в умовах поліетнічного середовища*

сформованості етнокультурної компетентності студентів нами була розроблена діагностична програма обстеження майбутніх педагогів.

Таблиця 1.4

**КРИТЕРІЙ, ПОКАЗНИКИ ТА РІВНІ СФОРМОВАНOSTI
КОМПОНЕНТІВ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
СТУДЕНТІВ**

№	Критерій	Рівні	Показники	Компоненти етнокультурної компетентності
1	2	3	4	5
1.	Мотиваційно-ціннісний	Низький	<ul style="list-style-type: none"> – негативне ставлення до національних меншин та їх культурного спадку; – нерозуміння соціальної важливості етнокультурної роботи; – відсутність зацікавленості та бажання вивчати культуру етнічних груп; – прагматичність мотивів професійної діяльності в поліетнічному середовищі; – формальне прийняття духовних цінностей (на словах, а не в діяльності); – відсутність стійкого емоційного взаємозв'язку в сприйманні етнокультурних традицій національних меншин та їх застосуванні у своїй майбутній професійній діяльності; – недостатній, ситуативний прояв моральних якостей в особистій поведінці та в спілкуванні з людьми інших національностей; 	Особистісний
		Достатній	<ul style="list-style-type: none"> – нейтральне ставлення до людей інших національностей; – бажання вивчати культуру етнічних груп, що компактно проживають в Україні; – наявність інтересу до актуальних проблем 	

1	2	3	4	5
		Високий	<p>збереження й дослідження етнокультурних традицій;</p> <ul style="list-style-type: none"> – мотиви важливості збереження, розповсюдження, пропаганди етнокультурних традицій різних етнічних груп України; – особисте прийняття й орієнтація на духовні цінності етнокультури в професійній діяльності; 	
		Високий	<ul style="list-style-type: none"> – позитивне ставлення до національних меншин; – наявність зацікавленості та бажання вивчати культурні традиції етнічних груп; – позитивна мотивація й настанова на застосування етнокультурних традицій у навчанні й вихованні підростаючого покоління; – постійна орієнтація на загальнолюдські цінності й традиції етнічних груп України; 	
2.	Пізнавальний	Низький	<ul style="list-style-type: none"> – наявність незадовільних знань у галузі етнокультури національних меншин; – недостатні знання з організації навчально-виховної роботи із застосуванням етнокультурних традицій; 	Гносеологічний
		Достатній	<ul style="list-style-type: none"> – поверхові уявлення про етнокультуру етнічних груп; – володіння знаннями про впровадження етнокультурних традицій у навчально-виховний процес закладів освіти; 	
		Високий	<ul style="list-style-type: none"> – наявність глибоких та міцних знань про зміст культури національних меншин; – володіння методикою етнокультурної роботи; 	
3.	Діяльнісно-творчий	Низький	<ul style="list-style-type: none"> – невміння використовувати етнокультурні традиції національних меншин у навчально-виховній роботі освітніх закладів; – невміння планувати, організувати й проводити навчально-виховні заходи; – невміння налагоджувати доброзичливі стосунки з дітьми різних національностей; 	Операційний
		Достатній	<ul style="list-style-type: none"> – вміння чітко визначати мету і завдання навчально-виховної роботи з використанням етнокультурних традицій; – прибігання до шаблонів в етнокультурній роботі; 	

*Формування етнокультурної компетентності
майбутніх педагогів в умовах поліетнічного середовища*

1	2	3	4	5
			– труднощі при застосуванні етнокультурних традицій у педагогічному процесі;	
		Високий	– прояв творчої ініціативи й самостійності під час планування й організації етнокультурної роботи; – володіння достатньою мірою етнокультурними вміннями; – навчально-виховні заходи на народознавчу тематику носять творчий характер;	
		Низький	– невміння здійснювати теоретичний аналіз етнокультурних проблем та визначати умови й шляхи їх вирішення;	
4.		Достатній	– усвідомлення етнокультурної проблеми, але невміння екстрапалювати теоретичні знання в науково-пошуковій роботі;	Процесуальний
		Високий	– здатність до теоретичного аналізу наукових, етнокультурних джерел; – усвідомлення етнокультурної проблеми на рівні теорії й практики; – вміння екстрапалювати теоретичні знання на практиці в навчальній, виховній, науковій роботі, в процесі педагогічної практики; – лабільність та толерантність, творчість у вирішенні проблеми;	
		Низький	– невміння проаналізувати й об'єктивно оцінити власну й етнокультурну діяльність товаришів;	
5.	Результативний	Достатній	– прояв умінь самооцінки, але аналіз власної етнокультурної діяльності дуже поверховий;	Інтегративно-оцінювальний
		Високий	– володіння об'єктивною оцінкою і самооцінкою; – наявність самостійного творчого аналізу заходів з використанням етнокультурних традицій національних меншин;	

1	2	3	4	5
6.	Проективно-перспективний	Низький	– відсутність бажання й здібностей самовдосконалення власного етнокультурного потенціалу;	Проективний
		Достатній	– потяг до власного самовдосконалення в професійній діяльності в умовах полікультурності;	
		Високий	– наявність розвиненої стійкої потреби в самоосвіті, самовихованні, самореалізації в поліетнічному середовищі.	

Рівень сформованості *особистісного компонента* етнокультурної компетентності виявляється за допомогою мотиваційно-ціннісного критерію, показниками якого є ставлення до національних меншин та їх культурного спадку, зацікавленість та бажання вивчати культури етнічних груп, настанова на застосування етнокультурних традицій у навчанні й вихованні дітей, спрямованість на загальнолюдські цінності. Для цього окремо з кожним студентом-випускником слід провести бесіду.

На основі аналізу висловлювань студентів виділяються 3 види ставлення до етнокультури національних меншин: негативне, нейтральне й позитивне. Так, негативне ставлення характеризується відсутністю зацікавленості й бажання вивчення й настанови на застосування культури етносів, що мешкають в Україні, невмінням пояснити мотиву свого ставлення.

Нейтральне ставлення, для якого притаманні зацікавленість в ознайомленні з культурними традиціями етнічних груп, нечітке пояснення мотиву свого ставлення до національних меншин та їх культурного спадку, але розуміння необхідності вивчення етнокультури майбутнім педагогом.

Позитивне ставлення характеризується доброзичливим ставленням до національних меншин Приазов'я, зацікавленістю їх культурними традиціями, розумінням необхідності і бажанням проведення етнокультурної роботи з дітьми, стійким інтересом до оволодіння необхідними для цього знаннями і вміннями, усвідомленням свого ставлення до етнокультури.

Відповіді студентів оцінюються за п'ятибальною системою.

Отже, відповіді студентів, які негативно ставляться до національних меншин та їх культурного спадку, не розуміють соціальної важливості етнокультурної роботи, не зацікавлені у вивченні та застосуванні культури етнічних груп у своїй майбутній професійній діяльності, слід оцінювати в 1 бал.

Відповіді респондентів, що нейтрально ставляться до людей інших національностей, але бажають вивчати культуру етнічних груп, компактно розселених в Україні, розуміють важливість збереження й дослідження етнокультурних традицій різних національностей України, особисто приймають та бажають орієнтуватися на духовні цінності етнокультури в своїй майбутній професійній діяльності, оцінюються в 2-3 бали.

Висловлювання майбутніх педагогів, які позитивно ставляться до національних меншин, зацікавлені у вивченні культурних традицій етнічних груп, мають позитивну мотивацію й настанову на застосування етнокультурних традицій у навчанні й вихованні підростаючого покоління, активно сприймають актуальні проблеми сучасного стану етнокультури національних меншин, постійно орієнтуються на загальнолюдські цінності й традиції етнічних груп України, оцінюються в 4-5 балів. За результатами набраних балів студента слід віднести до певного рівня сформованості особистісного компонента етнокультурної компетентності.

До низького рівня відносяться студенти, які набрали 1 бал, до достатнього – 2-3 бали, до високого – 4-5 балів.

Наступним кроком діагностичного експерименту є визначення рівня сформованості *гносеологічного компонента* етнокультурної компетентності.

З цією метою проводиться анкетування студентів. Головним завданням анкетування є визначення рівня поінформованості респондентів у галузі етнокультури етнічних груп поліетнічного регіону. Анкета містить дві групи питань. Перша група спрямована на виявлення знань студентів про принципи, засоби, методи, прийоми етнопедagogіки як галузі етнокультури. Друга група питань об'язана з етнокультурними традиціями національних меншин регіону.

Наводимо приклад анкети, спрямованої на виявлення знань студентів щодо етнокультури національних меншин українського

Північного Приазов'я, на території якого компактно розселені греки, богари та німці.

ДАЙТЕ ВІДПОВІДІ НА ЗАПИТАННЯ ТА ВИКОНАЙТЕ ЗАВДАННЯ

1. Яка етнодемографічна ситуація склалася на території Північного Приазов'я у 18 - 19 столітті? _____

2. Опишіть національну символіку

а) болгар	герб	прапор	гімн
б) греків			
в) німців			

3. Охарактеризуйте народний одяг етнічних груп Приазов'я:

а) жіночий	болгари	греки	німці
б) чоловічий			
в) дитячий			

4. Опишіть житло іноземних поселенців Приазов'я:

болгар	греків	німців

5. Які страви характерні для національної кухні:

болгар	греків	німців

6. Назвіть твір усної народної творчості етнічних груп Приазов'я:

болгар	греків	німців

7. Які народні іграшки виготовляли в давнину в Північному Приазов'ї?

болгари	греки	німці

8. Назвіть народні ігри національних меншин Приазов'я

болгарські ігри	грецькі ігри	німецькі ігри

9. Які традиційні обряди належать до циклу сімейних свят:

болгар	греків	німців

10. Опишіть народні свята національних меншин Приазов'я

	болгарські народні свята	грецькі народні свята	німецькі народні свята
зимового циклу			
весняного циклу			
літнього циклу			
осіннього циклу			

*Формування етнокультурної компетентності
майбутніх педагогів в умовах поліетнічного середовища*

Відповіді студентів на другу групу питань оцінюються за 3-бальною системою. При цьому трьома балами оцінюється повна усвідомлена відповідь студента; двома балами – неповна відповідь, яка характеризується лише називанням подій чи явища; одним балом – відповідь за аналогією до української етнокультури; нулем – відсутність відповіді.

Як відомо, знання є підґрунтям для практичних умінь. Тому, вивчаючи *операційний компонент* етнокультурної компетентності, можна запропонувати студентам виконати ряд завдань, спрямованих на виявлення вмій добирати відповідний зміст, форми етнокультурної роботи.

До таких вмій віднесено:

<i>конструктивні
вміння</i>	1) проектувати систему знань дітей про етнокультурні традиції,2) планувати виховну роботу міжнаціонального характеру;3) будувати виховний захід на народознавчу тематику і прогнозувати його результати;
<i>організаторські
вміння</i>	1) організувати різні види діяльності з дітьми на засадах етнопедагогіки національних меншин;2) залучати дітей до проведення народних свят;
<i>комунікативні
вміння</i>	1) керувати емоційною сферою вихованців з метою запобігання міжетнічних конфліктів;2) вчити культурі міжнаціонального спілкування;3) спілкуватися з дітьми з метою передачі їм етнокультурного досвіду;
<i>гностичні
вміння</i>	1) спостерігати, аналізувати стосунки між дітьми різних національностей;2) аналізувати й оцінювати свою педагогічну діяльність в поліетнічному середовищі.

Виконанню цих завдань попередньо слід провести роботу з надання інформації про деякі етнокультурні традиції національних меншин (наприклад, святкування греками Північного Приазов'я

народного престольного свята – Панаїр, болгарами – Дня баби Марти та про цикл грудневих свят у німців – Адвент).

У даному разі серед завдань, запропонованих майбутнім вихователям дошкільних закладів, можуть бути такі:

1. Спланувати зміст народознавчого матеріалу для занять та виховних заходів на грудень (на матеріалі Адвента).

2. Розробити конспект заняття для старшої групи дитячого садка на тему “Грецький Панаїр в Україні” і сценарій розваги “Бабо Марто, не будь до нас злою”.

3. Підготувати бесіду для дітей шести років за темою: “У колі друзів”. Мета – познайомити дітей з етнічним розмаїттям рідного краю. Завдання: 1) прищеплювати вихованцям шанобливе ставлення до дітей інших національностей; 2) розвивати патріотичні почуття, загальний кругозір.

4. Провести розроблені навчально-виховні заходи в дошкільному закладі під час педагогічної практики.

У процесі виконання завдань діяльність студентів оцінюється за п’ятибальною системою.

Студенти, які не вміють планувати, організовувати й проводити навчально-виховні заходи із застосуванням етнокультурних традицій національних меншин, потребують допомоги, контролю й морального стимулювання, оцінюються в 1 бал.

Експериментованих, що вміють чітко визначити мету і завдання навчально-виховної роботи із застосуванням традицій етнічних груп, але прибігають до шаблонності в етнокультурній роботі, зазнають труднощів при застосуванні етнокультурних традицій, слід оцінювати в 2-3 бали.

Діяльність майбутніх педагогів, які проявляють ініціативу й самостійність під час планування й організації етнокультурної роботи, володіють етнокультурними вміннями, творчо підходять до організації й проведення навчально-виховних заходів, оцінюється в 4-5 балів.

За результатами набраних балів студенти відносяться до певного рівня сформованості операційного компонента етнокультурної компетентності.

До низького рівня відносяться експериментовані, які набрали 1 бал, до достатнього – 2-3 бали, до високого – 4-5 балів.

Формування етнокультурної компетентності майбутніх педагогів в умовах поліетнічного середовища

Рівень сформованості *процесуального компонента* етнокультурної компетентності можна виявити за допомогою діяльнісно-творчого критерію, показником якого є вміння творчо підходити до здійснення народознавчо-дослідної діяльності через виконання наукових робіт з проблеми.

Для цього експериментованим пропонується вибрати одну з тем народознавчого спрямування, самостійно написати план, обґрунтування і визначити науковий апарат, коротко описати основні напрями експериментальної роботи.

В ході виконання завдання слід звертати особливу увагу на самостійність і творчість студентів. Письмові роботи оцінюються за п'ятибальною системою.

Схема курсової роботи, в якій спостерігаються грубі помилки в складанні плану, наукового апарату, обґрунтуванні обраної теми оцінюється в 1 бал. Відповідно, студентів-авторів таких робіт, які не виявляють самостійності й творчості в їх виконанні, слід віднести до низького рівня сформованості процесуального компонента етнокультурної компетентності. Студенти, які проявляють неординарність та самостійність у виконанні поставлених завдань, але допускають помилки в складанні плану, наукового апарату, в обґрунтуванні актуальності проблеми, оцінюються в 2-3 бали і відносяться до достатнього рівня сформованості процесуального компонента етнокультурної компетентності.

Доробки студентів, які самостійно й правильно визначають актуальність теми дослідження, науковий апарат, складають план експериментальної роботи та творчо підходять до визначення шляхів реалізації гіпотези, оцінюються в 4-5 балів і відносяться до високого рівня сформованості процесуального компонента етнокультурної компетентності.

Рівень сформованості *інтегративно-оцінювального компонента* етнокультурної компетентності студентів діагностується за допомогою методу самооцінки й рейтингу "компетентних осіб".

Метод самооцінки полягає у тому, що студентам пропонується самим оцінити власні етнокультурні знання та вміння визначити рівень їх теоретичної й практичної підготовки. Для підтвердження вірогідності й об'єктивності отриманих результатів діагностики рівня етнокультурної теоретичної й практичної підготовки студентів використовується рейтинг "Компетентних осіб". У даному випадку

“компетентними особами” є викладачі психолого-педагогічних дисциплін, однокурсники, які добре знають того чи іншого студента.

Наводимо приклад бланку самооцінки та “компетентних осіб” (на прикладі етнокультури національних груп українського Північного Приазов’я).

БЛАНК (САМО) ОЦІНКИ ЕТНОКУЛЬТУРНИХ ЗНАТЬ ТА ВМІНЬ

У відповідній графі відзначте знаком “+” оцінку, якою Ви оцінюєте етнокультурні знання та вміння. При цьому 3 балами оцінюються яскраво виражені знання та вміння з етнокультури національних меншин; 2 балами – неповні знання й вміння; 1 балом – часткові знання та вміння. Нулем оцінюються знання та вміння, які не проявляються.

№	Етнокультурні знання та вміння	Оцінка в балах			
		3	2	1	0
<i>Етнокультурні знання:</i>					
1.	Етнодемографічна ситуація в Україні в 18-19 ст. та на сучасному етапі.				
2.	Національна та народна символіка національних меншин.				
3.	Духовна культура етнічних груп Приазов’я.				
4.	Матеріальна культура національних меншин.				
5.	Дидактичні принципи етнопедагогіки як галузі етнокультури.				
6.	Форми організації етнокультурної роботи.				
7.	Методи і прийоми викладання етнокультурних знань.				
<i>Етнокультурні вміння:</i>					
8.	Визначати мету і завдання етнокультурної роботи в дошкільному закладі.				
9.	Планувати й організовувати різні види діяльності дітей на засадах етнокультури етнічних груп.				
10.	Контролювати й регулювати міжнаціональні стосунки дошкільників.				
11.	Аналізувати результати етнокультурної роботи.				

Середній бал самооцінки визначається за формулою:

$$M = \frac{S}{a},$$

де S – сума балів, a – число формулювань у бланку самооцінки.

Слід зауважити, що після заповнення студентами бланків самооцінок, з кожним експериментованим проводиться індивідуальна бесіда, в якій вони аргументують ту чи іншу оцінку. Середній бал рейтингу “компетентних осіб” визначається за формулою:

$$KO = \frac{A}{11(B-1)},$$

де A – сума реально набраних балів, 11 – число формулювань у бланку оцінки, B – число “компетентних осіб”.

Рівень сформованості інтегративно-оцінювального компонента етнокультурної компетентності (IOK) студентів визначається за формулою:

$$IOK = M + KO.$$

За результатами обробки бланків самооцінки та рейтингу “компетентних осіб” студенти розподіляються на групи за рівнями сформованості інтегративно-оцінювального компонента етнокультурної компетентності.

Проективний компонент етнокультурної компетентності вивчається на основі аналізу потреб студентів у самовдосконаленні етнокультурного потенціалу своєї особистості, що тісно пов’язано з їх творчою діяльністю.

Творча діяльність розуміється в сучасній науці як процес удосконалення методичної майстерності (В.Рогожкін), як оволодіння передовим педагогічним досвідом (Г.Акциз, Н.Тунін та інші), як дослідницька діяльність (І.Радченко).

Тому з метою визначення рівня сформованості проективного компонента етнокультурної компетентності студентам пропонується розробити програму самовдосконалення власного етнокультурного потенціалу.

Для оцінки програм використовуються висновки експертів, якими виступали викладачі дисциплін психолого-педагогічного циклу, що добре знають експериментованих.

Програми самовдосконалення етнокультурного потенціалу

студентів оцінюються за 3-бальною системою. В три бали оцінюється робота, в якій простежується велике бажання студентів займатися народознавчо-пошуковою діяльністю, а також представлені нестандартні шляхи реалізації завдань етнокультурного самовдосконалення. Двома балами оцінюється програма, в якій спостерігається шаблонність, не здійснено творчого підходу до вирішення проблеми. Одним балом – програма, в якій простежується негативне ставлення до людей інших національностей, до спілкування з ними та до відповідної етнокультурної роботи в поліетнічному середовищі.

Відповідно до набраних балів студенти розподіляються на групи за рівнями сформованості проєктивного компонента етнокультурної компетентності: низький рівень – 1 бал; достатній рівень – 2 бали; високий рівень – 3 бали;

Останнім кроком є розподіл студентів на групи за рівнями сформованості *етнокультурної компетентності*.

У процесі обробки даних на кожного експериментованого заповнюється бланк сформованості етнокультурної компетентності.

За результатами набраних балів студент відноситься до певного рівня сформованості етнокультурної компетентності. Низький рівень відповідає 0-15 балів; достатній рівень – 16-33 бали; високий рівень – 34-52 бали.

БЛАНК СФОРМОВАНОСТІ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

№	Компоненти етнокультурної компетентності	Кількість балів	Середній бал	Низький рівень	Достатній рівень	Високий рівень
1.	Особистісний					
2.	Гносеологічний					
3.	Операційний					
4.	Процесуальний					
5.	Інтегративно-оцінювальний					
6.	Проєктивний					
Результат: студента віднесено до _____ рівня сформованості етнокультурної компетентності.						

Пошук шляхів підвищення рівня етнокультурної компетентності студентів-випускників педагогічного університету передбачає необхідність упровадження в практику роботи педагогічних факультетів ВНЗ технології формування етнокультурної компетентності студентів.

ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У зв'язку з соціальними потребами особистості, вимогами, висунутими державою до сучасного педагога, актуалізується проблема проектування мети, завдань підготовки спеціалістів у вищій школі. Серед інноваційних напрямів у ВНЗ розробка й застосування освітніх технологій посідає одне з перших місць. Саме технологічний підхід вважається найпродуктивнішим у стратегіях організації особистісно-зорієнтованого навчання (Л.Гапоненко, А.Кіктенко, О.Пехота, С.Сисоева та інші) [37]. Доведено, що даний підхід надає цільовій стратегії навчання як операційності та інструментальності, так і високої ефективності (В.Беспалько, Л.Фрідман та інші) [8].

Слово "технологія" походить від грецьких "techne" – майстерність, мистецтво та "logos" – поняття, навчання, наука.

У сучасній науці широкого розповсюдження дістало поняття "педагогічна технологія", що має понад 300 формулювань залежно від того, як автори уявляють структуру і компоненти освітнього процесу.

Враховучи дослідження М.Гадецького та Т.Хлебникової, наводимо приклади підходів до визначення поняття "педагогічна технологія" (див. таблицю 1.5).

Таблиця 1.5

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ "ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ"

Ознака 1	Визначення: Педагогічна технологія це 2	Автор 3
Метод, спосіб, форми, засоби	– системний метод створення, використання визначення всього процесу викладання і засвоєння знань з урахуванням технологічних і людських ресурсів та їх взаємодії, який ставить своїм завданням оптимізацію форм освіти;	ЮНЕСКО

1	2	3
	– спосіб організації, спосіб думок про матеріали, людей, моделі і системи типу “людина-машина”;	І.Лернер
	– спосіб реалізації змісту навчання, передбаченого навчальними програмами; являє собою систему форм, методів і засобів навчання, який забезпечує найбільш ефективне досягнення поставлених цілей.	О.Савельєв
Система установок, засобів, дій	– сукупність психолого-педагогічних установок, які визначають форми, методи, способи, прийоми навчання, виховні засоби; вони є організаційно-методичним інструментарієм педагогічного процесу;	Б.Лихачов
	– система засобів навчання і способів їх застосування;	І.Мархель
	– сукупність педагогічних прийомів, що забезпечують досягнення педагогічних цілей;	В.Сюпанов
	– науково обґрунтована система методів, способів, прийомів і технічних засобів, яка забезпечує навчання із заданими показниками певної категорії учнів даному предмету в умовах, які враховують часові та фінансово-економічні обмеження;	В.Гузєєв
	– системна сукупність і порядок функціонування всіх особистих, інструментальних, методологічних засобів, які використовуються для досягнення педагогічних цілей;	М.Кларін
	– система вказівок, які в ході використання сучасних методів і засобів навчання повинні забезпечити підготовку спеціаліста потрібного профілю при оптимальній затраті сил і засобів;	О.Молибога
	– система процедур, яка оновлює професійну діяльність вчителя і гарантує кінцевий запланований результат;	С.Гончаренко
	– впорядкована сукупність дій, операцій і процедур, які інструментально забезпечують досягнення прогнозованого результату;	В.Сластьонін
	– суто наукове і точне відтворення педагогічних дій, які гарантують успіх;	І.Прокопенко, В.Євдокимов

*Формування етнокультурної компетентності
майбутніх педагогів в умовах поліетнічного середовища*

1	2	3
Сфера знання	– сфера знання, яка включає методи, засоби і теорію їх використання для досягнення цілей освіти;	І.Зязюн
	– спільна галузь педагогічного знання, яка включає в себе дві групи питань, перша з яких пов'язана із застосуванням технічних засобів у навчальному процесі, друга – з його організацією;	О.Пехота
Модель діяльності	– продумана в деталях модель спільної педагогічної діяльності з проектування організації і проведення навчального процесу з безумовним забезпеченням комфортних умов для учнів та вчителів;	В.Монахов
	– законовідповідна педагогічна діяльність, що реалізує науково обґрунтований проект дидактичного процесу і має більш високий ступінь ефективності, надійності й гарантованості результату, ніж традиційне навчання;	В.Сєриков
	– систематичний, концептуальний, об'єктивний, інваріантний опис діяльності вчителя і учня, спрямований на досягнення освітньої цілі;	Ф.Фрадкін
Процес створення навчально-виховної системи	– процес створення адекватної до потреб і можливостей особистості й суспільства теоретично обґрунтованої навчально-виховної системи соціалізації, особистісного та професійного розвитку і саморозвитку людини, яка внаслідок упорядкованих дій педагога при оптимальності ресурсів і зусиль усіх учасників освітнього процесу гарантовано забезпечує ефективну реалізацію свідомо визначеної освітньої мети та можливість оптимального відтворення процесу на рівні, який відповідає рівню педагогічної майстерності педагога;	С.Сисоева

1	2	3
Характер операційного впливу	– науково обґрунтований вибір характеру операційного впливу в процесі організованого вчителем взаємного спілкування з дітьми, який проводиться з метою максимального розвитку особистості як суб'єкта оточуючої дійсності;	Т.Шамова
Проект педагогічної системи	– проект певної педагогічної системи, яка реалізується практично.	В.Беспалько

Значне розходження в поглядах на педагогічну технологію багато в чому пояснюється її складністю та недостатнім вивченням, суттєвою відмінністю вихідних позицій у різних дослідників.

Поряд з цим аналіз ряду праць, присвячених розкриттю даної проблеми, дає можливість стверджувати, що спільним є визнання особливостей педагогічної технології, які полягають в тому, що в ній передбачається та здійснюється такий навчальний чи виховний процес, який має гарантувати досягнення поставлених цілей.

Узагальнюючи сучасні наукові дослідження з питань педагогічної технології (С.Гончаренко, В.Гузєєв, В.Євдокимов, М.Кларін, О.Пехота, І.Прокопенко, Г.Селевко, С.Сисоєва, Ф.Фрадкін та інші), ми розуміємо технологію формування етнокультурної компетентності студентів як педагогічну систему упорядкованої множини взаємопов'язаних та взаємообумовлених цілісних елементів, поєднаних спільною метою і спрямованих на становлення особистості педагога, здатного проектувати та здійснювати свою діяльність в умовах поліетнічного середовища.

Модель технології зображена на рис. 2.

У побудові технології формування етнокультурної компетентності студентів ми виходили з досліджень, у яких було визначено структуру педагогічної технології. Так, у роботах О.Олексюка, Г.Селевка та інших підкреслюється, що в створенні педагогічної технології має бути показана:

а) концептуальна основа;

**Формування етнокультурної компетентності
майбутніх педагогів в умовах поліетнічного середовища**

б) змістова частина:

- мета – загальна і конкретна;
- зміст відповідного науковій меті матеріалу;
- в) процесуальна частина – технологічний процес:
 - організація запланованого процесу;
 - методи і форми навчально-виховної діяльності;
 - методи і форми взаємодії суб'єктів педагогічного процесу;
 - діагностико-проективні методи навчально-виховного

процесу [44].

Побудована нами технологія передбачає активну теоретичну і практичну етнокультурну діяльність майбутніх педагогів, створення умов для самореалізації кожної особистості в поліетнічному середовищі.

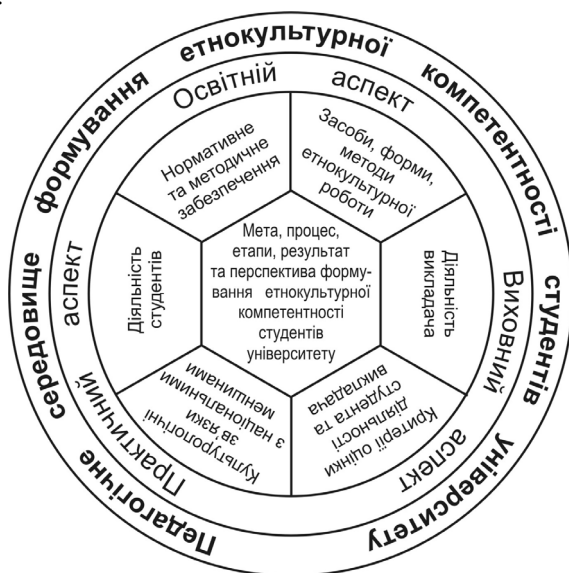

Рис. 2. Модель технології формування етнокультурної компетентності студентів педагогічного університету

Дана технологія функціонує в педагогічному середовищі в умовах вищого навчального закладу III-IV рівня акредитації.

Педагогічне середовище формування етнокультурної компетентності студентів являє собою єдине поле, простір, в якому

відбувається процес її становлення; спільні підходи; єдина мета діяльності викладачів, студентів і представників національних меншин; оцінювання дій усіх учасників педагогічного процесу. Єдність є підлеглою цільовій настанові, завданням розв'язання поставленої проблеми.

Педагогічне середовище характеризує атмосферу, де реально виявляються принципи гуманності, взаємодовіри та взаємодопомоги; клімат особистої безпеки для кожного учасника педагогічного процесу; можливості всебічного стимулювання творчої ініціативи в усіх видах навчальної і наукової діяльності.

Педагогічне середовище обумовлює центральний елемент технології, що обіймає мету, процес, результат і перспективу формування етнокультурної компетентності й проявляється та має свої особливості на всіх етапах етнокультурної роботи зі студентами. Для центрального елемента технології характерний змістовий та організаційний взаємозв'язок, взаємодія між собою й іншими елементами етнокультурної підготовки. Загальна мета технології передбачає формування етнокультурної компетентності студентів протягом їх навчання в педагогічному університеті.

На досягнення єдиної мети спрямований процес формування етнокультурної компетентності, що полягає у взаємодії викладачів, студентів та представників національних меншин. Він несе в собі три взаємопов'язані між собою етапи: підготовчий, основний та узагальнюючий.

Кінцевий результат цього процесу передбачає сформованість у студентів етнокультурної компетентності як інтегрованого утворення єдності особистісного, гносеологічного, операційного, процесуального, інтегративно-оцінювального та проєктивного компонентів, що забезпечує продуктивну етнокультурну діяльність і творчу реалізацію майбутнього педагога.

Позитивний результат формування етнокультурної компетентності студентів тісно пов'язаний з перспективою, яка полягає в активному сприйманні майбутніми педагогами актуальних проблем сучасного стану етнокультури національних меншин, у постійній орієнтації в своїй майбутній роботі на загальнолюдські цінності й традиції різних етносів України; у толерантності, лабільності, корекції поведінки в нестандартних міжетнічних ситуаціях; у наявності глибоких та міцних знань про зміст культури

Формування етнокультурної компетентності майбутніх педагогів в умовах поліетнічного середовища

етнічних груп; у володінні достатніми етнокультурними вміннями; у здатності усвідомлювати та оцінювати адекватність власних педагогічних дій та форм поведінки в професійно значущих ситуаціях етнокультурного характеру; у наявності стійкої потреби в самоосвіті; самовихованні, самореалізації в поліетнічному середовищі.

Складові центрального елемента технології формування етнокультурної компетентності студентів реалізуються в трьох аспектах: освітньому, виховному та практичному.

Освітній аспект полягає у теоретичній підготовці майбутніх педагогів з питань етнокультури національних меншин конкретного регіону України. Він реалізується в процесі вивчення студентами спеціально розробленого курсу, присвяченому як питанням етнічної культури національних меншин конкретного регіону України, так і проблемі етнокультурної роботи в закладах освіти; у співпраці з інформаційно-культурними центрами етнічних груп тощо.

Виховний аспект спрямований на виховання у студентів почуття патріотизму, громадянськості, шанобливого ставлення до людей різних національностей, до їх культурних надбань, на формування в майбутніх педагогів культури міжетнічного спілкування. Цей аспект реалізується у цілеспрямованій виховній роботі зі студентами в умовах педагогічного університету та в тісній взаємодії з представниками національних меншин (організація народних свят, фестивалів культури етнічних груп, фольклорних гуртків тощо).

Метою практичного аспекту є створення умов для самоздійснення майбутніх педагогів як професіоналів у поліетнічному середовищі через педагогічну практику в закладах освіти, реальну участь у культурному житті етнічних груп.

Виходячи із специфіки навчально-виховного процесу в педагогічному університеті в умовах поліетнічного середовища, його організацію уможлиблюють нормативне та методичне забезпечення, засоби, форми, методи етнокультурної роботи, культурологічні зв'язки з національними меншинами конкретного регіону України, активна взаємодія викладачів, студентів та представників етнічних груп.

Нормативне та методичне забезпечення надає чіткої організаційної та функціональної спрямованості процесу

формування етнокультурної компетентності студентів. Воно спирається на сучасні наукові досягнення і основні нормативні документи України.

Серед засобів, які забезпечують етнокультурну роботу в педагогічному університеті, виділяються, перш за все, культурні надбання національних меншин: традиції, звичаї, обряди, фольклор та інші. Поряд з цим застосовується різноманітна наочність та технічні засоби навчання (відеофільми, кінофільми та інші).

Ефективними методами формування етнокультурної компетентності студентів у педагогічному університеті, на наш погляд, є методи навчання на основі характеру пізнавальної діяльності майбутніх педагогів, класифіковані І.Лернером та М.Скаткіним [28]. Серед них пояснювально-ілюстративний метод, репродуктивний, метод проблемного викладу, евристичний та дослідницький метод.

Серед розмаїття форм організації навчання та виховання студентів, розглянутих у працях І.Лернера, М.Махмутова, Н.Нікандрова, Є.Петрова та інших, у розробленій нами технології формування етнокультурної компетентності студентів педагогічного університету мають місце як традиційні методи (лекції, семінари, практичні заняття, конференції, екскурсії, залік, консультації, дидактичні ігри, самостійна робота, курсові проекти, наукові гуртки), так і специфічні (засідання “круглого столу”, народознавчі експедиції, співпраця з інформаційно-культурними центрами національних меншин, робота з фондами краєзнавчих музеїв та інші) [28; 32].

Позитивна результативність процесу формування етнокультурної компетентності студентів досягається за рахунок педагогічної взаємодії. Це явище ми розуміємо як процес формування суб'єктивного та когнітивного досвіду суб'єктами процесу навчання, виховання та спільної практичної діяльності, спрямованого на формування етнокультурної компетентності студентів. Суб'єктами взаємодії є викладачі, студенти, представники національних меншин, вихователі дошкільних закладів, вчителі, діти, батьки та інші.

Центром педагогічної взаємодії є діяльність викладачів, студентів та представників національних меншин, що і представлено в моделі технології. Одним із важливих елементів технології є

критерії оцінки діяльності студентів та викладачів в умовах їх співпраці у поліетнічному середовищі. Викладач і студент взаємодіють у системі суб'єкт-об'єктних, суб'єкт-суб'єктних стосунків. Виходячи з цього, використовується оцінка як загального результату, так і результату спільної діяльності викладача і студента.

Критерії оцінки взаємної діяльності викладачів та студентів виконують як загальну оцінну функцію, що виявляє позитивне зростання, перехід на нові етапи експериментальної роботи, так і корекцію проміжних відхилень, часткових та кінцевих результатів відповідно до часткових кінцевих цільових настанов, завдань.

Таким чином, розроблена нами технологія створює наочну картину цілеспрямованого навчально-виховного процесу в педагогічному університеті, метою якого є формування етнокультурної компетентності студентів, покликаних працювати в поліетнічному середовищі.

Як зазначалося раніше, технологія формування етнокультурної компетентності студентів педагогічного університету спрямована на поетапне становлення компонентів етнокультурної компетентності.

I етап – *підготовчий*. Метою цього етапу є формування особистісного компонента етнокультурної компетентності. Для реалізації поставленої мети виконуються наступні завдання:

- 1) формування національної самосвідомості студентів;
- 2) формування первинного уявлення про культуру етнічних груп;
- 3) зацікавлення вивченням етнокультурної спадщини національних меншин, які компактно проживають в окремому регіоні України;
- 4) створення умов для усвідомлення майбутніми педагогами значення культурних традицій етнічних груп щодо формування духовності, толерантності, патріотизму підростаючого покоління; для усвідомлення студентами особистісного значення вивчення етнокультури національних меншин, для власного духовного розвитку, формування етнокультурно спрямованих настанов в умовах навчальної діяльності.

Провідними методами навчання на I етапі є пояснювально-ілюстративний, репродуктивний та метод проблемного викладу. Вони дозволяють підвищити позитивну мотивацію студентів,

здійснити їх активне залучення до пошукової навчально-пізнавальної діяльності; організувати спільну діяльність, партнерські стосунки між викладачами, студентами та представниками національних меншин.

Найбільш доцільними формами організації навчання та виховання студентів на цьому етапі є:

– виховні години з тематикою інформаційного та проблемного характеру: “Культурні традиції болгар, греків та німців Північного Приазов’я”, “Національне розмаїття Північного Приазов’я”, “Реалізація “Закону про національні меншини в умовах поліетнічного середовища”, “Чи є місце національним конфліктам у мирному Приазов’ї”, “Освіта національних меншин українського Північного Приазов’я” тощо;

– співпраця з інформаційно-культурними центрами національних меншин: зустрічі з представниками етнічних груп, відвідування концертів фольклорно-етнографічних колективів, мовних фестивалів та фестивалів культури національних меншин українського Північного Приазов’я.

Ефективність реалізації завдань підготовчого етапу залежить безпосередньо від педагогічної взаємодії викладача, студентів та представників національних меншин із освітньо-культурних центрів, що створює ситуацію взаємодовіри, високу емоційну активність студентів у процесі формування етнокультурної компетентності (див. рис. 3).

II етап – *основний*, метою якого є формування у студентів системи етнокультурних знань і вмінь, оцінки та самооцінки результатів етнокультурної діяльності (гносеологічний, операційний, процесуальний, інтегративно-оцінювальний компоненти етнокультурної компетентності).

На цьому етапі виконуються такі завдання:

1) формування системи етнокультурних знань у студентів (енциклопедичних та методичних);

2) формування етнокультурних умінь (конструктивних, організаторських, комунікативних, гностичних, діагностичних);

3) засвоєння методики етнокультурної роботи, що полягає в умінні застосовувати на практиці:

– методи виховання у дітей поваги до етнокультурних традицій різних етносів України;

**Формування етнокультурної компетентності
майбутніх педагогів в умовах поліетнічного середовища**

- способи формування в підростаючого покоління культури міжнаціонального спілкування;
 - методи запобігання міжетнічним конфліктам;
 - методи народного виховання різних етносів;
 - методи впровадження в практику роботи навчальних закладів етнокультурних традицій національних меншин;
- 4) формування у студентів оцінки власної теоретичної підготовки, практичної й науково-пошукової етнокультурної діяльності;
- 5) педагогічна підтримка самостійного оволодіння інформацією в галузі етнокультури національних меншин.

Рис. 3. Педагогічна взаємодія викладача, студентів та представників національних меншин на I етапі формування етнокультурної компетентності

Основними методами навчання на II етапі є: репродуктивний, проблемний, евристичний.

Основними формами організації навчання на II етапі виступають:

- лекції та семінарсько-практичні заняття зі спеціально розробленого спецкурсу “Етнокультура національних меншин українського Північного Приазов’я”;

- міні-конференції;

- засідання “круглого столу”, спрямовані на обговорення та відпрацювання форм і методів організації етнокультурної роботи з дітьми;

- експедиції до місцевості компактного проживання національних меншин з метою збору народознавчого матеріалу;

- співпраця з краєзнавчими музеями: робота з фондами та архівами, відвідування лекцій, екскурсій;

- співпраця з інформаційно-культурними центрами національних меншин українського Північного Приазов’я: збір історичного, народознавчого матеріалу, відвідування засідань представників етнічних груп, участь у підготовці й проведенні народних свят, відвідування гуртків декоративно-прикладного мистецтва, фольклорних гуртків; зв’язки з ровесниками за кордоном;

- самостійна робота студентів, яка полягає в плануванні етнокультурної роботи в закладах освіти, розробці й драматизації занять з етнокультурної тематики та виховних заходів, у підготовці доповідей до міні-конференції, у здійсненні народознавчо-пошукової роботи;

- науковий гурток, метою якого є систематизація народознавчого матеріалу, обговорення методичних питань, розробка методичних рекомендацій для практичних працівників закладів освіти тощо.

За допомогою зазначених форм організації навчання створюються умови для оволодіння студентами як репродуктивними, так і продуктивними, творчими аспектами етнокультурної діяльності, становлення етнокультурної компетентності як системи. Важливу роль у цьому відіграють усі суб’єкти педагогічного процесу. Взаємодія між викладачами, студентами та представниками національних меншин із освітньо-культурних центрів стає більш об’ємною, тісною, контактною. Вона

**Формування етнокультурної компетентності
майбутніх педагогів в умовах поліетнічного середовища**

виражається у спільному виконанні завдань, передбачених на II етапі технології формування етнокультурної компетентності студентів.

Така взаємодія показана на рисунку 4.

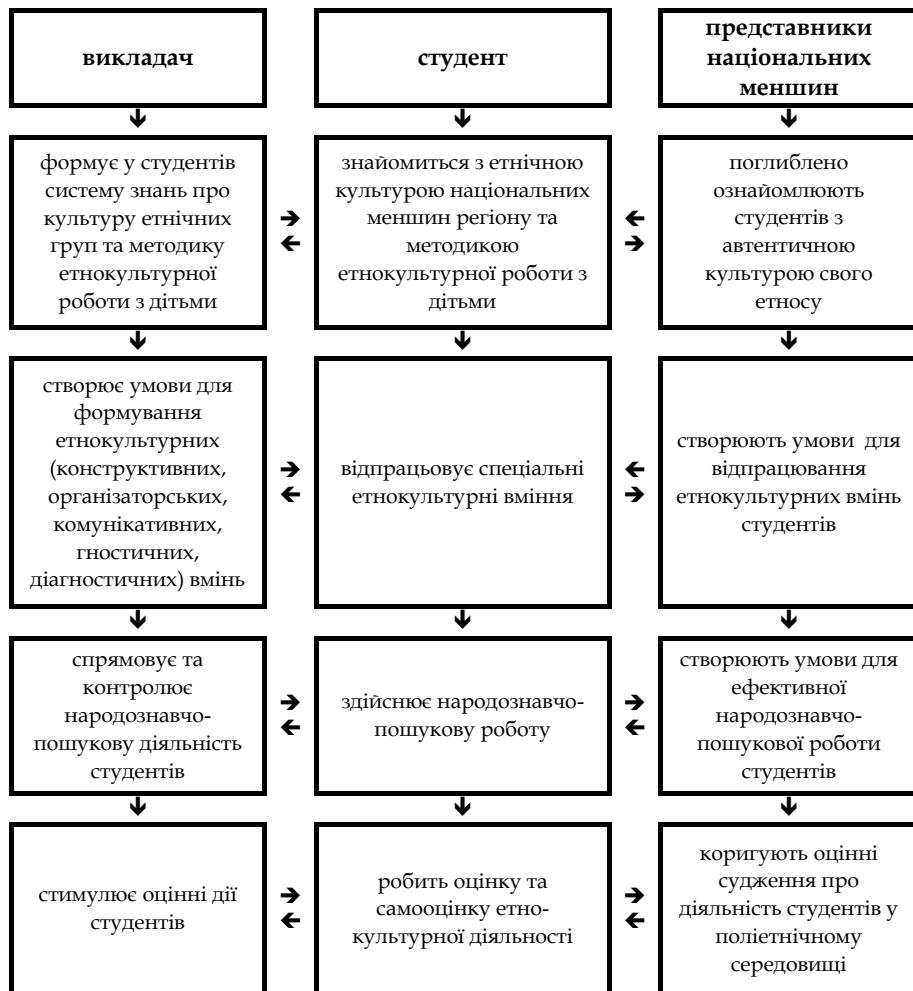

Рис. 4. Педагогічна взаємодія викладача, студентів та представників національних меншин на II етапі формування етнокультурної компетентності

Метою III етапу – *узагальнюючого* – є широке застосування етнокультурних знань, вмінь і навичок у самостійній роботі студентів у поліетнічному середовищі.

Це підсумковий етап, на якому відбувається оцінка та переоцінка поглядів, підходів до видів роботи етнокультурного спрямування. Поряд з іншими компонентами (особистісним, гносеологічним, операційним, процесуальним, інтегративно-оцінювальним) особливого значення набуває проєктивний компонент. Він передбачає ідеальний образ студента як особистості й професіонала, його прагнення до самовизначення та самовдосконалення в поліетнічному середовищі

Мету конкретизують такі завдання:

- 1) перетворення етнокультури в галузь наукового пошуку;
- 2) систематизація етнокультурних знань і вмінь та формування досвіду їх практичного застосування;
- 3) удосконалення творчих здібностей студентів в етнокультурній роботі;
- 4) формування об'єктивної оцінки та самооцінки етнокультурної діяльності студентів;
- 5) створення умов для етнокультурного самовизначення та самовдосконалення в поліетнічному середовищі.

Серед методів навчання, які застосовуються на цьому етапі, провідними є евристичний, дослідницький.

До основних форм організації навчання слід віднести:

- написання та захист курсових та дипломних проєктів на етнокультурну тематику;
- співпраця з інформаційно-культурними центрами національних меншин регіону: допомога в організації культурних заходів, роботи фольклорно-етнографічних гуртків тощо.

На цьому етапі змінюється педагогічна взаємодія викладачів, студентів та представників національних меншин із освітньо-культурних центрів (див. рис. 5.).

*Формування етнокультурної компетентності
майбутніх педагогів в умовах поліетнічного середовища*

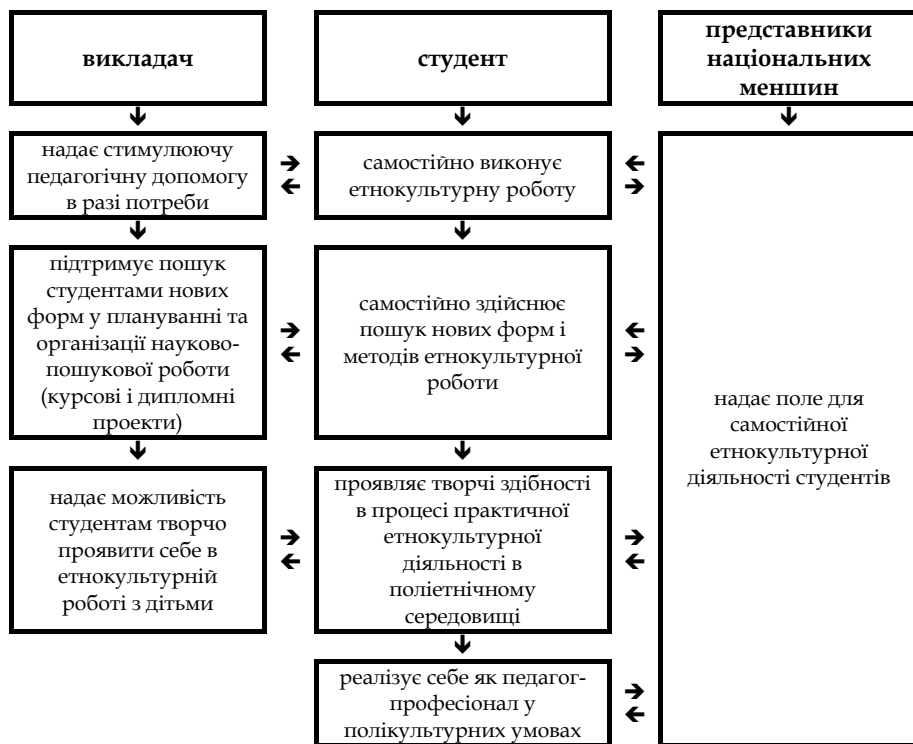

Рис. 5. Педагогічна взаємодія викладача, студентів та представників національних меншин на III етапі формування етнокультурної компетентності

РОЗДІЛ II

ПРОГРАМА І МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО СПЕЦКУРСУ “ЕТНОКУЛЬТУРА НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНСЬКОГО ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ’Я”

В умовах гуманізації нашого суспільства важливого значення набуває проблема культурного та духовного відродження українського народу в єдності різноманітних його етнокультур.

Питання створення нових підходів до професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів з використанням позитивних тенденцій етнопедagogіки національних меншин у багатонаціональній державі є досить актуальними.

Історично склалося, що Північне Приазов’я є поліетнічною зоною України. Тому актуально вивчати і впроваджувати в практику навчальних закладів етнокультурні традиції національних меншин даного регіону.

Природно і закономірно, що велика роль у формуванні культури міжнаціонального спілкування відводиться дитячому садку. Саме працівники цього закладу повинні допомогти своїм вихованцям зрозуміти просту істину, що світ, в якому ми живемо, не одноманітний, що в ньому мають місце етнічні, соціальні, релігійні відмінності. Тому важливо навчити дітей розуміти людей іншої національності, іншого віросповідання, іншої культури, прищеплювати своїм вихованцям високу культуру міжнаціональних стосунків, міжетнічного спілкування.

У зв’язку з цим на сучасному етапі виникає попит на кваліфікованих педагогів для роботи в поліетнічному середовищі. Тому для спеціальної полікультурної підготовки майбутніх вихователів пропонується спецкурс “Етнокультура національних меншин українського Північного Приазов’я”.

Мета спецкурсу: Ознайомити студентів з культурою та побутом етнічних груп українського Північного Приазов’я, сформувані вміння організації навчально-виховного процесу в дошкільних закладах на засадах етнопедagogіки національних меншин.

Завдання спецкурсу:

1. Ознайомити з основами етнічної історії національних меншин українського Північного Приазов’я, матеріальною і духовною культурою болгар, греків, німців.

2. Сформувані практичні вміння і навички роботи з

*Формування етнокультурної компетентності
майбутніх педагогів в умовах поліетнічного середовища*

ознайомлення дітей дошкільного віку з народними традиціями, звичаями, обрядами, символікою етнічних груп українського Північного Приазов'я.

3. Виховувати позитивне ставлення до національних меншин та їх культурного спадку.

Для досягнення мети курсу студент повинен знати:

– етнодемографічну ситуацію на території українського Північного Приазов'я;

– національну та народну символіку етнічних груп;

– особливості забудови дворів, житла та домашнього інтер'єру болгар, греків та німців Приазов'я;

– народний костюм національних меншин;

– традиційні страви етнічних груп;

– особливості фольклору болгар, греків та німців цього регіону;

– народну дитячу іграшку та народні ігри Приазов'я;

– родинні свята і обряди народностей (болгар, греків, німців)

Північного Приазов'я;

– місящеслов сільського трударя;

– календар народних свят етнічних груп цього регіону;

– специфіку планування культурологічного матеріалу;

– методiku проведення занять з народознавства;

– особливості виховання у дошкільників культури міжетнічного спілкування.

На підставі знань із курсу майбутній фахівець повинен уміти:

– планувати зміст навчально-виховного матеріалу для навчальних занять та виховних заходів;

– проектувати систему знань дітей з етнічної культури національних меншин Приазов'я;

– організовувати заняття та виховні заходи з елементами етнокультури етнічних груп;

– встановлювати з дітьми стосунки на засадах етнопедагогіки та спілкуватися з ними з метою передачі народознавчого досвіду;

– аналізувати власну педагогічну діяльність.

Для оволодіння теоретичними знаннями й практичними вміннями студенти повинні опрацювати лекційний матеріал, на який відводиться 12 годин, та сумлінно виконувати всі практичні завдання, запропоновані на семінарських заняттях (10 годин). Для полегшення підготовки до семінарських і практичних занять додаються методичні вказівки та розробки конспектів занять, бесід,

сценаріїв свят тощо. З метою поточного контролю знань студентів до кожної теми пропонуються питання для самоперевірки та тестові завдання. Додаткову інформацію щодо етнокультурних традицій національних груп українського Північного Приазов'я можна знайти у додатках до посібника (4, 5, 6, 7). Крім цього, у додатках 1, 2, 3 розміщені завдання для самостійної роботи студентів, схема народознавчо-пошукової роботи студентів та завдання на практику, що дозволяє розширити межі практичної підготовки майбутніх педагогів.

Усі матеріали, представлені у лекційній та практичній частинах спецкурсу та додатках, компенсують відсутність інформації щодо етнокультурних традицій етносів, які компактно розселені у поліетнічному Північному Приазов'ї. Він збирався автором протягом п'яти років з різних джерел.

РОЗПОДІЛ ГОДИН ЗА ТЕМАМИ ПРОГРАМИ:

№	Зміст програми	Лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Самостійна робота	Всього
1	Етнодемографічна ситуація на території українського Північного Приазов'я	2			2	4
2	Національна та народна символіка етнічних груп українського Північного Приазов'я	2	2		2	6
3	Народні уявлення про родинні стосунки та сімейне виховання етнічних груп українського Північного Приазов'я	2	2		2	6
4	Виховання засобами етнопедагогіки національних меншин українського Північного Приазов'я	2	2		2	6
5	Побут населення українського Північного Приазов'я	2	2		2	6
6	Виховні можливості народного календаря	2	2	2	2	8
	Всього	12	10	2	12	36

ТЕМА №1 (2 години)

**ЕТНОДЕМОГРАФІЧНА СИТУАЦІЯ НА ТЕРИТОРІЇ
УКРАЇНСЬКОГО ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я**

Історія розселення народностей українського Північного Приазов'я. Національний склад населення Північного Приазов'я.

СТИСЛИЙ ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

Етнічне обличчя України формувалося віками і залежно від її геополітичного положення на перетині світів, шляхів, культур, політичних і економічних інтересів сильних держав-сусідів, від воєнно-політичних подій у регіоні та колонізаційних заходів царського уряду з метою закріпити за собою обширний південний край.

Як відомо, особливістю нинішньої ситуації в Україні в освітній і культурній сферах є те, що титульна нація змушена захищати свою історію, мову і культуру від фальші, міфів і “білих плям забуття”. Але для формування політичної української нації, згуртування всіх народів, які проживають на території нашої держави, необхідно насамперед ґрунтовно дослідити історію кожного з цих народів.

Історично так склалося, що на території українського Північного Приазов'я проживає близько 86000 греків, що становить 85% усіх греків України і 11,1% населення Північного Приазов'я, 42000 болгар – 20% від усіх болгар України і 17% населення Північного Приазов'я, близько 9000 німців – 13% від усіх німців України і 9% населення даного регіону.

Заселення українського Північного Приазов'я колоністами почалося ще в 17-18 ст. Тоді ця територія входила до складу Таврійської губернії.

Болгари. Перші достовірні дані про поселення болгар в Новоросійському краї датуються половиною 18 ст., коли Указом правлячого Сенату від 24 квітня 1752 р. болгарські поселенці були поселені спочатку в Новомиргороді на р. Віса, а потім в поселеннях сербського гусарського полку по річці Синюк (нині с. Ольшанка).

На території Північного Приазов'я болгари заселялися з 1861 по 1863 рр., зайнявши частину земель, залишених ногайцями.

Болгарська переселенська хвиля 1861-1863 рр. мала два потоки,

які збігалися у часі. Перший з них був спрямований з Бессарабських болгарських колоній, які за Паризьким договором 1856 р. відійшли від Росії, до князівства Молдавського. Причинами цього переселення був конфлікт болгарських колоністів з молдавським урядом, активна позиція Росії та економічна необхідність. За бессарабськими болгарами були збережені права іноземних колоністів, їм була надана одноразова грошова допомога у розмірі 125 крб. на сім'ю, земельний наділ по 50 десятин на сім'ю (у деяких селах пізніше наділяли ще по 10 десятин через низьку якість землі). Крім того, цих переселенців звільнили від сплати податків на 8 років. Всього бессарабських болгар прибуло на територію краю 3,5 тис. сімей (17,5 тис. осіб). Вони заснували в краї 34 колонії.

Другий болгарський переселенський потік мав за свій вихідний пункт – м. Відень (північно-західна Болгарія). Його виникнення пов'язане з соціально-політичною кризою в регіоні, що склалася внаслідок розселення там мусульман, які емігрували з Росії у 1860 р. Переселення виявилось важким та тривалим. Серед переселенців нерідко спалахували епідемії з великою смертністю. Всього протягом літа – осені 1861 р. до Євпаторії та Феодосії прибуло більше ніж 10 тис. віденських болгар. Переважна більшість їх весною 1862 р. повернулася на батьківщину. Ті, що залишилися (близько 800 осіб), заснували в Мелітопольському та Бердянському повітах дві колонії. Віденці не отримали прав іноземних колоністів, як бессарабські переселенці. Їм відійшли земельні ділянки лише по 12 десятин на особу, чоловіків звільнили від військової служби на 8 років, надали одноразову грошову допомогу.

По закінченні російсько-турецької війни 1877-1878 рр. у зв'язку з поверненням Росії частини Бессарабії деякі приазовські болгары розпродали землю та переїхали до Бессарабії. Проте їх колишні наділи були зайняті іншими мешканцями і багатьом з них довелося повернутися до Приазов'я, але вже безземельними. У цей час деякі приазовські болгары виїхали до Криму та Болгарії. Внаслідок цього з 36 болгарських колоній у Приазов'ї залишилося 30.

Греки. На відміну від етнічних груп в Україні, греки в розсіяному чи компактному вигляді не тільки становлять одну з найчисельніших етнічних спільнот, але й мають у своїй, українській, історії дві колонізаційні хвилі – ніжинську і маріупольську. остання йшла не з Великої Греції, а з Криму і мала на меті забезпечити

виконання політичної програми царського уряду: з одного боку – ослаблення і підкорення Криму, з іншого – інтенсивне заселення приєднаної території Новоросії.

З метою укріплення своїх південних кордонів Росія, скориставшись черговим порушенням Турцією умов Кючук-Кайнарджийського мирного договору, 23 листопада 1776 року ввела в Перекоп свої війська, виведені з Криму згідно з цим договором. Росія привела до влади Шагін-Гирей-хана, який дотримувався російської орієнтації і був визнаний 30 березня 1777 року татарськими мурзами ханом Криму. І тоді ж Кримський уряд звернувся до Росії з благанням про те, щоб російські війська залишилися в Криму. Але вже 2 жовтня 1777 року через його російську орієнтацію та прогресивні реформи (формування регулярної армії, розширення прав християн та ін.) проти хана спалахнуло повстання.

Активізувались дії Турції щодо повернення втрачених по Кючук-Кайнарджийському миру позицій. Навколо Криму виникла складна ситуація. Як один із шляхів її розв'язання був запропонований Рум'янцевим план закріплення Криму за Росією. 24 листопада імператриця схвалила його. Планом передбачалось виведення християн (греків та вірменів) з Криму.

25 лютого 1778 р. П.А. Рум'янець доручив командуючому Кримським корпусом генерал-поручику А.А.Прозоровському запрошувати християн переселятись до Азовської чи Новоросійської губернії. 9 березня спеціальним наказом Катерина II доручила генерал-губернатору Азовської та Новоросійської губернії Г.А.Потьомкіну підготуватися до прийому переселенців.

Після деякої підготовчої роботи з духовенством 23 квітня, в перший день Пасхи, про переселення було оголошено в Бахчисарайському Успенському скиті.

Позитивні зрушення в підготовці переселення намітилися після заміни Прозоровського більш рішучим командуючим кримським корпусом генерал-поручиком О.В.Суворовим.

До 17 липня підготовка переселення велась таємно, тому на це не було реакції татар. Але вже 17 липня звістка про переселення рознеслася по всьому Криму і призвела до різких протестів з боку татар та багатьох християн.

28 липня з Бахчисарая виїхала перша група християн (70 греків і 9 ясирів-грузинів). Одночасно до Азовської губернії були

направлені депутати християнських товариств для огляду місць їх заселення. Друга і третя групи християн виїхали 2-3 серпня. До 7 серпня виїхало 1122 особи, до 18 серпня – 3896, до 30 серпня – 17575 християн.

У рапорті від 16 вересня 1778 р. Суворов повідомив Потьомкіна про завершення виводу християн (31098 осіб).

У лютому 1778 р. Черткову було доручено підготуватися до прийому переселенців з Криму. Чертков для переселенців вирішив створити в межиріччі Самари, Орелі та Дніпра новий Марієнпольський повіт з центром в наміченому для будівництва місті Марієнполі на річці Солоній при її впаданні у Вовчу. Назву повіту та міста, мабуть, Чертков запозичив з того, що центр грецької єпархії в Криму знаходився в поселенні Маріуполь поблизу Бахчисарая.

У вересні 1779 р. було прийнято рішення про створення Маріупольського повіту.

Грекам-переселенцям були надані пільги, зазначені у Жалуваній грамоті: територіальна та духовна автономія, звільнення від військової служби, окрім тих випадків, коли вони самі цього побажають, звільнення від податків на 10 років.

Німці. В кінці 18 ст. на території Північного Приазов'я почали заселятись німецькі колоністи, які прибували сюди з різних міст Німеччини. Для їх розселення були відведені землі на правому березі річки Молочної. Першу партію склали близько 250 сімей із Бадена, Баварії, Насау, Вюртемберга. Розорені після наполеонівських війн німецькі селяни вирішили пошукати кращої долі на чужині – у Російській імперії. Їх приваблювали пільги, які надавав царський уряд іноземним переселенцям: їх звільняли від рекрутської та постійної повинності, від сплати податків на 19 років, надавали грошову допомогу, а також кошти на обзаведення господарством. Кожна сім'я одержувала по 60 десятин землі на двір.

Облаштувавшись у Молочанській колоністській окрузі, німці працювали сезонними робітниками.

У 1822 р. німцям-колоністам було відведено частину землі в Маріупольському окрузі загальною площею 29913 дес. 405 саж., куди вже восени цього року прибули перші сім'ї. Там вони заснували чотири колонії: Міррау, Готланд, Кампенау, Кайзердорф (сучасний Розівський куц Запорізької області).

28 сімей вихідців з округи Данциг (зараз місто Гданськ в Польщі) заснували в 1823 р. колонію Готланд. Назву колонії дав поселенець Готліб Шпренгер, родом з однойменного села під Данцигом. В 1824 – 1825 рр. жителі колонії звели собі будинки – для цього російський уряд надав їм кредит по 350 – 400 крб. на сім'ю.

Колонії Кампенау, Міррау (сучасне село Мирське) та Кайзердорф (Пробудження) також були засновані в 1823 році вихідцями з Данцигської та Марієнбурзької округи. Назви перших двох були принесені переселенцями з батьківщини. Остання названа на честь російського імператора, який надав їм можливість переселитися в Росію (Кайзер – імператор, Дорф – село), хоча деякі колоністи хотіли дати поселенню назву “Кьонігсдорф” – Королівське село. Мали колонії й свої порядкові номери, які пішли, імовірно, від номерів земельних ділянок, які відмежовувалися переселенцям Катеринославськими губернськими волостями: колонія Кампенау мала №10, Міррау – 11, Кайзердорф – 12, Готтланд – 13.

Колонії були невеликими: в Міррау, на час заснування колонії, налічувалося 24 сім'ї, в Кайзердорфі – 26, Готтланді – 28, Кампенау – 29.

Того ж 1823 року німцями було засновано ще три колонії неподалік Бердянська, які разом з утвореною у 1831 році ще однією колонією увійшли до складу Бердянського німецького округу.

У 1838 році безземельні колоністи Молочанського колоністського округу переселилися на береги річок Уклюка і Ташенака, де ними було засновано п'ять колоній (майбутня Ейгенфельдська волость).

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

Використовуючи історичні факти, можна організувати розваги для дітей чи інсценування. Цей матеріал можна застосовувати і на заняттях з ознайомлення дошкільників з навколишнім світом. Наводимо приклад заняття для дітей старшого дошкільного віку.

Заняття за темою: **“У колі друзів”**

Мета: ознайомити дошкільників з етнічним розмаїттям українського Північного Приазов'я.

Цілі:

– сформувати уявлення дітей про національні меншини, що компактно проживають в українському Північному Приазов'ї;

– виховувати шанобливе ставлення до людей інших національностей;

– розвивати почуття патріотизму.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вихователь: Діти, давайте пригадаємо, в якій країні ми живемо.

Вихователь: Як називаються люди, що мешкають на її території?

Вихователь: Правильно. Але, крім українців, в Україні проживає ще багато людей інших національностей. Це і росіяни, і болгари, і греки, і чехи, і німці, і поляки. Колись давно вони залишили свою рідну країну і оселилися в Україні. Ці люди приїхали сюди у пошуках щастя та кращої долі. Відтоді Україна стала для них другою батьківщиною, яку вони люблять і шанують, як і ми з вами. Давайте познайомимося з людьми цих національностей ближче.

В кімнату заходять чотири дівчинки в національних костюмах (українка, болгарка, гречанка, німкеня). Дівчата по черзі вітаються з дітьми.

Вихователь: Діти, давайте запитаємо в наших гостей, хто вони.

Українка: Я – українка. Моя рідна Батьківщина – Україна. Я дуже її люблю і пишаюся нею. Наш народ такий гостинний, щедрий, доброзичливий. А це (показує на інших дівчат) мої подружки з інших країн. Вони також живуть в Україні. Знайомтесь: – це болгарка, це гречанка, а це – німкеня.

Болгарка: Я – болгарка. Приїхала в Україну з Болгарії ще у 18 столітті у пошуках кращої долі. Мені і моїм землякам сподобалося Азовське море. От ми і оселилися на його північному узбережжі. За два століття ми тут прижились, і Україна для нас стала другою батьківщиною.

Гречанка: Я – гречанка. Я і мої співвітчизники приїхали до Приазов'я на запрошення Катерини II. Але переїхали ми не з Греції, а з Криму під час Російсько-Турецької війни. Нам дуже сподобалася ця місцевість, тому греки живуть тут донині.

Німкеня: Я – німкеня. Залишивши обіднілу Баварію і долаючи тяжкий шлях, німці оселилися в Північному Приазов'ї, щоб створити тут маленьку німецьку країну. Українська земля гостинно нас зустріла і стала другою Батьківщиною.

Українка: Ми товаришуємо понад два століття. Між нами не

виникало ніколи сварок. Ми всі – український народ, а наша Батьківщина – Україна.

Болгарка. І хоч у нас різні мови,

Гречанка: Різні національне вбрання,

Німкеня: Різні національні символи,

Українка: Ми завжди знаходили спільну мову, живемо і діємо на благо нашої спільної Батьківщини – України. А зараз нам треба поспішати до інших дітей. До побачення.

Вихователь: Діти, вам сподобались дівчатка? А їхні костюми? А їхні розповіді? А хто запам'ятав, люди яких національностей проживають у нашому регіоні?

Вихователь: А скажіть, будь-ласка, чи повинні дружити люди різних національностей?

Вихователь: діти, а може хтось із вас щось знає про людей інших національностей?

Відповіді дітей.

Підсумок вихователя.

ТЕМА №2 (4 години)

НАЦІОНАЛЬНА ТА НАРОДНА СИМВОЛІКА ЕТНІЧНИХ ГРУП УКРАЇНСЬКОГО ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я

Характеристика національних та народних символів болгар, греків, німців. Виховне значення символіки. Національний костюм.

Методика ознайомлення старших дошкільників з національною та народною символікою етнічних груп Північного Приазов'я.

СТИСЛИЙ ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

Характеристика національних та народних символів болгар, греків, німців.

Кожна держава має свою символіку, пов'язану з її історією. До національних символів належать герб, прапор, гімн.

Герб – це відмітний символічний знак держави, міста, дворянського роду або окремої особи, зображений на прапорах, монетах, печатках, документах. Державний герб – офіційна емблема держави. Герб – ключ до історії сім'ї, міста, національного утворення

держави. Це пам'ятка духовної культури. В гербі втілюються реальні події, суспільні явища, ідеологія та світосприймання.

Міським гербам передувала система різних символічних знаків, яка складалась історично. Були герби культурні, правові, майнові.

Герб кожної держави в умовній формі відображає історію її походження; структуру; мету і принципи; особливості географічного положення, економіки; традиції; релігійні вірування.

Наприклад, на **болгарському** національному гербі зображений золотий лев у короні на фоні темного щита. Над щитом – велика корона, яка нагадує великі корони правителів Другої Болгарської імперії, з п'ятьма хрестами на її вершині. Біля щита знаходяться два леви з коронами, що стоять на двох дубових вітах з жолудями, які перетинаються. Три леви представляють три частини Болгарії: Моезію, Трейс і Македонію. Під щитом – біла стрічка, обрамлена національними кольорами, з написом: “Союз, що дає силу”. Цей герб був затверджений 31 липня 1997 року після об'єднання демократичних сил і коли їх співники отримали більшість місць в Національній асамблеї. У такому вигляді національний герб існував і до 1944 року.

Німецький національний герб представляє жовтий щит, на тлі якого зображено чорного орла з розправленими крилами. Голова птаха повернена вліво, дзьоб червоного кольору з висунутим язиком. Нижні кінцівки теж червоного кольору з розчепіреними пальцями. Щит символізує історію трьох імперій (Франкське королівство, Священна Римська імперія германської нації, Німецька імперія), які постійно вели захватницькі війни зі своїми сусідами. Чорний орел символізує непохитність і міць держави.

Грецький національний герб зображено у вигляді щита, на голубому фоні якого – білий хрест. Сам щит обрамлений лавровим вінком. Щит символізує участь Греції у визвольній війні проти турків, а білий хрест означає шанобливе ставлення греків до православної церкви, яка допомагала у цій війні. Лавровий вінок символізує перемогу грецького народу над турецькими гнобителями у визвольній війні.

Прапор – полотнище певного кольору чи поєднання кольорів, часто з певним зображенням, прикріплене до держака чи шнура, є офіційною емблемою держави, символ її суверенітету. Прапор як символ чи засіб сигналізації виник іще за античних часів. На зорі

людської суспільності пращури вибивали чи малювали на скелях або на великих каменях зображення різних тварин – тотемів, яких вважали своїми предками. Це була своєрідна “заявка” на володіння певною територією. Перші знамена (тканинні полотнища, пришнуровані до горизонтальної рейки на жердині) з’явилися у стародавньому Китаї у XII ст. до н.е. Пізніше вони почали розповсюджуватися на території Європи.

Кольори національного прапору, як правило, мають символічне значення. Так, наприклад, **болгарський** національний прапор має три кольори: білий, що означає шляхетність, зелений – дань поваги силам природи і червоний, що підтверджує рішучість відстоювати ідеали людства.

Прапор, як і герб, має свою історію. Комбінація кольорів чорний-червоний-золотий на **німецькому** національному прапорі сягає часів антинаполеонівської визвольної війни. Чорна уніформа Лютцовського визвольного корпусу в 1813 році була оторочена червоними лампасами та оздоблена мідними гудзиками з позолотою і металевим еполетом. У 1815 році була заснована Енська студентська корпорація. Серед студентів було багато колишніх лютцовських стрільків. Дами з міста сплели для них прапор з трьох смужок: темно-червона-чорна-темно-червона. На чорній смужці була зображена золота дубова гілка, і весь прапор був оторочений бахромою золотого кольору.

В жовтні 1817 року кількість студентів корпорації зростає до 500 чоловік. Це були юнаки з усієї Німеччини. Знаком їх устремління до Єдності був чорно-жовтий прапор.

В травні 1832 року чорно-червоний-золотий прапор став символом національного устремління до єдності, боротьби проти феодалної роздробленості за єдину німецьку республіку.

Дев’ятого березня того ж року німецький уряд визнав триколір чорний-червоний-золотий кольорами Німецької Федерації.

Поет, революціонер-демократ, Фердинанд Фраймграт інтерпретував символіку словами: “Порох – чорний, кров – червона, золотом мерехтить полум’я”.

Після придушення повстання 1849 року в Дрездені, Бадені і Пфальці чорно-червоно-золотий прапор зник на 70 років. На його місце в 1871 році став чорно-біло-червоний прапор Північно-Німецького союзу. На початку 1921 року чорно-червоно-золотий

прапор став прапором імперії. Він був у вжитку до 1933 року. Під час гітлерівського режиму в країні був чорно-червоний прапор.

В статті 22 Конституції Німецької Федеративної Республіки від 23 травня 1949 року проголошено чорно-червоний-золотий триколір державним прапором.

Узор і кольори **грецького** національного прапору не змінювалися з часів грецької революції 1821 року. Кількість ліній на прапорі відповідає кількості складів у грецькому вислові “Свобода чи смерть”. Ці слова були девізом під час Еллінської революції проти турецької імперії у ХІХ ст. Існує думка, що кількість ліній відбиває кількість літер у грецькому слові “воля”, тобто 9. Це слово хвилювало пригнічених греків, викликало сильні почуття надихало їх на боротьбу. Греки отримали волю після 400-річного рабства. Візерунок у вигляді ліній був вибраний через подібність із схвильованим морем, яке омиває береги Греції. Взаємопроникнення голубого і білого кольору робить прапор у вітряний день схожим на море. Тільки не вистачає привабливих островів.

Грецький квадратний хрест, розміщений у верхньому лівому куті прапора й займає $\frac{1}{4}$ всієї площі, показує шанобливе ставлення греків до грецької православної церкви і визначає важливу роль християнства у формуванні еллінської нації. Протягом багатьох темних років турецького владарювання грецька православна церква допомагала загнаним в рабство грекам зберегти культуру, грецьку мову, візантійську релігію і грецьку етнічну ідентичність за допомогою створення таємних шкіл. Ці школи були об'єднані і функціонували таємно по всій Греції. Їх метою було передавати грекам залишки культурної спадщини. Сьогодні християнство є домінуючою релігією серед греків (91%).

Гімн – урочиста пісня, яка є одним із атрибутів державності країни. Це символ, який виражає ідеологічні устої держави, її принципи, історію та програмні цілі на майбутнє. Слово “гімн” у перекладі з грецької мови означає “урочиста пісня”. Історія гімнів сягає сивої давнини. У Древній Греції то була хвалебна пісня на честь певного божества, потім були поширені релігійні гімни, а ще пізніше з'явилися гімни революційні, військові і, нарешті, національні. Вони виступають засобом масової агітації, згуртування народу. З гімну починають урочисті збори, свята, надзвичайні масові події, гімном їх закінчують. Цьому відповідають і художні засоби програмних творів:

образність тексту, широка урочиста мелодія, маршовий ритм.

Національний костюм етнічних меншин Північного Приазов'я

Народний одяг – це культурно-історична спадщина народу. Вивчення місця і значення костюму в культурі того чи іншого субетносу дає можливість виявити походження й особливості існування її форм, а в окремих випадках допомагає розкрити і суть традиційно-побутової культури.

У народному костюмі відбилися спільні походження та історична доля східних слов'ян, взаємовпливи культур інших народів, які зберегли ознаки різних епох. Особливості костюма є важливим джерелом вивчення етнічної історії населення, його соціально-класової структури, естетичних поглядів та уявлень.

Болгари. Характерною особливістю народного вбрання болгар українського Північного Приазов'я є те, що в ньому поєднуються слов'янські і східні (тюркські) елементи. Це прослідковується в особливостях крою, в кольоровій гамі, орнаментациї. Балканський елемент в чоловічому одязі болгар – тунікоподібний вузький крій верхнього одягу, відсутність аплікацій і прикрас. В жіночому вбранні переважають чорна, коричнева, синя, бордова фарби.

На початку ХХ ст. на кольорову гаму одягу болгар Північного Приазов'я вплинули сусідні слов'янські етноси. Болгарський народний костюм повністю вовняний, адже обробка шкір і вовни овець – один із головних видів занять болгарських переселенців.

Натільним одягом болгар була риза. У чоловіків це сорочка з вузьким стоячим комірцем і розрізом на грудях, оздобленим вишивкою з рослинно-геометричним орнаментом. Вона заправлялася в парусинові чи ситцеві штани (гашти) з широким кроком до колін і вузькою нижньою частиною. Гашти, як правило, перев'язувались червоним поясом і затягувались за допомогою вовняного шнурка – вуркузаня (у наш час він замінений гачком). На сорочку одягали жилет із сукна (кібурче). Взуваючи ноги, болгарки одягали вовняні панчохи або ж обмотувались вовняними товстими онучами (навушта). Поверх одягали шкіряні лапті (цервулі) або – чоботи (богуші).

На голові взимку чоловіки носили важкі смушеві шапки (ковпак) в основному коричневого кольору. Поверх костюму одягали

білі шкіряні шуби з довгими рукавами і смушковим коміром, що лежав на плечах, або шкіряні напівшуби (кюрка) з вовною всередині (інколи верхня частина покривалася темною матерією).

Восени та весною чоловіки носили картузи, влітку – солом'яні брилі. Юнаки вставляли у свої картузи блискучі металеві брошки, паперові квіти чи віночки. Хлопці іноді носили у вухах срібні сережки. Як правило, вуха проколювали другій дитині (якщо в сім'ї померла перша) чи будь-якому першому, який йде за тим, хто помер. За повір'ям болгар Приазов'я, якщо цього не зробити, то помре і наступна дитина.

Болгарський жіночий костюм складався з ризи, роклі, кофти, жакета. Риза – болгарська сорочка з прямими полами, шита з трьох шматин домотканого полотна, рукава довгі, комір стоячий, розріз глибокий посередині грудей. Рокла – болгарський сарафан, відрізний вище талії, низ призбираний, розріз посередині грудей, глибокий. Кофта зі складками від плеча, з круглим вирізом, рукав $\frac{3}{4}$, подовжений з широким манжетом. Костюм шитий з домотканої тканини чорного кольору з синіми смужками. Ліф рокли виготовлений із клітчастої чорно-червоної тканини.

На сукню болгарки українського Північного Приазов'я одягали розпашний жакет (хабичка) і суконний домотканий фартух (варта), прикрашений мереживом. А голову пов'язували хусткою (шельце), кут якої-прикрашали вишивкою (піро). Колір хустки відповідав кольору сукні і складав гармонійну цілісність з усім костюмом болгарської жінки. Молоді дівчата носили переважно барвисті або червоні хустки, а літні жінки – хустки темних тонів. Як шийну прикрасу вони одягали біле намисто (седеф), що привозили сюди з Туреччини, і низку алтин (сріблясті позолочені монети). На пальці дівчата одягали срібні та мідні персні, на руки скляні і срібні браслети, у вуха – сережки з золотих та срібних монет, запозичені у турків. На ноги болгарки одягали плетені тапці (терліки), шкіряні лапті (цервулі) або шкіряні туфлі (каторі).

Повсякденним костюмом дівчині служили спідниці і блузки (сляски і балки) у зборках і мереживах. У святкові дні дівчата носили на голові білі хустки, обшиті вузькою мережаною стрічкою.

Греки. Греки українського Північного Приазов'я виготовляли одяг в основному в домашніх умовах. Жінки пряли, ткали, шили, вишивали, щоб одягнути свою сім'ю. З дитячих років, дівчинка

знала, що рано чи пізно їй треба виходити заміж, і до цієї важливої події в житті вона мала приготувати необхідний для себе одяг, предмети, якими вона прикрасить свій майбутній дім, подарунки, які вона згідно старого етикету дарувала новій рідні.

Жіночий одяг складався із вовняного плаття з домотканого полотна, сорочки під нього, фартуха, перифтара, шаровар. Плаття (фістан) і сорочка мали характерний тунікоподібний крій (вірогідно, ця “мода” збереглася з візантійських часів). Поверх плаття гречанки одягали фартух. Під халатом, чи під платтям вони носили вишиті шаровари (шелі). Широкого розповсюдження набув також перифтар, рушникове головне вбрання, яке оздоблювалося шовковою або золотою вишивкою та бахромою. Поверх нього одягався ще срібний хінар, схожий на вуздечку.

Вдягався хінар навколо підборіддя і кріпився на лобі до перифтара, який в цьому місці повністю обшивався перлинами із золотими та срібними блискітками. До кінця XIX ст. перифтар носили вже тільки літні жінки.

Як і всім жінкам світу, гречанкам подобалися різноманітні прикраси: буси, браслети, пояси. Поширеним було носіння цамблісу – мідних або кістяних пластинок з прикріпленими до них пучками парусинових ниток червоного кольору. Цамбліс прикріплювався до волосся довгою стрічкою і звисав нижче поясу.

Найрозповсюдженішим взуттям у греків (жінок і чоловіків) Північного Приазов'я були грецькі чарухи-сандалі з свинячої шкіри, які нагадували російські лапті.

До чоловічого народного костюма входила натільна сорочка (пукамс), штани з домотканого полотна, поверх яких греки зав'язували пояс. Поверх сорочки чоловіки одягали жакет темного кольору і тулуп (гупа) взимку. На голові взимку носили смушеву шапку, а влітку – переважно картузи чи солом'яні брилі.

Німці. Основними елементами чоловічого вбрання німців українського Північного Приазов'я були штани, сорочка, жилет, пояс. Сорочка мала тунікоподібний крій з розрізом на грудях (пазушка). Заправлялася вона у вузькі вовняні штани (хозе), холоші яких з'єднувалися між собою клинами. Поверх сорочки переважна більшість німців носила жилет, пошитий з шовкового полотна, або вовняний жакет переважно чорного кольору. На голову чоловіки одягали фетрові шапки з пір'їною збоку або брилі. На ноги одягали

вовняні панчохи, поверх яких – шкіряні черевики.

Жіночий національний костюм був певною мірою дечим схожий на український. Німкені носили білу вишиту сорочку з невеликим вирізом на грудях, або невисоким вишитим комірцем – стійкою. Поверх неї одягали вовняну безрукавку переважно темних тонів. На сорочку жінки одягали нижню спідницю, яка була святкового кольору і обов'язково оторочена знизу мереживом. Поверх неї одягалася верхня спідниця темного кольору, зшита з грубого полотна. Нижня спідниця виглядала з-під верхньої. Поверх неї пов'язувався фартух, здебільшого вишитий. На голові німкені носили шовкові білі чепчики. Із взуття жінки Приазов'я носили шкіряні черевики і короткі чобітки.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ

НАЦІОНАЛЬНА ТА НАРОДНА СИМВОЛІКА ЕТНІЧНИХ ГРУП УКРАЇНСЬКОГО ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я

ПЛАН ЗАНЯТТЯ

ОБГОВОРЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ

1. Національні символи та їх роль у житті національних меншин Північного Приазов'я.
2. Виховне значення народних символів.
3. Національний костюм як прояв самобутності болгарського (грецького, німецького) народу.
4. Методика ознайомлення старших дошкільників з національною та народною символікою етнічних груп Північного Приазов'я.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

Розкриваючи перше питання теми, слід зазначити, що до національних символів болгар, греків та німців українського Північного Приазов'я належать герб, прапор та гімн Болгарії, Греції та Німеччини. Оселившись з певних причин в Україні, національні меншини однаково шанують українські державні символи та національну символіку своїх пращурів, яка в Україні їм нагадує про історичну батьківщину.

Народні символи (берегиня, береги дитинства, обереги) втілюють глибоку духовність, культурно-історичну пам'ять. Синівські почуття любові до рідного народу, отчого краю споконвіку виховували в дітей символи-обереги етнічної пам'яті, які в своїй сукупності символізують рідний край, землю, природу. Вони зігрівають серце, збагачують душу, надихають на творчу працю і подвиги.

До народних символів болгар, греків та німців Приазов'я належать вишитий рушник та хліб, без яких не обходиться жоден обряд чи ритуал. Розкриваючи питання „Виховне значення народних символів“, слід звернути увагу на народні обереги, які в кожного народу свої. Характеризуючи символіку народностей Північного Приазов'я, варто визначити їх роль у трудовому, естетичному, розумовому вихованні дітей.

Національний костюм кожного народу – це не лише національний атрибут, а й вияв самобутності кожної нації. Традиційний костюм кожного народу має свою історію формування. Він розвивався і вдосконалювався протягом століть. Народний одяг етнічних груп українського Північного Приазов'я ввібрав багатовіковий досвід, засвоюючи кращі традиції на кожному історичному етапі залежно від соціально-економічних, кліматичних, природно-екологічних умов і занять населення.

З національною символікою етнічних груп Північного Приазов'я слід знайомити старших дошкільників на заняттях з українського народознавства. Ознайомлюючи з національними символами України, можна сформулювати уявлення дітей про гімн, прапор та герб національних меншин, що компактно проживають в українському Північному Приазов'ї.

З обрядовою символікою національних меншин даного регіону варто знайомити на заняттях, присвячених родинним і народним святам болгар, греків, німців тощо.

З народним костюмом національних меншин українського Північного Приазов'я слід знайомити на заняттях, на яких дітям показують натуральні моделі одягу (дитячі, жіночі, чоловічі). Для цього можна вдягти дітей, працівників дитячого садка, батьків або представників національних меншин регіону, яких запрошують на заняття як гостей. Також доцільно показати альбом народного одягу болгар, греків, німців тощо чи відвідати краєзнавчий музей.

Наводимо конспект комбінованого заняття за темою:
“Болгарський національний одяг”.

Мета: сформувати уявлення дітей про народне вбрання болгар Північного Приазов'я.

Цілі:

- розширити знання дошкільників про особливості болгарського національного костюму;
- викликати позитивне ставлення до болгарської культури;
- розвивати естетичні почуття сприймання елементів одягу;
- навчити переносити свої знання про болгарський національний одяг в образотворчу діяльність.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вихователь приносить в групу листа з далекої Болгарії, в якому дітей запрошують на конкурс болгарського національного одягу.

Вихователь: діти, а який одяг ми вдягнемо на цей конкурс? Головною умовою конкурсу є те, що вбрання учасників повинне бути болгарським. Давайте разом пригадаємо, з чого складається жіночий та чоловічий костюми.

Вихователь показує ілюстрації із зображенням болгарських костюмів або натуральні моделі одягу.

Вихователь: Тепер кожен з вас нехай намалює той костюм, у якому він поїде на конкурс до Болгарії.

Образотворча діяльність дошкільників. Тихо звучить болгарська музика. В процесі малювання вихователь допомагає дітям.

Вихователь: Увага! Конкурс болгарського костюма розпочато.

Вихователь “демонструє” моделі болгарського костюма. Діти вибирають найкращий болгарський костюм, найоригінальніший (не схожий на інші), найправильніший (який відповідає болгарській культурі).

Підсумок заняття.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Підготувати макети герба та прапора болгар, греків, німців (на вибір).

2. Скласти порівняльну характеристику народних символів болгар, греків, німців, українців Північного Приазов'я.

3. Розробити конспекти занять за темами:

- “Національні символи болгар (греків, німців) Північного Приазов'я”.

– “Народна символіка болгар (греків, німців) Північного Приазов’я”.

ТЕМИ РЕФЕРАТИВ:

1. “Демонологічне трактування берегів етнічних груп українського Північного Приазов’я”.
2. “Традиційний болгарський (грецький, німецький) одяг та історія його формування”.
3. “Самобутність народного костюма етнічних груп нашого регіону”.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ (ОСНОВНА)

1. Народи Північного Приазов’я / За ред.. Б.М.Кочерги та ін. – К.: Просвіта, 1997. –С. 67-79.
2. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка. – К., 1985.
3. Карагезов К.О. Символы и ритуалы. – М., 1978.
4. Державин И.С. Болгарские колонии в России. – София: Державна Печатница, 1914. – С. 84-90.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ (ДОДАТКОВА)

1. Сергійчук З.О. Програма з народознавства // Початкова школа. – 1990. – № 9. – С. 48-55; 1991. – № 7, – С, 56-60.
2. Костюми до шкільного свята / Упорядник Тараканова А.П. – К., 1985.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Що таке національна символіка?
2. Що належить до національних символів етнічних груп Приазов’я?
3. Які народні символи національних меншин ви знаєте?
4. Які візерунки на рушниках вашого регіону?
5. Що характерне для традиційного одягу болгар, греків та німців Північного Приазов’я?
6. Які принципи, методи і прийоми етнопедагогіки має використовувати вихователь, вчитель, при побудові занять, розваг, бесід, пов’язаних з національною та народною символікою етнічних груп?

ТЕСТИ ДЛЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ
ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

1. Обведіть кружечком національні символи будь-якої держави:

- а) пісня, Біблія, вбрання;
- б) герб, прапор, гімн;
- в) емблема, музика, девіз.

2. Підкресліть чинники, які впливають на характер одягу нації:

- в) обрядовість;
- а) матеріальна традиція, природні умови, культурні зв'язки;
- б) народні звичаї;

3. Кількість ліній на грецькому національному прапорі означає:

- а) кількість завойованих Грецією держав;
- б) кількість складів у вислові «Свобода чи смерть»;
- в) кількість округів Греції.

4. Виберіть трійку кольорів, притаманних німецькому державному прапору:

- а) червоний, жовтий, чорний;
- б) голубий, білий, зелений;
- в) синій, сірий, помаранчевий.

5. Обведіть кружечком девіз, викарбуваний на болгарському гербі:

- а) «Пролетарі всіх країн, єднайтеся!»;
- б) «Свобода чи смерть!»;
- в) «Союз, що дає силу!».

Відповіді: 1б, 2а, 3б, 4а, 5в.

ТЕМА №3 (4 години)

**НАРОДНІ УЯВЛЕННЯ ПРО РОДИННІ СТОСУНКИ ТА
СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ ЕТНІЧНИХ ГРУП УКРАЇНСЬКОГО
ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я.**

Історичні типи, форма, структура та функції болгарської, грецької та німецької сім'ї. Родинні свята і обряди.

СТИСЛИЙ ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

Родинні свята національних меншин Північного Приазов'я.

Кожному народові, кожній нації притаманні традиційні національні сімейні свята, які склалися протягом століть і є історичним надбанням нації.

До традиційних сімейних ритуалів і святкових обрядів народностей Північного Приазов'я належать родильні, весільні, поминальні, які в наш час зазнали багатьох змін і не збереглися в оригіналі.

Болгари. На початку пологів дітей і всіх сторонніх намагалися вивести з будинку і запрошували бабу повитуху. Баба, зайшовши в кімнату, хрестилася, молилася Богородиці про полегшення пологів, знімала свій фартух (престелка) і, тримаючи його в ручці, хрестила тричі породілля: ноги, голову, плечі. Потім змащувала живіт жінки дерев'яним маслом і давала в рот декілька м'ятних крапель. Баби, які мали священні предмети з Єрусалиму (шматочки дерева, камінці, мушлі, скляночки) користувалися в народі особливою повагою. До числа священних предметів, які робили пологи легшими, відносилася гілочка з дерева, під яким Богородиця народила Ісуса Христа, в формі руки зі складеними пальцями. Цю гілочку клали у воду, де вона розправлялася. Воду давали пити породіллю і змочували нею лоба. При тяжких пологах хвору примушували переступати тричі через поріг кімнати, розплітали їй косу, знімали з неї всі прикраси, розв'язували на ній і в будинку всі вузли, відмикали замки, розкривали двері, клали під жінку мішок з-під хліба. Якщо хвора була в сварці з ким-небудь, то в ту хвилину він мав прийти до неї і, зачерпнувши води своєю рукою, дати жінці напитися. Крім того, на породілля клали пояс священика, відкривали алтар – царські ворота. В хвилини народження дитини (нарочниці) три жінки або двоє чоловіків (таємні духи) йшли до Бога, щоб сповістити його про народження нової людини). Господь в цей час сидів біля столу. Якщо на столі багато напоїв та страв, він щедрою рукою виділяв частину своїх благ новонародженому, якщо немає нічого – дитина залишиться ні з чим. Головним тлумачником долі, яка чекає на дитину у майбутньому, була баба-повитуха: за різними прикметами вона давала деякі вказівки. Так, наприклад, хто народився у суботу, тому часто будуть вважатись вовкулаки, страхіття і т.і., хто народився у п'ятницю – той буде жадібним, хто народився у вівторок, буде

непостійною людиною. Два тім'я на голові дитини – прикмета щастя. Коли баба відрізала пуповину, вона рахувала на ній сині п'ятенця і за їх кількістю тлумачила про кількість дітей, які ще можуть народитись у матері дитини у майбутньому. Пуповину зав'язували у хустинку, яку давали розв'язати дитині на третьому році її життя для покращення її розумових здібностей.

Появу на світ дитини зустрічали хлібом – піта. Приготувавши деякі/ страви, домашні посиляли до своїх родичів і знайомих жінку із запрошенням на родини. Ця жінка тримала і руці паличку, якщо народився хлопчик, й очеретинку, якщо народилася дівчинка. Запрошувалися лише жінки, які приходили обов'язково з подарунками. Всі подарунки вивішувалися над колискою новонародженого. Родичі дарували дитині по п'ятаку.

Під час першого купання дитини баба розправляла руки немовляті і виймала його з купелі на пальці, вставивши його в рота дитині і вказуючи ним в небо. Наступного дня, ввечері, викупавши дитину, баба посипала його сіллю, щоб попередити у майбутньому потіння тіла. На третій день немовля загортали у нову батьківську сорочку, біля голови клали хліб з шматком солі і срібною монетою, в кімнаті запалювали свічку і ніхто в хаті не лягав спати до півночі, чекаючи на відвідування новонародженого духами (урисніці), які цього вечора назначали долю немовляті.

Хрестини дитини зазвичай проходили невдовзі після пологів. До хрестин дитину не можна було залишати саму в хаті. Якщо матері треба було вийти з кімнати, вона залишала біля дитини ножиці і мітлу. Батько дитини попереджував кумів про день хрестин заздалегідь. Кум купував хрещенику ковдру та полотно для пелюшок. Подарунки він приносив з собою до церкви. Після хрещення кум з кумою та бабою-повитухою приносили дитину з церкви додому. Мати очікувала на дитину біля дверей. У будинку запалювали свічки, принесені з церкви. Мати немовляти зливала кумам на руки, після чого їм пропонували подарунки (сорочку і хустину) й пригощали. Потім батько дитини відвозив їх додому.

Коли дитині виповнювався рік, влаштовувався обряд викрадання дитини. Хто-небудь із сусідів чи родичів таємно виносив її з будинку, переодягав у костюм. Мати шукала дитину і знайшовши, повинна була її викупити подарунками. Цього дня кум вперше обрізав дитині волосся.

Греки. Поява дитини у греків Північного Приазов'я супроводжувалася цілим рядом обрядів та повір'їв. Найрозповсюдженіші з них: греки солили своїх новонароджених, посипали сіллю ті місця, які піддавалися зопрілості, потім купали. Матері казали, що робили це з гігієнічною метою, так як сіль укріплює організм дитини. Звідси й "солоний грек".

Породілля сорок днів не мала права виходити з дому: порушення цих правил вважалося великим гріхом. Щоб запобігти різних хвороб, мати клала в ковдру дитини шматочок цукру і хліба, обпалених на свічці.

Німці. "Ein Kind, kein Kind" – (одна дитина – не дитина) вважали німці українського Північного Приазов'я. Селянські німецькі сім'ї до кінця XIX ст. були багатодітними. Народження дитини було важливою подією в сім'ї, і з нею пов'язано багато звичаїв і обрядів, повір'їв та забобонів.

З наближенням пологів у деяких німецьких поселеннях Північного Приазов'я закривали всі двері, щоб перегородити шлях відьмам, які могли завадити, але розв'язували всі вузли і відмикали замки, як і болгари, щоб облегшити пологи. У випадку складних пологів до лівого стегна жінки, що народжувала, прив'язували так званий орлиний камінь.

Вважалося, що якщо під час переймів жінка встане з ліжка на ліву ногу, то народиться дівчинка, на праву – хлопчик.

Під час пологів головну роль відігравала повитуха. Під час важких пологів вона тричі хрестила нижню частину живота породіллі, купала немовля, а також пророкувала по зірках його майбутнє.

Дорослі говорили дітям, що дитину приносить в дім повитуха, доставши її з "дитячого джерела" чи криниці. В деяких поселеннях вважалося, що дітей приносить лелека або лебеді.

Надавали великого значення часу народження. Вважали, що якщо жінка народжувала на молодика (молодий місяць), то в неї ще буде багато дітей якщо на повний місяць, то дітей більше не буде. Дитину, яка народилася в неділю, вважали щасливою і ясновидцем.

В першу добу дитину не можна було класти до матері. Зразу ж після народження немовля клали під стіл, щоб зробити його, як вважав народ, слухняним, трудолюбивим, розсудливим і скромним, або ж під ослін для захисту від злих духів. У деяких селах існував

звичай класти немовля біля печі, за повір'ям воно буде в такому випадку спокійним.

Повитуха трясла народжену дитину, щоб вона подала голос. Якщо немовля мовчало, вона легенько біла його по спині.

Батько вітав немовля поцілунком, а потім передавав для поцілунку матері, яка при цьому промовляла: “Будь добрим християнином!” Дитину зразу ж обприскували святою водою.

Немовля купали тільки через три дні після народження. Католики клали в купіль освячену сіль, підливали святої води, капали на сіль три краплі від запаленої воскової свічки і по формі, яку віск приймав у воді, ворожили про майбутню долю дитини. Воду, в якій купали хлопчика, виливали потім під дерево, щоб швидко навчився стояти, ходити і лазити по деревах. Воду, в якій купали дівчинку, теж виливали під дерево, щоб вона гарно співала. Перше купання було очисним обрядом, тому у воду добавляли й особливі трави, щоб наче б то захищали дитину від злих чарів.

Нерідко в день народження дитини саджали плодове дерево. Цей звичай своїм корінням сягає в античність. По тому, як росло дерево, гадали й про ріст дитини.

В перший день народження перед дитиною клали три предмети: яйце, гроші, книгу. По тому, до якого предмету немовля в першу чергу доторкнеться, гадали про його майбутні нахили. Хлопчику під подушку клали батіг, а дівчинці плетіння або ополоник.

В колиску дитині клали амулети і талісмани: сталь, залізо, каблучки, монети, освячені трави, остріп, Біблію і псаломник. Під час хвороби дитину просували між деревами, через отвори в тину – вірили, що в такому випадку хвороба “стряхнеться”.

Дитину намагалися якомога швидше охрестити. В більшості німецьких поселень Північного Приазов'я це намагалися зробити в найближчий після народження час. День хрестин – неділя.

Хрещення дітей у німців є синтезом поганських звичаїв давніх германців та християн. Церква розглядала хрещених батьків як духовних батьків і наставників хрещеної дитини. Бути хрещеним батьком вважалося почесним. За повір'ям, хто хрестив немовля, той прокладав собі шлях до неба.

В давнину вірили, що людські риси хрещених батьків переходять до дитини, тому кумів ретельно відбирали. Вважали, що

дії, які хрещені батьки здійснюють в день хрестин вплинуть на дитину. Тому вони перед хрестинами шили, в'язали, писали, читали, копали, сіяли тощо – щоб дитина у майбутньому мала успіх у всіх цих справах.

Хрещені батьки в день хрестин одягали особливе вбрання. Жінки – кеглеподібний головний убір із червоних шовкових стрічок, зелену суконну сукню, відстрочене світло-зеленими шовковими стрічками, поверх – важке синє суконне пальто, білі бавовняні панчохи і полотняні черевички.

Чоловіки – синій або чорний костюм із закріпленим на грудях букетиком розмарину або штучних квітів, довгі темні штани, шовковий жилет і циліндр.

Попереду святкової процесії йшов батько дитини, за ним – хрещений батько, потім його дружина, за нею – повитуха з немовлям та інші гості. Дитину загортали в перинку, перев'язану голубою або рожевою стрічкою, поверх якої накидали гарну барвисту хустину.

В церкві всі ставили напівколом навколо купелі. Священик читав молитву, потім підходив до хрещеного батька, хрестив лоб і груди немовляти, потім оголяв його голову над тарілкою і тричі поливав її святою водою. Над головою хрещені батьки натягували білу мережану хустину знову читали молитви і осіяли хрестом. На цьому церемонія закінчувалася. Після цього мати дитини і хрещена мати обходили тричі навколо алтаря, а потім давали пастору калач. Після цього хрещена мати клала в перинку дитини пакунок з грішми.

Виходячи з церкви, повитуха з немовлям на руках переступала через сокиру і мітлу, які клали хрестоподібного на поріг для захисту від злих сил.

Хрестини завжди супроводжувалися святковим обідом де обов'язковим був житній хліб, чай, пиво і шнапс.

Після обіду пускали по колу срібну тарілку, наповнену брантвейном цукром та родзинками. Кожен гість зачерпував з неї повну срібну ложку.

Ввечері відбувалася святкова хрестильна вечера, на якій подавали суп рис, говядину, свинину, квашену капусту, салат, сосиски, здобу, пиво і шнапс.

Не менш цікавою є обрядовість, яка супроводжує *весілля*. У **болгар** Північного Приазов'я, намітивши собі дівчину, юнак говорив

про своє бажання рідним і в зручний момент під час гуляння біля криниці просив у неї руки. Дівчина, погодившись на весілля, давала під заставу свого слова якийсь предмет юнакові (хустина, обручка, пояс тощо).

Весілля завжди намічалось на неділю, а напередодні в четвер батьки жениха посилали до всіх своїх родичів та знайомих юнака чи юнку “калесніка” з баклагою вина, до якої прив'язана хустка із запрошенням на “засівки” в п'ятницю і на весілля в неділю. Запрошені відпивали вина і віддавали баклагу назад. До “засівок” у будинку жениха випікали два караваї (медяники). Поки вони випікалися, вся молодь чекала на дворі на винесення медяника. В цей час серед кімнати ставили корито. Хлопчик і дівчинка, зв'язані між собою поясом, просівали через сито над коритом муку, замішували тісто, з якого випікали калач, прикрашений чорними родзинками. Цей калач прив'язували до баклаги дівера, який на весіллі грав роль головного дружби і самої наближеної людини до наречених. В цей час на подвір'ї молодь танцювала. На порозі будинку біля дверей вивішували прапор. Дружба ставав на подушку, а женихові родички з піснями нанизували на палицю, яку тримав дружба, яблуко, обмотане білими і червоними нитками, а поверх них яблуко обмотували нитками з чорними родзинками і спеченими зернами кукурудзи. Знизу до палиці прив'язували білий мережаний рушник (“пишки”). Весь матеріал для “прапориці” одна з дівчат тримала в ситі, куди дружба по закінченні роботи кидав гроші. Під час хороводу на двір виносили “медяник” – два один на другий покладені караваї, а зверху медовий коржик, волошки і чашку меду. “Медяник” ставили на “суфра” – низький стіл – посередині кола, яке утворювали танцюючі. “Медяник” ділили між усіма. А медовий коржик, волошку і мед – подарунки нареченій від жениха. Цим закінчувалися засівки у жениха. Всі гості, музики йшли з подарунками на засівки до нареченої. Жених зоставався вдома. Засівки у нареченої проходили в тій же послідовності, як і у нареченого, але без “прапориці”. Того ж дня ввечері молодь збиралася у жениха і нареченої. До батьків жениха приходили гості від нареченої з “кишкеком” (хліб, приготований з вимоченої на овечому салі). Кожен з гостей приносив із собою каравай, гуся курку, солодощі, напої. Батьки нареченого чекали на гостей на порозі будинку. “Кишкек” віддавали господині, яка потім роздавала його всім домочадцям. Всіх гостей пригощали і

розважали. Під час всієї весільної процесії почесну роль відігравав кум, який першим сідав за стіл, йому належав перший шматок хліба, перша чарка. Кум повинен на весіллі подарувати молодим мідне відро, а кума плаття для нареченої.

В цей час у нареченої вдома дівчата плели з волошок вінки, перев'язуючи їх червоними стрічками.

В суботу ввечері кум з вином, куркою та хустиною йшов до священика з проханням обвінчати молодих. Над женихом в цей час здійснювався обряд гоління, який супроводжувався плачем та прощанням матері.

В неділю вранці родички жениха одягали нареченій весільну сукню та вели до церкви, де на неї вже чекав жених. Перед вінчанням дружба міняв нареченій взуття. Під час вінчання молоді стояли на спеціально розстеленій хустині. Вінці тримали хрещені батьки. Позад кума і куми ставали дружба та дружка, тримаючись за руки. Після закінчення вінчання дружба розводив молодих в різні боки і вони розходилися по домівках.

По обіді на двір виходила мати жениха з подарунками в ситі. Біля дверей ставав жених, тримаючи в руках баклагу з вином, дружба за "прапоріцею" та коржом, дружка. Перший подарунок мати давала дружці, а потім всім іншим. Після цього всі з танцями йшли до кума. Батьки жениха залишалися вдома. А батько нареченої зустрічав всю процесію зі своїми родичами біля воріт. Гостей саджали за столи, розгашовані у дворі, й пригощали. Через деякий час жених йшов викупляти рушник, півня та дружину. Рушник викупляв дружба і вішав його на "прапоріце". Весільний півень мав у себе на шії мішечок з пшеничним зерном і намисто з чорних родзинок та печеної кукурудзи, а під крилом - хустинку. Викуп півня супроводжувався гумором, що півень гарного заводу і від нього можна чекати гарний приплід. Після викупу жених заходив у кімнату до нареченої, біля якої згуртувалися подруги, співаючи весільних пісень. Чоловік знаходився правобіч від дружини. Після цього подружжя йшло між гостей.

Перед кумом ставляли блюдо, яке від нього обходило всіх присутніх. Кума брала зібрані гроші й відносила їх нареченій. Зайшовши до кімнати, кума підходила до молодих і прикривала обличчя нареченої червоною хустинкою "було". Під час "забулювання" нареченої всі клали на свої голови вінки і співали

спеціальні пісні. Потім брат нареченої брав її за руку і виводив молодих до порога, під час якого співалися прощальні пісні. Цілуєчи одне одному руки, всі родичі дарували нареченій подарунки, наречена в свою чергу відповідала тим же. Наречений також цілував усім руки і пригощав їх вином. Поки йшло це прощання, у дворі нареченої викуплялося придане й укладалося на підводі. Молодих проводжали оплесками та вигуками з побажанням “Щасливої дороги”. Батько жениха зустрічав процесію біля воріт свого будинку. Свекруха ж зустрічала молодих біля дверей із запаленими свічками, вставленими в тарілку з мукою, а батько підносив їм хліб з сіллю. Хліб брав жених, а нареченій давали в руку відро з водою. Після цього свекруха танцювала навколо невістки танок “рачениці”, а батько, накинувши на молодих поясок, заводив їх до будинку. Молоді відпиралися, не йшли по мірі того, як їм обіцяли подарунки. На кожен таку обіцянку молоді відповідали одним кроком вперед, а їх “свита” в цей час в середині будинку ножами записували кількість подарунків, намагаючись при цьому якомога більше подряпати стіни. Зайшовши до кімнати, наречена вітала всіх родичів чоловіка, змазуючи їх губи медом.

Традиційне **грецьке** весілля являло собою добре продуману складну виставу, керовану народним диригентом – кашви (розпорядник весілля). Важливе місце у весільній обрядовості відводилося пісням, які поза обрядом не виконувалися. Вони супроводжували увесь хід весілля, їх особливістю був етнічний розповідний стиль.

Діти в грецьких сім'ях поважали і навіть боялися своїх батьків. Без їх згоди син не міг одружитися, донька – вийти заміж. Думку молодих нерідко просто зневажали. Дівчина не мала права сказати “не хочу, не піді”, якщо батьки їй вже підібрали нареченого. І коли вона виказувала впертість, то батько міг побити її і кинути до амбру, а заміж видавав за того, зо кого хотів. В Сартані були випадки, коли батьки сватали неповнолітніх дітей. Два добрих знайомих могли домовитися про одруження своїх дітей. Така угода – клятва рідко порушувалася. Якщо ж таке траплялося, то сприймалося як велика образа і порушення звичаїв, освячених віками.

Ранні шлюби у Північному Приазов'ї практикувалися до ХХ століття. Вибором нареченої займалися батьки жениха. Хлопець, який вирішив одружитися з дівчиною, посилав їй яблуко, а в деяких

селах шовкову хустину. Якщо заміжжя було бажаним, свати отримували відповідні подарунки. Свати зверталися з такими словами: “Ми прийшли по розу і маємо надію її отримати” або “Ми чули, ви продасте коня, а ми можемо допомогти”. Відразу погоджуватися з пропозицією сватів вважалося непристойним вчинком, в зв'язку з чим батьки відмічали, що “може й погодимося, але нам треба порадитися з нашими родичами”.

У випадку, коли батьки не погоджувалися на заміжжя доньки, сватам виставлялися горіхи з виделкою, або кабак. Це були символи відмови. Якщо ж заміжжя було бажаним, домовлялися про день весілля.

Зазвичай весілля починалося в суботу. А в п'ятницю демонструвалося придане, подруги і родички ввечері приходили розглядати вироби нареченої. За день до весілля дівчині мазали волосся хною, а в давнину фарбували не лише волосся, а й долоні та нігті. Обряд “хени” – фарбування волосся – являв собою своєрідний “девішнік”, свято дівчат. Обряд супроводжувався піснями і танцями. Тут виконувався спеціальний “жіночий танок”, який супроводжувався піснею:

*“Наречена, хна твоя розтерта... На голову хна помазана,
Наречена, яка одягає червоне.
Наречена, нехай хна твоя буде на здоров'я.
Нехай твої хліб-сіль будуть солодкими”.*

Потім наречену везли для обряду обмивання в будинок хрещеної матері. Потім під червоною хустиною в супроводі жалібних пісень її везли в батьківський будинок:

*“...Вона повинна плакати, такі дні
Від матері, від батька будуть відокремлювати, такі дні!
Наречена, яка вбирається в червоне!
З червоного терему випустили,
На червоних коней посадили,
Наречену повезли до нареченого.”*

Важливу роль у сімейній обрядовості греків Північного Приазов'я відігравали хрещені батьки. Весільна церемонія починалася із запрошення посажених батьків і супроводжувалася музикою та співом. В присутності хрещеного батька здійснювався обряд гоління та одягнення нареченого. При цьому співали:

Одягай, душа моя, одягай

*Суконний одяг, одягай,
Ось так буде, душа моя,
Коли настане час, ось так буде.*

Наречені їхали до церкви окремо. Наречену супроводжувала хрещена матір, яка попередньо її “викупляла” і вела до батьків на благословення. Весь цей ритуал проходив у супроводі пісень під акомпанемент бубна та зурни. Зміст пісень при цьому зводився до прохання відкрити двері і віддати наречену.

Після благословення батьків наречена сідала на підводу загнuzдану волами. Всі гості, як і наречена повинні були показати свій смуток. Перед підводою ішов хтось із юнаків, несучи оголену шаблю.

По закінченні обряду вінчання вся процесія в такому ж порядку поверталася в будинок жениха, де їх зустрічала свекруха. В руках вона тримала тарілку з зерном, горіхами, цукерками. Посипаючи всім цим молодих, свекруха промовляла: “Проживіть разом до старості, солодкого вам хліба”. Тарілку кидали через голову, щоб вона розбилася на щастя. Потім починався святковий обід. Початком святкування вважалося виконання чоловічого танцю “Ахай-ава”. Його танцювали лише чоловіки похилого віку. Наступний танок “Авур-ава” (важкий танок) також був чоловічим. Потім гості дарували подарунки молодому подружжю, гуляння тривало до ранку. Наступного дня весілля закінчувалося обрядом “Солодка горілка”. Родичі пили горілку з медом та перцем і прославляли молодих.

Весільний обряд **німців** українського Північного Приазов'я зазнав впливу весільних обрядів народів, які проживали поруч. Цей обряд мало відрізнявся від російського, українського, білоруського весілля. Проте на відміну від росіян і українців на весілля запрошували в якості свідків усіх друзів і подруг наречених. Як правило, їх п'ять – сім пар.

У свідки запрошували більш близьких друзів. Подруги співали прощальну пісню, коли проводжали наречену з дому. Молодих посипали пелюстками квітів та грошима. Це символ щастя і достатку. Наречена залишалася у весільному вбранні до півночі. Потім молодого саджали посеред кімнати, а молоду йому на коліна.

Всі гості оточували їх, співали пісню. Один стовпчик її веселий (побажання щастя, інший сумний про розлучення з юністю).

Подруги знімали з нареченої факту і вінок.

Все весілля супроводжувалося веселими танго, вальсами під акомпанемент акордеону, скрипки, губної гармошки.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ

НАРОДНІ УЯВЛЕННЯ ПРО РОДИННІ СТОСУНКИ ТА СІМЕЙНЕ ВИХОВАННЯ ЕТНІЧНИХ ГРУП УКРАЇНСЬКОГО ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я

ПЛАН ЗАНЯТТЯ

ОБГОВОРЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ

1. Історичні типи, форми, структура та функції болгарської, грецької та німецької сім'ї на території Північного Приазов'я.
2. Родинні стосунки та виховання дитини в сім'ї.
3. Родинні свята і обряди.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

Першоосновою життя на землі є сім'я. Її типи, структура та функції зумовлені характером існуючих виробничих стосунків, а також рівнем культурного розвитку людського суспільства в цілому та етносів зокрема. Розкриваючи перше питання, важливо охарактеризувати функції сім'ї: економічну, виховну, етнічного відтворення, природного відтворення, сексуально-емоційну, експресивно-рекреаційну.

Характеризуючи родинні стосунки болгар, греків та німців Приазов'я слід підтверджувати відповіді прислів'ями, приказками.

Кожному народові, кожній нації притаманні традиційні національні сімейні свята, які склалися протягом століть і є історичним надбанням націй. До традиційних сімейних ритуалів і святкових обрядів у Північному Приазов'ї належать родильні, весільні, поминальні. Варто порівняти родинну обрядовість болгар, греків, німців та українців Приазов'я.

З родинними святами й обрядами національних меншин українського Північного Приазов'я варто знайомити дошкільників на заняттях з українського народознавства, порівнюючи процес купання, хрестин, весілля в українців, болгар, греків та німців, або на

спеціально організованих заняттях. Доцільно запрошувати на такі заняття представників національних меншин як гостей.

Наводимо орієнтовний конспект заняття за темою: **“Купання немовляти за німецькими народними традиціями”**.

Мета: сформувати у дошкільників уявлення про сімейну обрядовість німців Північного Приазов'я.

Цілі: – ознайомити дітей з німецьким обрядом – купання дитини-немовля;

- виховувати любов до маленьких дітей;
- розвивати вміння співати колискові пісні.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вихователь: Малята, подивіться, хто до нас прилетів? Правильно лелека. Он погляньте, в нього щось в дзьобі. Що це? Так, це конверт, а в конверті – немовля. Давайте ми його перекладемо в колиску, розповімо. ось погляньте, в цьому конверті є якісь камінці, монети. Ніхто з вас не знає, що це. Так от слухайте. Це амулети і талісмани (монети, каблучки), які німці кладуть у колиску до немовляти, щоб вони оберігали його від зла. А ще такі ж монети клали і у воду під час першого купання дитини. А давайте і ми з вами спробуємо покупати немовля за німецькими традиціями. Спочатку треба підготувати купіль. Для цього наллємо в тазочок водички, покладемо в неї монети, святий камінець, як це робили німці. Обов'язково треба покласти у воду освячену сіль, підлити свяченої води й капнути на сіль три краплі від запаленої воскової свічки (*імітація*). По формі, яку віск приймав у воді, ворожили про майбутню долю дитини. От і все – купіль готова.

Купання ляльки. Діти допомагають вихователю.

Вихователь: Тепер витремо дитину і перепоп'ємо. Але не слід забувати про воду, в якій купали немовля. Її обов'язково треба вилити під дерево, як це робили німці, але робилося для того, щоб хлопчик, якого купали в цій воді, швидко навчився стояти, ходити і лазити по деревах, а дівчинка – гарно співати.

Ще у німців була давня традиція: в день народження дитини саджати плодове дерево. По тому, як росло дерево, гадали й про ріст дитини.

Ой, діти, подивіться, наше немовля засинає. Давайте йому заспіваємо колискової, як це робили німці.

Вихователь колихає ляльку і співає:

*Спи, засинай, дитя,
По небу ходить вівця,
Зірочки – ягнятка,
А місяць – їх татко,
Спи, засинай, дитячко.
Діти по черзі заколихують ляльку і співають колискову.
Підсумок заняття.*

ТЕМИ РЕФЕРАТИВ:

- “Етика й педагогіка родинного життя” (в уявленнях та ідеалах народної мудрості).
- “Етнопедагогічні погляди на дитину” (на матеріалі даного регіону).
- “Народ про дітей”.
- “Виховне значення родинно-побутових звичаїв та обрядів”.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Що таке сім’я?
2. Які історичні типи та структура сім’ї?
3. Охарактеризуйте функції сім’ї.
4. Назвіть принципи виховання в болгарській, грецькій, німецькій сім’ї на території Приазов’я.
5. Опишіть традиційні свята, обряди, ритуали етнічних груп вашого регіону.
6. Які з цих свят можна організувати в дитячому садку та школі?

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ (ОСНОВНА)

1. Пірен М.І. Основи етнопсихології: Підручник: Вид. 2-е, доповнене. – К., 1998. – С. 240-252.
2. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка. – К., 1978.
3. Каюков В. Родинно-сімейне виховання // Освіта. – 1994. – від 29 липня – 5 серпня – С. 7.
4. Любар О.О. Народна педагогіка про виховання дітей у сім’ї // Початкова школа. – 1988. – 10 жовтня – С. 68-70.
5. Суханов И.В. Обычаи, традиции и преемственность поколений. – М., 1976.
6. Державин И.С. Болгарские колонии в России. – София:

Державна Печатниця, 1914. – С. 99-124.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ (ДОДАТКОВА)

1. Береговий Я.А. Вікова сегрегація // Початкова школа. – 1994. – №2. – С. 6-7.
2. Нікітін Б.П., Нікітіна Л.О. Спасибі батьку, за науку // Початкова школа. – К. –1989. – № 10. – С. 53-58.
3. Кравець О.М. Сімейний побут і звичаї українського народу. – К., 1966.

ТЕСТИ ДЛЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ
ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

1. Виберіть визначення терміну сім'я:
 - а) маленький колектив;
 - б) форма існування людини в соціумі;
 - в) об'єднання людей, пов'язаних спільністю побуту та спорідненістю.
2. Підкресліть типи спорідненості:
 - в) психологічна, матеріальна;
 - а) природна, соціальна;
 - б) материнська, батьківська.
3. Обведіть кружечком функцію сім'ї, яка повинна формувати у її членів національну свідомість і сприяти нагромадженню та передачі національно-культурних цінностей:
 - а) економічна;
 - б) природного відтворення;
 - в) етнічного відтворення.
4. Виберіть символ, який супроводжує будь-яке сімейне свято:
 - а) горілка;
 - б) хліб;
 - в) вогонь.
5. Підкресліть ряд основних святкових обрядів народностей українського Північного Приазов'я:
 - а) родильні, весільні, поминальні;
 - б) закликання весни, збір врожаю;
 - в) новорічні, купальські.

Відповіді: 1б, 2б, 3в, 4б, 5а.

ТЕМА №4 (4 години)

**ЗАСОБИ ЕТНОПЕДАГОГІКИ ЕТНІЧНИХ ГРУП УКРАЇНСЬКОГО
ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я ТА ЇХ ВИХОВНЕ ЗНАЧЕННЯ**

Усна народна творчість, народні дитячі іграшки, народні ігри, декоративно-прикладне мистецтво національних меншин Північного Приазов'я. Їх виховне значення.

СТИСЛИЙ ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

**Усна народна творчість національних меншин українського
Північного Приазов'я.**

Науку про народну творчість прийнято називати фольклористикою. Проте найуживанішим у практиці є поняття "фольклор". Фольклор – це народна творчість, в якій "художнє" відображення дійсності відбувається в словесно-музично-хореографічних формах колективної народної творчості, що виражають світогляд трудящих мас і нерозривно пов'язані з їхнім життям та побутом.

Усна народна творчість узагальнює багатовіковий людський досвід, вона є носієм і втіленням народної мудрості, народного світогляду, його ідеалів. У ній відбивається національна психологія, національна свідомість народу, це його історія, філософія, мораль, правові закони.

Фольклор має свої, тільки йому притаманні особливості. Найхарактернішою з них є усна форма творення й побутування. Узагальнені форми життя, виховання, навчання, спостережливості втілювались у рідному слові, закріплювались, передавались із вуст у вуста, шліфувались, набували значимості "народних перлин", які одне покоління передавало іншому як найдорожчу спадщину.

Фольклору властива така риса, як традиційність. Він бере витоки з народних традицій, своїми коренями він сягає у давнє минуле. Завдяки йому забезпечується нерозривний взаємозв'язок між минулим і сучасним, він також є скарбницею сталих народних звичаїв і стимулятором їх дальшого розвитку.

Фольклор різноманітний за жанровою характеристикою. Увесь фольклор умовно поділяють на прозовий та поетичний.

Прозовий фольклор у свою чергу поділяється на дві великі

групи: художня проза і документальна (не казкова).

До художньої прози належать різні види казок: про тварин, героїко-фантастичні та чарівні, соціально-побутові казки, небилиці.

Документальна проза охоплює легенди, перекази, народні оповідання, оповідки. Провідною функцією не казкової прози є засвідчення та пояснення історично-вірогідних джерел. Наприклад, легенда болгар українського Північного Приазов'я про бабу Марту: "Женщина – баба Марта, думая, что уже пришла весна, пошла пасти своих коз в горы. Там ее застала большая стужа и она превратилась в камень, от которого потекла вода и до сих пор течет. По имени этой женщины и стали называть весенний месяц – март. По народным представлениям Марта – женщина в возрасте, одетая в кожух, старые вещи и в коричневом платке. Приходит она из леса, прихрамывая, поэтому опирается на железную палку».

Народні оповідання (оповідки) ведуться здебільшого від першої особи, мають характер спогадів про якісь надзвичайні події, пригоди або навчальні гумористичні історії.

Одним із жанрів поетичної усної народної творчості є замовляння, заговори, які начебто несуть у собі чудодійну силу впливу на навколишній світ. У народі побутують господарські, лікувальні, громадські, приворотні замовляння. Так, виймаючи хліб з печі 1 березня (Свято баби Марти), болгарки замовляли:

*Як підмається пара від цього хліба,
Так нехай пінімається наше жито до неба.*

А ось як греки Північного Приазов'я відганяли хворобу від дитини:

*З гуся вода, з лебеда вода,
З мого дитя вся худоба -
На пустий ліс,
На велику воду,
Під гнилу колоду!*

До поетичної народної творчості належать короткі влучні вислови – приказки, примовки, прислів'я, загадки, прикмети, каламбури, вітання, побажання, афоризми тощо. Цей вид творчості називається параміографією, що означає найкоротші жанри, які в образній формі відображають найсуттєвіші сторони навколишнього середовища, суспільних і родинних відносин.

Прислів'я та приказки навчають, наставляють, залучають до

скарбів народної мудрості, до правових і моральних норм, "неписаних" законів народного життя, мають велике значення в естетичному, практичному й моральному вихованні.

Народна виховна мудрість стверджує, що без залучення дитини з раннього віку до трудової діяльності її правильне виховання неможливе. У багатьох фольклорних творах, а особливо в прислів'ях і приказках звучить народна пересторога з приводу того, що діти, які змалку не працюватимуть, виростуть неробами. Наприклад, у прислів'ях греків Північного Приазов'я: *"Робота на ноги ставить, а лінь в траву валить"*, *"Хто від роботи тікає, на того лінь нападає"*, *"Той багатство має, хто в роботі потом спливає"*, *"Не соромно роботу любити, а соромно лінєвим бути"*, *"Хто працює – розквітає, хто лінється – занепадає"*, *"Без роботи жити – дарма небо коптити"*, *"Тільки праця дає радість і здоров'я"*. Німці Північного Приазов'я кажуть: *"Робота розведе вогнище з каменю"*, *"Чого серпень не зварить, того вересень не спече"*, *"Праця і щастя в одному будинку живуть"*, *"Роботу з пліч і на пліч"*, *"Ремесло – золотий кормілець"*, *"Діло майстра боїться"*, *"Щоб рибку з'їсти, треба у воду лізти"*, а болгари: *"Робота навчає"*, *"Якщо нічого не посієш, то нічого не пожнеш"*, *"Без муки робота – без води кладенець"*.

Виховуючи повагу до землі, дорослі постійно нагадували дітям, що земля – це найцінніше з усіх природних багатств: *"Земля годує людей, але їй вона потребує їжі"* (грецьке прислів'я).

В народних прислів'ях та приказках відображено позитивне і негативне в житті людей. Так, наприклад, засуджуються негативні риси людини: *"Жадібний із роси мотузки віє"*, *"Лінь приносить бідність"*, *"Навчання не додасть розуму, якщо в тебе немає людяності"*, *"Довірити таємницю пліткарю – все одно, що насипати просо в дірявий мішок"*, *"Хай соромляться ті, хто каже неправду"*, *"Соромно, коли чогось гарного не зробиш для людей"*, *"Зла людина вночі погано спить"* (прислів'я греків Північного Приазов'я), *"Услужливий дурень небезпечніший за ворога"*, *"Заведучому і свій хліб не солодкий"*, *"Зла людина, як вугілля: хоч не палить, так чорнить"*, *"Страх ходить на ногах таргана"* (прислів'я німців Північного Приазов'я), *"В голій річці гола риба"*, *"Вовк вівчарем не буває"* (прислів'я німців Північного Приазов'я) і підносяться гарні риси і діяння людей: *"Дерево багате своїми плодами, людина багата своїми ділами"*, *"Любов не знає страху"*, *"Не кажи багатьом мало, а кажи малим багато"*, *"У кого добре серце, і зовні видно, бо він красень"*, *"Добре*

слово красою тебе надляє, а погане слово серце твоє з'їдає", "Коли пригощаєш гостя тим, що маєш, у своєму домі, – це людяність", "Краще мати хоч трішки розуму, аніж мати надлишок сили", "Без навчання – нема майстерності", "Не вихваляйся язиком, хвались ділом" (грецькі вислови), "Людина благородна не родом, а душею", "Відвага міста захоплює", "Мудрий їсть, щоб жити, а дурень живе, щоб їсти" (німецькі вислови), "Добра вівця мало біє, а багато молока дає", "В розумної голови сто рук", "Благі наміри залізні ворота відчиняють", "Де вівчар, там і стадо" (вислови болгар).

Коліскові пісні, забавлянки, утішки належать до найбільш ужиткової народнопоетичної спадщини, яку використовує етнопедогогіка для виховання дітей. Висока художність цих малих жанрів фольклору не може не залишити слід у душі дитини і, часом, стає фундаментом для подальших естетичних уподобань дитини.

Колісанка – це перший поетичний твір, з яким зустрічається дитина в перші дні свого життя. Вона чує його з вуст найближчої людини – матері. Вони несуть у собі емоційно насичену функцію встановлення контакту між матір'ю і немовлям без сторонніх слухачів. У них відбита глибока материнська любов, оспівується світ добра, краси і справедливості, який кожна матір прагне вишпекати у своїй дитині. Головна функція коліскових пісень – впливати на стан і настрої дитини в момент засинання.

Забавлянки, утішки – це коротенькі пісеньки або віршики, поєднані із своєрідними вправами і покликані зміцнювати дитину фізично, підтримувати радісний, бадьорий настрій. Це своєрідна форма емоційного спілкування дорослих з дитиною, побудована на глибокому знанні психології дитини різного віку. Для найменших, які тільки-но починають сидіти, у народі складено своєрідний тип забавлянок-чукикалок (гуцикалок з похитуванням, підкиданням дитини на коліні або на одній нозі).

Забавлянки й утішки супроводжують усе життя дитини, їх використовують у виховній роботі з дітьми усіх вікових груп. Дітям дуже подобається розігрувати забавлянки, в яких присутній діалог:

Дуже розповсюдженими в дитячому ужитку є заклички, які, як правило, супроводжують явища природи, та лічилки.

Лічилки – це віршовані, ритмізовані тексти математичної спрямованості, які використовуються дітьми для справедливого розподілу ролей у грі.

Всі жанри усної народної творчості мають велике значення у навчанні, а особливо у вихованні дітей. Фольклорне виховання – це залучення дітей не тільки до витоків національних, але й міжнародних культур. Фольклор зближує народи, закладає основи взаєморозуміння, здатності до досягнення загальнолюдських культурних цінностей.

Додатковий матеріал щодо усної народної творчості болгар, греків та німців українського Північного Приазов'я (забавлянки, заклички, потішки, приказки тощо) дивись у додатку № 5.

Народна іграшка в Приазов'ї.

Іграшки кожного народу мають свої педагогічні, художні і технічні традиції. В Північному Приазов'ї вони характеризуються інтернаціональністю, оскільки цей регіон досить різноманітний за етнографічним складом. Оригінальність і неповторність народної іграшки визначається також її національною своєрідністю вираження культури і побуту народу, що символізує її звичаєво-традиційні ознаки.

Народна іграшка надто проста і примітивна за способом застосування у гри, але світосприймання і розуміння, інформативно-генетичні багатства її неоціненні. Вона допомагає дітям краще зрозуміти народні ремесла, а також: зближує їх з народною культурою, допомагає дізнатися про господарську та святково-обрядову діяльність населення свого краю. Кожен період має свою іграшкову культуру, суть якої становлять іграшки селянські, міські, ремісничі. Раніше народна іграшка в основному створювалась для обрядових і ритуальних дій. Дитячою іграшкою, найбільш відомою є лялька. На початок ХХ ст., коли відбулося послаблення магічної функції обрядів, відбувся перехід атрибутів у іграшки, а обрядові та магічні дії – в ігри. Новим етапом еволюції іграшки є частковий перехід її із сфери дитячої гри у колекціонування, вироблення сувенірів, прикрашання інтер'єрів квартир селянського побутовою і настінною скульптурою.

Спілкуючись із старшими і перебуваючи в оточенні природи, діти завжди прагнули мати іграшку, яка б зовні нагадувала їм близьку людину. Бажання наслідувати старших настільки велике у дітей, що у всі часи батьки забезпечували їх іграшками, що були подібні до навколишніх реальних предметів. На першому місці –

іграшки, схожі на людей і тварин. Донедавна ляльки виготовляли з тканини (ганчіркові ляльки). Спочатку такі ляльки виготовлялись без рук, ніг, тулуба, а потім – з'явилися одягнені ляльки.

Сучасна дитина відірвана від середовища, яке створило народну іграшку, народну пісню, думу, розпис, вишивку. Народна мудрість говорить, що мистецтво іграшки – це виключно людська мудрість. Народні умільці освоювали секрети технічної майстерності, формотворення, орнаменту, розвитку художніх образів, сюжетів протягом віків. Адже раніше іграшки виготовлялись тільки ручним способом, що сприяло творити неповторно. Протягом життя народний майстер виготовляв багато нових виробів, але завжди залишався в межах художніх традицій свого регіону.

Народні майстри, які проживали в Північному Приазов'ї, виготовляли дерев'яні, глиняні, ганчіркові, сирні, солом'яні іграшки та іграшки з природного матеріалу. Дерев'яні іграшки: коники, півники, ляльки, пташки, дзиги, мечі, луки, возики виготовляли переважно в німецьких та болгарських селах. Первісну обробку деревини виконували сокирою, відрубували довжину валків, обтісували їх. Основи возиків виготовляли з горіха чи липи. Колеса для візків вирізували з циліндричних валків. Заготовлені окремі деталі складали у відповідну композицію, скріплювали дерев'яними кілочками. Іграшки виходили прості і раціональні за конструкцією, з мінімальною кількістю деталей. Художня виразність іграшки досягалась переважно різьбленням, моделюванням, а розпис підсилював, поглиблював декоративність. Іграшки розписували крапочками, кривульками, кільцями і півкільцями.

У давні часи великою популярністю користувалися свищики, торохтілки, фурчалки, тріскачі (у німців), бо вони виконували роль не лише ігру, а й охоронну, захисну.

Великої популярності серед населення Приазов'я набули дерев'яні свищики. Коли починала цвісти верба, зрізали навскоси зеленого лозового прута, робили на ньому зарубинку, обводили край ножем, щоб надрізати кору, знімали кору трубочкою і на осередку зрізали від зарубинки до краю площинки, а в протилежний бік робили чимале заглиблення, вкладали туди невеличкого камінчика, знову насаждали кору, вмокали свисток у воду і починали свистіти.

У грецьких поселеннях Приазов'я виготовляли глиняні іграшки. Це були свищики у вигляді птахів, глиняні скульптури

людей або образи грецької міфології.

В болгарських поселеннях Приазов'я зустрічалися іграшки, виготовлені із сиру. Технологія виготовлення сирних іграшок така. Підігрівали молоко, заправляли його кисляком, добутим із шлунка теляти. Коли сир звурджувався, сироватку зливали, залишалася біла маса, яку заливали окропом, і майстер швидко виготовляв іграшку, поки сир не прохолонув. Коли фігурка була готова, її вміщували в холодний солоний розчин, потім підсушували на печі, розписували загостреною паличкою дрібними цяточками, хрестиками, кружечками.

Серед іграшок, якими гралися німецькі діти у Приазов'ї, найрозповсюдженішими були солом'яні іграшки. Народні умільці робили з соломи ляльок, птахів, квіти. Ось як вони виготовляли їжачка: пучок довгої соломи перегинали пополам і на відстані 1/3 від отриманої довжини перев'язували або 2-3 стеблинами соломи, або мотузкою. 1/3 – голова, 2/3 – тулуб їжачка, в середину якого клали невелику шишечку або солом'яний м'ячик. По всій довжині шишки соломинки розправляли і акуратно підрізали, формуючи голки. На голові їжачка вставляли гарбузяче насіння (вуха) і дві соняшникові насінини – очі. Щоб утворити носик, висмикували 2-3 соломинки зсередини і обрізали, формуючи ніс.

Народні ігри народностей Приазов'я.

Народні ігри створені народом так само, як казки, приказки, загадки. Вони передаються з покоління в покоління. В їх змісті відбито національну психологію кожного народу: "У всіх народів існує чималий запас ігор, котрі якоюсь мірою відбивають побут народу."

Ігри та забави становлять чималий розділ народної дидактики й охоплюють найрізноманітніші її аспекти: народознавчий, мовленнєвий, математичний, природничий, пізнавальний, розважальний, оздоровчий тощо. Народні ігри супроводжують свята і національні обряди, у їх змісті відбиті сезонні явища, звичаї, пов'язані з хліборобською та землеробською працею. Народні ігри – це історія народу, оскільки вони відображають соціальне життя кожної епохи. З давніх-давен у народних іграх відбивався образ життя людей, їх побут, праця, національні устої, уявлення про честь, сміливість, мужність, бажання володіти силою, витримку, творчу

видумку, смекалку.

За змістом всі народні ігри лаконічні, виразні й доступні дитині. Вони викликають активну розумову діяльність, сприяють розширенню кругозору, уточненню уявлень про навколишній світ, вдосконаленню усіх психічних процесів, стимулюють перехід дитячого організму до більш високої сходинку розвитку.

Всі свої життєві враження та переживання малюки відбивають в умовно-ігровій формі, яка сприяє конкретному перевтіленню в образ ("Вовк і зайчата", "Пастухи і коні", "Квочка і курчата" і т. і.). Ігрова ситуація захоплює і виховує дитину, а зачини й діалоги, які зустрічаються в деяких іграх, безпосередньо характеризують персонажів і їх дії, які необхідно підкреслити в образі, що потребує від дітей активної розумової діяльності.

Наведемо приклад народної **німецької гри**, в яку грали в давнину дорослі і діти Північного Приазов'я, "Вигнання Зимы і зустріч Весни".

Всі учасники гри розділяються на дві групи – зимову і літню (або весняну). Ватажок зимової партії – Зима – одягнена в кожуха чи обвішана соломною та мохом, її корона зроблена із соломи. Вона крокує попереду усіх з дерев'яним мечем. Слуги Зимы одягнені в зимове вбрання, обвішані соломною, озброєні ланцюгами. Кроль – Літо – у вінку із квітів чи плюща, його слуги з'являються в більш легкому одязі з зеленими шапками і косами, серпами, граблями. Форми боротьби між противниками дуже різноманітні: обидві групи можуть співати, Літо і Зима можуть обмінюватися ударами дерев'яних мечів, або ж Літо може кидати в бік Зимы зелене листя, мох і квіти, а Зима обороняється солом'яною свічкою і попелом. Хлопець, який зображає Літо, може нести в руках дерево або кущ, прикрашений блискучими червоними фруктами, декоративними стрічками, яблуками, ягодами, позолоченими горіхами. При цьому ті, хто виганяли Зиму, завжди наносили удари зеленими вітами – животворними пагонами. Розмова Літа і Зимы могла бути достатньо яскравою або брутальною. Ось один із варіантів:

*Літо: Ось виходжу я знову,
Вітаю панів і панянок за столом.
Якщо я не привітаюсь з кожним,
То не буду справжнім Літом!
Літо прекрасне!*

*Зима: Я також, гордо входу,
Йдучи із дикого лісу
Швидко прийшла я з моря,
Принесла з собою холодний вітер.
Прекрасна зима!*

Така розмова може тривати дуже довго.

Це символічне вигнання Зими і зустріч Літа проходили в четверту неділю посту, яку називали "Чорною неділею", тому що цього дня "виганяли смерть". Процесія цього дня відродилася в Північному Приазов'ї в кінці XIX ст., і в ній брали участь також діти.

На Маланку **болгари** Північного Приазов'я влаштовували Маланочні ігри. Діти ходили ввечері від будинку до будинку і вітали з початком Нового Року:

*Маланка ходила,
Василя просила:
Василю, мій брате,
Пустити мене до хати!
Я жито саджала,
Чесний хрест тримала!
Радійте ж, люди!
Сіємо, віємо, посіваємо,
З новим роком, вас вітаємо!
На многії літа! Амінь!*

Це привітання виконувалось під дзвін дзвіночка та звуки "бугая" – так званого музичного інструменту (дерев'яне відро чи кадка зі цвяхом, вбитим в центр дна з внутрішнього боку, до якого прив'язаний жмуток кінського волосся, яке на пів-аршина виглядало з відра, отвір відра туго затягнений баранячою шкірою на тип барабана, в середині шкіри зроблено отвір, через який жмуток кінського волосся виходить зовні).

Розповсюдженим у **греків** Північного Приазов'я було співання в канун Різдва вітальних віршів, що нагадувало драматизовані ігри. Під Новий Рік співали пісень, в яких прославлявся святий Василь – покровитель навчання і науки.

Дітлахи інсценували колядки:

*Грядет святой Василий к нам, грядет из Кессарии,
На нем из меди башмаки и ряса из железа,
В руках несет бумагу он, бумагу и чернила.*

«Откуда и куда идешь, скажи, святой Василий?»

«Я из дому сейчас йду и в школу направляюсь».

«А, если в школу ты идешь, нам азбуку скажи-ка!»

Оперся он на посох свой и азбуку сказал нам.

Его засохший посох вдруг пустил побег зеленый,

И на зеленой веточке запела куропатка.

(Кесарія – місце народження святого Василя. Куропатка – символ турботи і вірності домашньому вогнищу).

Колядники входили до будинків зі словами "Радощів і блага всякого бажаємо!" і ставили на стіл господареві модель плуга, що означало побажання достатку цьому дому в наступаючому році.

Додатковий матеріал щодо народних ігор болгар, греків та німців українського Північного Приазов'я дивись у додатку № 5.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ

ВИХОВАННЯ ЗАСОБАМИ ЕТНОПЕДАГОГІКИ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН УКРАЇНСЬКОГО ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я.

ПЛАН ЗАНЯТТЯ

ОБГОВОРЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ

1. Педагогічні особливості використання усної народної творчості національних меншин Північного Приазов'я у вихованні старших дошкільників.

2. Народні дитячі іграшки, їх види та пізнавальне, виховне, розвиваюче значення.

3. Основи виховання засобами народних ігор національних меншин українського Північного Приазов'я (календарні, рухливі, з пісненими і танцювальним супроводом).

4. Виховне значення декоративно-прикладного мистецтва болгар, греків та німців Північного Приазов'я.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

Засоби етнопедagogіки яскраво розкривають синкретизм народного досвіду виховання.

В етнопедagogіці паралельно використовують поняття "усна народна творчість" та "фольклор". Фольклор – це народна творчість,

в якій художнє відображення дійсності відбувається в словесно-музично-хореографічних формах колективної народної творчості, що виражають світогляд трудящих мас і нерозривно пов'язані з їх життям та побутом. Варто порівняти усну народну творчість болгар, греків, німців Північного Приазов'я.

Розкриваючи друге питання цієї теми, слід охарактеризувати види народних іграшок (дерев'яні, глиняні, ганчіркові, сирні, солом'яні, іграшки з природного матеріалу) та осередки їх виготовлення в Північному Приазов'ї.

Розповідаючи про виховну роль народних ігор болгар, греків та німців Приазов'я, варто звернути увагу на їх класифікації, детально охарактеризувати народні рухливі ігри та описати обрядові та звичасві ігри.

Декоративно-прикладне мистецтво етнічних груп Північного Приазов'я має свої особливості. Народні поробки мають велике значення в естетичному й трудовому вихованні підростаючого покоління.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Зробити добірку забавлянок, загадок, колискових пісень, прислів'їв, приказок, казок національних меншин українського Північного Приазов'я (на вибір).
2. Зробити замальовку народної дитячої іграшки болгар, греків, німців Північного Приазов'я (на вибір).
3. Підготувати картки з описом народних ігор національних меншин Північного Приазов'я (календарні, рухливі, з музичним та пісенним супроводом).
4. Академічній групі розділитися на 3 підгрупи, кожній з яких підготувати і продемонструвати народні ігри болгар, греків, німців (на вибір).

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Що таке усна народна творчість?
2. Яку роль відігравала народна іграшка в давнину?
3. Хто такий народний майстер?
4. Які народні іграшки виготовляли в Північному Приазов'ї?
5. Які види ігор існують в народній дидактиці?

6. Яку роль відіграють народні ігри у вихованні дітей?
7. Що таке народно-прикладне мистецтво?

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ (ОСНОВНА)

1. Кара-Васильєва Т.В. Творці дивосвіту. – К., 1984.
2. Василькова З.П. Мудрыє заповіді народної педагогіки. – М., 1983.
3. Гнатюк В.М. Вибранні статті про народну творчість. – К., 1966.
4. Шишкіна-Фишер Е.М. Немецкие народные календарные обряды, обычаи, танцы и песни: Практическое пособие для российских немцев. – 2-е изд. – М.: Готика, 2000.
5. Хорош Н.А. Поговорки и пословицы греков Приазовья. Сб.: Греки Украины: история и современность. – Донецк, 1991. – С. 155-157.
6. Державин И.С. Болгарские колонии в России. – София: Державна Печатница, 1914. – С. 182.
7. Gerda Benz. Volkundlichus Werken. Herausgegeben von der DIO – Deutsche Jugend in Europa Bundesverband e. V. – Bonn. – S. 70.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ (ДОДАТКОВА)

1. Стельмахович М.Г. Програма з народознавства // Початкова школа. – 1990. – № 10. – С. 56-63.
2. Федоренко Д.Т. Казки народів України // Початкова школа. – 1991. – № 8. – С. 53-56.

ТЕСТИ ДЛЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

1. Продовжить ряд засобів етнопедагогіки:
 - а) усна народна творчість;
 - б) музична творчість;
 - в)
2. Обведіть кружечком визначення терміну «іграшка»:
 - в) метод підвищення фізичної активності дітей;
 - а) засіб народного виховання, який у спрощеній, узагальненій і схематизованій формі відображає реальні предмети і призначений для використання під час ігор та забав;
 - б) дидактика конкретної етнічної спільності;

3. Які види народних ігор були най розповсюдженими серед дітей українського Північного Приазов'я:
- а) з пісенним супроводом;
 - б) з танцювальним супроводом;
 - в) рухливі.
4. Визначте основну мету загадок:
- а) фізичний розвиток дитини;
 - б) розумовий розвиток дитини;
 - в) психічний розвиток дитини.
5. Обведіть кружечком жанрові різновиди казок:
- а) про тварин;
 - б) про хлопчиків та дівчат;
 - в) лісові, домашні, морські.

Відповіді: 1декоративно-прикладне мистецтво, 2б, 3в, 4б, 5а.

ТЕМА №5 (4 години)

ПОБУТ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я

Поселення, забудови дворів, житла та домашнього інтер'єру національних меншин Північного Приазов'я. Народна кухня. Промисли.

СТИСЛИЙ ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

Оселя національних меншин Північного Приазов'я.

Однією з характерних ознак кожного народу є своєрідне оформлення поселень, садіб та типів житла, що відповідає природно-географічним особливостям, традиційній культурі та віруванням. Залишаючи внаслідок різних причин свою етнічну територію та переселяючись до інших регіонів, представники різних народів намагалися й у нових умовах зберегти власні традиції у побудові житла. Проте зберегти це повністю було неможливо. Інші природні умови, наявність інших будівельних матеріалів, а також спілкування з місцевим населенням безпосередньо впливали на традиційно-побутову культуру переселенців і насамперед на техніку будівництва житла.

Ці процеси спостерігалися і на території українського Північного Приазов'я.

Болгари. Двір болгар-колоністів з усіма його будівлями був огорожений тином, а з фасадного боку дощаним або цегляним тином, що складав так званий план, площею 480 – 675 сажнів.

На першому плані стояв житловий будинок (кашга). До будинку прилягало під одним з ним дахом приміщення для домашньої худоби, корів та коней. На цьому дворі звичайно влаштувався загін для худоби (авлія, агал), де влітку стояли корови та вівці. На кордоні другої і третьої частини садиби зазвичай ставляли амбар для зерна (амбарь). Крім цього на середньому дворі були: 1) приміщення для курей (курняк, курник), 2) погріб (бурдей, лагаза), 3) куточок для зсипання сміття та попелу (купіште, петельник, сорник, пипилишник), 4) приміщення для свиней (кочена, кочур, саж), 5) літня кухня (соба, бурде, ванкашна кашга).

До цього двору прилягала, нарешті, третя частина садиби, призначена спеціально для молотьби хліба, тобто тік (арман, гувно). В деяких садибах від третьої частини плану відокремлювалася ще невелика частина під город (градена).

Необхідною в болгарській садибі була криниця (герань, кладене) з високими стовпами, для якої на гачку прикріплювалася жердина з вагою на одному кінці і шнуром з відром на іншому. Всередині криницю обкладали зрубом з опаленої цегли чи дощок. Отвір криниці на поверхні землі завжди огороджувався дерев'яним зрубом, інколи з кришкою.

Житловий будинок болгар складався з двох кімнат: перша, в яку ведуть входні двері (зовнішній дім), друга кімната прилягала до першої (внутрішній дім). В першій кімнаті зазвичай жила вся сім'я. Тут же знаходилася і піч (кумин) з широким, прямим, квадратним отвором, який виходив через стелю на дах, поступово звужуючись. Вся піч разом з трубою мала форму зрізаної піраміди з квадратною основою. Для приготування більшості страв вогонь розкладався прямо на підлозі, переважно земляній, вимазаній жовтою глиною, серед печі, під димовим отвором, а сковорідка ставилася на дві опалені цеглини чи на залізний триніжок.

Облаштуваючи свій будинок, болгари керувалися зразками сусідів (міщан або німців-колоністів).

Стіни прикрашали самотканими килимами й такими ж

рушниками з мереживом, що було характерною рисою болгарського будинку.

Навколо стіни першої кімнати на деякій відстані від стелі закріплювали дерев'яні полиці, на яких стояв посуд. У другій кімнаті на стінах висіли картинки патріотичного чи релігійного змісту, фотографії солдатів, близьких та деяких родичів, представників сільської інтелігенції, настінний годинник (переважно у Бердянському повіті). Вікна обов'язково були прикрашені мережаними фіранками домашнього виробництва, дуже накрохмаленими та засиненими під час прання. В кого не було фіранок, той вішав на вікна домоткані білі рушники з мережаною обшивкою чи просто ситцеві фіранки, які завжди були двійними. Починаючи зверху, вони спускалися під кутом одна до іншої, і кожна прикріплювалася, обвита бантом чи стрічкою з кольорової тканини, до протилежних кінців знизу вікна. Вікна були прикрашені череп'яними вазонами з квітами, тут же зазвичай ставляли глиняні фігури собак, зайців, картонних коней і півнів, придбаних колись на ярмарку. Необхідним приладдям кімнати було настінне дзеркало.

З домашньої меблі в кімнаті стояли стільці, дерев'яне широке ліжко (лежанка), на якому лежав матрац, бавовняна ковдра, подушки, квадратний ослін; дерев'яна канапа; трикутна шапа як підставка для образів; скриня з платтями, шапа для посуду, стіл, покритий скатертиною, а зверху ще й рушниками.

Греки. Тип грецьких поселень, які знаходилися в пересічній місцевості, спочатку був розкиданим. Житлові будинки стояли на обширних садибах. На просторому дворі знаходилися загони для худоби, стайні, обов'язково сарай для половини, в глибині садиби знаходився тік. Але в сільській садибі не було зелених садів та палісадників.

В приазовських поселеннях греків було відоме житло різного типу: заглиблене в землю житло; наземні будинки зі стінами з дерну, дерева; каркасні конструкції стін з різним заповненням; будинки з глиняних вальків з сирцевої та опаленої цегли, з каменю. Глина та каміння – найрозповсюдженіший будівельний матеріал.

Раннім житлом греків Північного Приазов'я були підземні та надземні будівлі. Стіни їх будували з плетінки, обмазаної глиною, або із дерну. Це невеликі прямокутні, подовжені в плані забудови будівлі без стелі і горища, покриті двоскатними чи односкатними

дахами з невеликим нахилом земляної крівлі. Місцеві жителі називали їх землянками.

Найпростіше, але зручне житло греків, було двокамерним: аят – теплі сіни з вогнищем і житлова кімната (спіт і мікроспіт). Ще в XIX ст. приєднувалася парадна кімната, розміщена з іншого боку аята. Потім йшло ускладнення: аят розділявся на кухню та передпокій. В житловій кімнаті стояли: софа, курват, покритий войлоком, по краях якого розкладені подушки (кубани). По діагоналі до печі – куток з іконами, дерев'яні полиці з металевим посудом, дерев'яні лавиці з підлокітниками. На стінах висіли килими, тохма (коротенький рушник, прикрашений вишивкою), зверху над софою висів стеноар (довгий червоний рушник з орнаментом). Садиба зазвичай відгороджувалася від вулиці та сусідів кам'яним тином. Довгі будинки досягали інколи 20-30м і свідчили про заможність господарів. В такому будинку під одним дахом знаходились: житлове приміщення, криниця, хлів для худоби, сарай для зберігання кормів.

Для будівель XX ст. характерні цегляні будинки. Вони відрізнялися від саманних не тільки зовнішнім оздобленням, але і розмірами, плануванням.

Це, так звані, круглі будинки (рідше довгі), розвинуті на базі ускладнення і вдосконалення дво-та-трикамерного житла. В круглих будинках було від чотирьох до шести кімнат. Виділялася спочивальня, їдальня, передпокій, кухня.

Німці. Першими тимчасовими спорудами, у яких спочатку мешкали німці-переселенці, були землянки або напівземлянки. Але закріпившись на певній території (узбережжя річки Молочної), німці поступово переходили від цієї примітивної форми житла до більш досконалих, перенісши на нову територію свої основні традиції побудови житла.

Наявність таких будівельних матеріалів як глина та камінь обумовили техніку спорудження житла. Німці Північного Приазов'я зводили каркасні (турлучні), глинобитні і кам'яні будівлі. У XIX ст. найбільш поширеним було будівництво глинобитних хат із вальків.

У перших будівлях німецьких колоністів була земляна підлога. Насипана товстим шаром земля добре утрамбовувалася та мазалася глиною, змішаною з соломкою чи коров'ячим гноєм. Глиняну мазку систематично відновлювали. Доцата підлога вперше з'явилася наприкінці XIX ст.

Дах будинку спочатку вкривали соломою, очеретом, але поступово перейшли на черепицю.

У німецьких колоніях переважали трикамерні та чотирикамерні будинки за планом, які будували заможні переселенці.

У багатих німецьких селах у басейні р. Молочної будували великі будинки на 4-5 кімнат. Вони виникли в результаті ділення трикамерного житла: в сінях виділяли кухню (середня), а кожна з хат розділялася на дві кімнати-світлицю (залу) та спальню, їдальню та спальню. Бідняцькі будинки були значно менших розмірів і склалися з хати та сіней або двох хат, розділених сіньми.

Серед меблі, притаманної німецькому приміщенню, виділяли стіл, лавки та стільці. У заможних господарів у будинку можна було побачити канапи, зроблені з дерева. Стіл покривали домотканою скатертиною. Лише для святкових подій існувала біла, вишита скатертина, знизу оздоблена мереживом.

У парадній кімнаті (залі), що виконувала престижну функцію, містилися й найбільш цінні меблі. Тут, звичайно, стояли один чи два високих столи, дерев'яні лавки зі спинками та підлокітниками, скриня, комод, шафа, ліжка, стільці.

Куток біля дверей, навпроти отвору печі, призначався для куховарства, тут зберігалася різне кухонне начиння. На полицях, прикріплених до стіни, а також у дерев'яній шафі (миснику) стояв різний дерев'яний, глиняний, чавунний посуд. Неподалік від кухонної половини ставили ткацький станок. На ньому жінки ткали.

Наприкінці XIX на початку XX ст. відбулися деякі зміни в плануванні німецької хати. У парадній кімнаті, у якій спали й приймали гостей, при збереженні багатьох рис старовинного вжитку, з'являлися й нові предмети побуту: дерев'яне ліжка та канапа, шафа, табуретки. На вікна іноді вішали ситцеві фіранки, у заможних родинах – навіть батистові. З'явилася мода прикрашати стіни лубочними картинками, після 1914 р. – фотокартками, невеличкими люстерками. На початку XX ст. у багатьох заможних сім'ях на видне місце почали ставити дерев'яні ліжка з горою пухових подушок.

Крім основного житлового будинку, у заможних господарствах ставили ще одну житлову, частіше більш примітивну споруду типу землянки. Вона слугувала кухнею, житлом для молодих чи старих

пар, а також притулком для сезонних робітників.

Господарські помешкання: стайня, сарай для худоби та господарського реманенту – прибудовували до хати в один ряд під одним дахом.

Амбар (комора) стояв навпроти будинку і був піднятим над землею на камінні, що лежало по кутках. Там, де не було амбарів, зерно зберігали на горищі й у зернових ямах.

Певне місце в глибині двору займав відкритий тік для молотьби хліба катками. Неподалік від току знаходилася клуня, де зберігали полову. За током і клунею на садибі складали скирти сіна. Окремо стояли погріб (льох), іноді криниця. Спеціальне місце відводилося й для засипання попелу – невелика квадратна ділянка, огорожена невисокою глинобитною стіною.

Традиційні страви національних меншин Північного Приазов'я.

Народна кухня створювалася протягом віків і з давніх часів відзначалася різноманітністю страв та високими поживними їх якостями.

Система харчування певного етносу складалася у сукупності певних ознак традиційно-побутової культури: набір харчових продуктів, способи їх обробки і приготування страв, харчові обмеження, заборони і переваги, режим повсякденного харчування, асортимент обрядових страв, звичаї, пов'язані з приготуванням їжі.

Болгари. Основу болгарської кухні складають різноманітні овочі, різні сорти свіжого м'яса, прісноводна та морська риба. З м'ясних продуктів болгари віддавали перевагу свинині, баранині, яловичині, домашній птиці. У страви вони любили додавати гострі приправи – часник, цибулю, перець, оцет, м'яту, петрушку.

Серед страв, які переважно готували болгари Північного Приазов'я були: печений перець (пепер, лютеніца), яешіня (паржини іца), вареники з сиром, млинці (обги) – їли їх з кислим молоком, сирний пиріг (тутманик), який готували таким чином: при випікання хліба відокремлювали шматок тіста, розкатували його пересипаючи декілька разів сиром, клали на пательню, розрізали ножом на квадратики, заливали сметаною з яйцями і випікали в печі разом з хлібом, їли його з кислим молоком.

Млин (баніца) – шматок прісного тіста розкатували тонким

листом, пересипали сиром і маслом й скручували в трубку потім клали на пательню й зверху поливали маслом.

Болгарію часто називають країною овочів. Їх полюбляють і болгари Приазов'я. Помідори, перець, баклажани, картопля, капуста, морква, кабачки – складові болгарських страв. У болгарській національній кухні овочі використовували у різному вигляді: сирому, смаженому, тушкованому, маринованому. Їх подавали як закуску, як гарнір, як самостійну страву, вони є невід'ємним компонентом перших страв.

Існує багато видів овочевих салатів – шопський, Дунайський, панагурський та ін. Їх заправляли звичайним винним оцтом, соняшниковою або оливковою олією з перцем, сметаною.

Болгарська кухня нараховує десятки різних рецептів супів. Найбільш характерною болгарською стравою була чурба. Її готували з овочів, грибів, риби, дичини, м'яса, квасолі.

Важливе місце в традиційній болгарській кухні посідало молоко і молочні продукти. Серед них виготовлене особливим способом кисле молоко – йогурт, для якого характерним є гострий присмак. Його подавали не тільки з різними приправами, а й з цукром, джемом, повидлом. Йогурт входив до складу перших, других страв.

Улюбленими вважалися такі молочні продукти, як бринза та овечий сир – кашкавал, який також використовувався для виготовлення закусок, супів, а також у вигляді начинок для виробів з тіста. Сирене (бринза) з білим хлібом і зеленим стручковим перцем є національною стравою болгар. Досить часто бринза підлягала тепловій обробці – її засмажували у сажечній шафі.

Широкий асортимент у болгарській кулінарії і виробів з тіста. Для приготування багатьох з них використовували мед, мигдаль, горіхи, різні фрукти.

Серед традиційних страв болгар Північного Приазов'я були: ушмер – підсмажена на олії цибуля варилася у воді з мукою, затерка – (млечніца) – каша на воді з мукою, заправлена олією або молоком,

пупара – (готувалася зазвичай в степу під час польових робіт) – в кріп кришили хліб, додавали масло і бринзу потім знімали з вогню і закривали, щоб запарилось,

щупла – з кукурудзяної муки, олії, молока, яєць, бринзи,

запікалася в печі,

ігніє – соус з курки або іншого м'яса,

пилар – курка або баранина з рисом,

каварма – тушу вівці різали на дрібні частини і складали в чавунну посуду, смажили на вогні, не додаючи води,

пастрома – розрізане на тоненькі шматки дуже просолене м'ясо, зав'ялене на сонці,

дада (готували взимку) – подрібненою свининою заповнювали шлунок, опускали його в розсіл на дно кадки, він там лежав до травня. Потім його витягали і закопчували,

зелнік – (святкова страва): в котлі випарювали щавель і буряки, додавали олію, сирі яйця і заливали молоком, коли отриманий таким чином соус заохолонув, його ще раз заливали молоком і розмішували. Потім цим соусом перекладали тонко розкатані і просушені листи тіста, помазані салом, після цього пиріг запікали,

пача – холодець із свинини,

манджа – курча в сметані,

сарма – голубці,

Їли болгари зазвичай три рази на день: вранці (убяд), пополудню (пладня), ввечері (вечеря). За стіл сідала сім'я і робітники, якщо вони були.

Греки. Трапеза в житті греків теж посідає особливе місце. На характері страв чітко позначилися заняття греків – тваринництво та землеробство. Раніше у харчуванні греків Північного Приазов'я переважали м'ясні, борошняні та молочні продукти. Майже кожного дня до столу подавали суп з бараниною, пшоняну кашу з ар'яном (кислим молоком). Хліб пекли самі, причому тісто замішували без дріжджів. Господині часто пекли калачі, а на свята і особливо у заговіння греки, які за час великого посту знудьгувались за м'ясом, готували чебуреки (чирчир'я). Готували їх обов'язково і на хрестини, і в інші визначні дні. До традиційних страв грецької кухні відносяться скорпа, пиріг з кабаком та м'ясом, хачики, кураб'є, слойоні млинці, плов. До свят готувались ритуальні страви. На Пасху випікали псалтир – пшеничний бублик із зображенням хреста посередині, а із зовнішнього боку – напівкола у вигляді напівмісяців.

При народженні дитини випікали особливий хліб – бармах. Баба-повитуха готувала батькові новонародженого “стіл Матері Божої”. Кума приносила породіллі суп з куркою і та повинна була

з'їсти крильце і шийку, щоб дитина була міцною і добре тримала голову.

На святкових обідах обов'язково подавали товсту яєшню, посипану цукром. Якщо відмовляли жениху під час сватання, подавали тарілку з горіхами та виделку (кабак). Після вінчання в будинку жениха хрещений батько зустрічав молодих з тарілкою з шматком хліба з бекмезом, а на другий день після вінчання подавали "солодку горілку" (заправлена медом і перцем).

Греки полюбляли також: страви з м'ясом. М'ясо заготовляли наперед. Переважно це була хаурма – дрібно порубана баранина, яка обсмажувалася у чавунному казані. Із засоленої і в'яленої на сонці баранини готували хахач, ковбасу. Телятину та баранину також засолювали у спеціальних діжках. Наперед заготовляли і солоний жир.

Крім м'ясних страв, робили на зиму і запаси різних солінь: перця, кавунів, динь, а також гороху, квасолі, сочевиці та гарбузів. З кавунів варили бекмез а з гарбузів – варення на меду. Бекмез використовували як солодощі та додавали до локшини у дні посту.

Обов'язковим компонентом раціону греків було вино. Привозили його з Криму. Воно використовувалося для приготування напою тримон, коли до вина додавали червоний перець і мед. Тримон використовували при простудних захворюваннях. На весіллях і хрестинах пили горілку, яку варили у спеціальному чайнику з червоної міді. До горілки нерідко додавали мед. З інших напоїв перевагу надавали каві.

Німці. Німецька національна кухня характеризується багатим використанням овочів, особливо у відвареному вигляді (як гарнір може бути кольорова капуста, стручки квасолі, морква, червонокочанна капуста та ін.). Раніше широко використовувався варений горох та боби, особливо відварена картопля, яка часто заміняла хліб. Популярні у німців були і бутерброди з різноманітними продуктами: сиром, маслом, ковбасою, сирковою масою, рибою та ін. В асортименті закусок – салат з овочів, яловичина, ковбасні вироби, шпроти, сардини, страви з оселедців з різноманітними соусами, м'ясні та рибні салати, заправлені сметаною та іншими продуктами.

З перших страв були широко розповсюджені різноманітні бульйони: з яйцями, кльоцками, рисом та помідорами, суп-локшина,

суп-пюре з горохом, з кольорової капусти, курей та дичини.

Характерна особливість німецької кухні – широке використання ковбас для приготування закусок, перших та других страв. Серед них суп картопляний з сосисками, суп гороховий з ковбасою. Ще одна характерна риса – широке використання для приготування других страв натурального м'яса.

Риба подавалася частіше у відвареному та тушкованому вигляді. Дуже широкий асортимент різноманітних страв з яєць. Серед них яйця фаршировані, запечені, яйця з молочним соусом або сиром, з помідорами та копченим оселедцем, омлет з картоплею та соусом. Серед холодних страв дуже популярні фруктові салати з соусами або сиропами, компоти, киселі, желе, муси, морозиво, фрукти.

Заняття національних меншин Північного Приазов'я.

Болгари. Задунайські переселенці (болгари) повинні були займатися всіма галузями сільського господарства. Широкі і родючі степи чекали тільки рук працьовитих людей, щоб виробляти велику кількість хліба і годувати великі стада, якими славився Буджак майже стільки ж часу, як і колишні Новоросійські степи Таврійської губернії. Хоча болгари більш звикші до хліборобства і городницької роботи, але в звичаях свого господарства вони зберігали, з одного боку, пристрась до вівчарства, яку вони перейняли від колишніх своїх сусідів – буджакських нагайців, з іншого боку – систему обробки полів та вирощення хліба, яку вони вивчали з турків та греків на прибалканських землях. Болгари Приазов'я розводили волошських овець та іншу худобу, тому сіяли переважно ярові хліби і харчувалися кашкою та юшкою з кукурудзи (чорба). Загалом в болгарських колоніях Приазов'я були розвинені 4 галузі сільського господарства: 1) обробка землі та вирощення хліба; 2) скотарство у всіх його галузях; 3) виноробство і 4) городницька справа.

Греки в перший період після переселення на територію Північного Приазов'я займалися переважно вівчарством. Освоєння під пашню цілини, яке потребувало примінення громіздких пахотних знарядь, великої кількості тягової худоби і прикладення багатьох робочих рук, йшло повільно. (У повідомленнях статистичного відділу третього департаменту державного майна за 1845 рік підкреслюються несприятливі для землеробства умови на

Маріупольщині, повідомляється, що скотарство “складає важливу галузь промисловості тутешніх господарів як з причин приволья, яке створюють для вівчарства степи, так і по зручності збування вовни”. Там же зазначається про розведення тютюну греками Маріупольського округу.). Хліборобство стало головним заняттям греків-переселенців приблизно в II половині XIX ст.

Перевага вівчарства в господарстві зумовила організацію сільськогосподарської території у греків: співвідношення вигонів та пасиш, тип поселення і характер селянської садиби.

Скотарський напрямок господарства обумовив і деякі побутові навички перевагу м'ясних і молочних страв порівняно з хлібними та рослинними, традицію носіння шуб, кожухів, шапок з овечої шкіри, виготовлення одягу з вовняної домотканої тканини.

В цей час серед грецьких селян володарювало певне ставлення до спеціалізації господарства. Встановлювалося дещо зневажливе ставлення до ремесла, як до заняття другого гатунку. У сільській місцевості вшанованим був чабан. Головний чабан “удаман” користувався високим авторитетом в суспільних справах, всі намагалися отримати його в якості свата, оскільки знали, що люди рахуються з його думкою. Додаткові заробітки греки шукали також в пастушництві. Ходили на заробітки до Північного Кавказу, Кубані. Протягом перших ста років заселення і господарського освоєння Приазов'я зберігалася значна побутова ізоляція етнічних груп. Причиною цього була розкиданість поселень на обширній території, слабкі торгівельні зв'язки між ними, а також мовний бар'єр. З 1859 року в місті Маріуполі дозволили поселитись людям негрецької національності.

В другій половині XIX ст. м. Маріуполь стає важливим торгівельним пунктом, у місті були засновані металургійний та металообробні заводи, підприємства харчової, будівельної промисловості тощо. Всі ці зміни вплинули на господарський і сімейний побут сільського населення. З'явився фабричний сільськогосподарський інвентар. Від німецьких колгоспів греки переймали більш удосконалені способи землеробства, навички розведення свиней та домашніх птахів. Змінилося ставлення до професії ремісників та інших несільськогосподарських занять. Змінилося ставлення до пастуха, в пастухи почав найматися бідняк, який не міг прохарчуватися від землі. Від традиційного для

кримського побуту скотарства і садівництва греки перейшли до нового для них виду господарювання – землеробства зернового напрямку. Рибну справу греки-переселенці застали вже достатньо розвинутою, цим займалися українці. Роль греків у рибному промислі зводилася до його організації, внесення до нього капіталу та підприємництва. Греки заснували багато великих заводів і довели улов риби до того, що вона цілими скирдами стояла на базарах.

Серед греків-ремісників майже не було, якщо не рахувати майстрів з пошиву одягу та взуття з овечої шкіри. Хоча збереглися дані про те, що греки виготовляли саф'ян, розкішні сідла тощо. Самі греки носили дублений одяг домашнього виготовлення, черевики зі шкіри. Збрую для коней, килими, жіноче взуття, вишите золотом і без вишивок, різного кольору, золотом шиті сорочки, рушники, головні убори греки вивозили для збуту в місцях їх колишньої батьківщини, а в обмін привозили кримське вино.

Купці збудували рибні заводи на Зінцевій і Білосарайській косах, відкрили мануфактурні крамниці, зайнялися вівчарством, розведенням коней і в перші роки зав'язали стосунки з Євпаторією та Феодосією по торгівлі зерном, міняючи його на сіль для рибних заводів. Спочатку у Маріуполі був один ярмарок – Покровський, а в кінці ХХ ст. їх було вже чотири: Євдокимівський, Троїцький, Успінський, Покровський. “На них приїжджають из разных ближайших городов, селений и других мест купцы, мещане, поселяне и прочего звания люди и производят торговлю красками, железными, простыми бакалейными и прочими товарами, а остальные пригоняют разного рода скот, приводят для постройки из Бахчисарайского и других уездов сосновый и дубовый лес, шерсть, разного рода яровой и озимый хлеб и все вообще съестные продукты” (Маріуполь и его окрестности). З базаром були пов'язані всі села. Місцеві потреби задовольняли магазини сільських торговців, котрі крім того, що володіли землею і самі займалися землеробством і городом, тримали крамниці, де торгували всім необхідним: тканиною, шорними товарами, кондитерськими виробами тощо.

Серед занять **німців** Північного Приазов'я найрозповсюдженішими були землеробство, скотарство. Німці-колоністи впроваджували на новій території передові методи обробки землі та вирощування зернових культур. Крім цього жінки-німкені взимку займалися прядінням. До початку ХХ століття

спрядене і зіткане полотно відносилось до найбільш вцінованої частини приданого. Дуже важливою була і прядильня, місце, де дівчата зустрічалися для роботи. Часто при цьому утворювалися певні групи, які трималися разом протягом всієї зимової роботи. До такої групи іноді допускалися лише дівчата, іноді лише заміжні жінки. Допущеним хлопцям також не дозволялося сидіти без роботи: деякі пряли, інші плели панчохи. Нерідко при цьому розповідалися історії і казки про привиди, грали в ігри, загадували загадки, співали пісень прядилень.

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ

ПОБУТ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПІВНІЧНОГО ПРИАЗОВ'Я

ПЛАН ЗАНЯТТЯ

ОБГОВОРЕННЯ ТЕОРЕТИЧНИХ ПИТАНЬ

1. Характер поселень, національних меншин Північного Приазов'я, забудови дворів, житла та домашнього інтер'єру.
2. Народна кухня і традиційні страви етнічних груп Північного Приазов'я.
3. Промисли народностей Північного Приазов'я.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

У традиціях болгарської, грецької, німецької хати, яку зводили в Приазов'ї, прослідковується безмежний прояв творчої наснаги кожного народу, його досвіду, знань і художнього смаку. Народне житло було цікаве й оригінальне не тільки за формою, а й за внутрішнім змістом. Кожна річ, предмет у ньому, крім свого практичного значення, має ще й свій духовний образ. У кожного народу свої особливості забудови дворів, житла та домашнього інтер'єру. Варто порівняти ці особливості у болгарських, грецьких і німецьких оселях Приазов'я.

Ознайомленню дошкільників з характером поселень національних меншин українського Північного Приазов'я, забудовою дворів, житла та домашнім інтер'єром слід присвятити 3–4 заняття (оселі кожної етнічної групи окреме заняття). Наведемо

приклад заняття, присвяченого ознайомленню дітей з грецькою оселею.

Заняття з теми: **“Грецька оселя в українському Північному Приазов’ї”**.

Мета: сформувати уявлення дошкільників про особливості зведення та облаштування грецьких будівель.

Цілі: – розширити знання дітей про грецьку оселю, кількість кімнат в житловому будинку та їх призначення, елементи інтер’єру;

– виховувати повагу до матеріальних та духовних надбань греків українського Північного Приазов’я;

– викликати бажання надалі вивчати здобутки грецького народу.

ХІД ЗАНЯТТЯ

Вихователь: Діти, ми з вами знаємо, що в містах і селах, які розташовані на узбережжі Азовського моря, проживають люди різних національностей. Ви пам’ятаєте яких? Ви також знаєте, що болгары, греки, німці живуть тут з 18 століття. Нині люди живуть у просторих і світлих квартирах, але в сиву давнину кожна людина будувала собі хату сама. На будівництво йшло багато часу, більше року. І була хата не цегляною, а глиняною чи дерев’яною. Наприклад, греки, які мешкали у Приазов’ї, будували собі кам’яні або глиняні напівземлянки. Це були невеликі прямокутні будівлі без стелі і горища.

(Розгляд ілюстрації грецької оселі).

Складалася така напівземлянка з двох кімнат: агет – теплі сіни з вогнищем та спіт – житлова кімната. В житловій кімнаті знаходилися: софа (дерев’яний диван), курват (настил на підлозі, покритий войлоком, по краях якого розкладені подушки). На курваті греки спали. Подібно до української оселі, у грецькій хаті була покуть (куток з іконами), мисник (дерев’яні полиці з металевим посудом), дерев’яні лави. Прикрасою кімнати були килими та рушники (тохма, стенар), які висіли на стінах. Садиба зазвичай відгороджувалася від вулиці та сусідів кам’яним тином. Довгі будинки інколи досягали 20 – 30 м і свідчили про заможність господарів. В такому будинку під одним дахом знаходились : житлове приміщення, криниця, хлів для худоби, сарай для зберігання кормів.

Розгляд ілюстрацій та старовинних речей з грецької оселі (посуд, прикраси тощо).

Вихователь: А тепер, діти, давайте ми з вами самі спробуємо облаштувати грецьку житлову кімнату.

Облаштування грецької оселі.

Підсумок заняття.

Характеризуючи народну кухню етнічних груп, слід простежити, що вплинуло на їх традиційне харчування саме в Північному Приазов'ї України.

Знайомити старших дошкільників з болгарською, грецькою та німецькою кухнею можна в повсякденному житті, під час сніданку та обіду, в сюжетно-рольових іграх, іграх-драматизаціях, під час спеціальних бесід, при проведенні різних релігійних свят і обрядів.

Розкриваючи третє питання теми, варто звернути увагу на історичні і регіональні умови формування промислів народностей Приазов'я.

Із основними заняттями національних меншин Північного Приазов'я можна знайомити старших дошкільників на заняттях з ознайомлення з навколишнім світом або в ході бесід. Доцільно організувати екскурсії до краєзнавчих музеїв або зустрічі з представниками національних меншин.

ПРАКТИЧНІ ЗАВДАННЯ

1. Розробити конспект заняття за темою: "Болгарська (грецька, німецька) оселя на території українського Північного Приазов'я".

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ:

- "Інтер'єр болгарської (грецької, німецької оселі)".
- "Особливості харчування болгар (греків, німців) українського Північного Приазов'я".
- "Вишивка як прояв самобутності болгарського (грецького, німецького) народу Північного Приазов'я".

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Що впливало на характер поселень етнічних груп Приазов'я?
2. Яка техніка будівництва була розповсюджена серед народностей Приазов'я?
3. Які традиційні страви готують болгар, греки та німці в

Приазов'ї?

4. Що впливало на формування народних промислів у нашому регіоні?

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ (ОСНОВНА)

1. Народи Північного Приазов'я / За ред. Б.М.Кочерга та ін. – К.: Просвіта, 1997. – С. 44-67, 79-93.
2. Демиденко Л.А. Культура и быт болгарского населения в УССР. – К., 1970.
3. Рондеечи Л.Д. Народное декоративно-прикладное искусство. – М.: Просвещение, 1984.
4. Токий И.Н., Лях Р.Д., Лиганова Я.А. Фамилия, быт и жилища греков Украины // Греки Украины: история и современность. – Донецк, 1991. – С. 158-172.
5. Державин И.С. Болгарские колонии в России. – София: Державна Печатница, 1914. – С. 73-84, 91-95.
6. Саулина М.Г. Быт и культура греков Приазовья. Материалы мариупольского краеведческого музея. – Мариуполь, 1999.
7. Гайворонская О. Убранство болгар // Извор. – 2001. – № 3. – С. 2.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ (ДОДАТКОВА)

1. Иванов Ю.В. Хозяйственный быт греков Приазовья. Итоги полевых работ Института этнографии в 1970 г. – М.: Наука, 1971.
2. Кулинарная мудрость. Кухня народов мира. – Киев, 1972.
3. Материальная культура компактных этнографических групп на Украине: Жилище. – М.: Наука, 1979.

ТЕСТИ ДЛЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

1. Підкресліть, у кого запозичили приазовські болгари манеру зведення будівель:
 - а) у греків;
 - б) у німців;
 - в) у поляків.
2. Обведіть кружечком, після якої процедури приазовські болгари розпочинали будівництво:
 - а) після молебня та освячення місця;

- б) після оголошення про будівництво в селі;
в) після співання гімну.
3. Виберіть найрозповсюдженіший будівельний матеріал у греків:
- а) цегла;
б) глина та каміння;
в) дерево.
4. Визначте, які будинки за планом переважали у приазовських німців:
- а) трикамерні;
б) однокамерні;
в) двокамерні.
5. Обведіть кружечком, які з перерахованих страв відносяться до грецьких:
- а) хачики, скорпа, псатир;
б) бутерброд, форшмак, путенбратен;
в) казарма, йогурт, зелнік.

Відповіді: 1б, 2б, 3б, 4а, 5а.

ТЕМА №6 (4 години)

ВИХОВНІ МОЖЛИВОСТІ НАРОДНОГО КАЛЕНДАРЯ

Календар народних свят національних меншин українського Північного Приазов'я, його виховна мудрість.

Народний місяцеслов сільського трударя.

СТИСЛИЙ ЗМІСТ ЛЕКЦІЇ

Народні свята національних меншин Північного Приазов'я
Болгари. Новий рік (нова година). Гуляння молоді напередодні Нового року називали дайлада. Хлопці верхи на конях їздили по селу, а дівчата, одягнувшись в найкращі плаття, збиралися на перехрестях вулиць, виносили з собою "менчі" (мідне відерце) з водою та зерном. Хлопці під'їжджали до дівчат і віддавали свої каблучки, які разом зі своїми каблучками дівчата клали у відерце і починали співати пісні. Під час співу одна з дівчат виймала каблучки з відерця, і пісня переривалася. На основі слова, на якому

переривалась пісня, ворожили про долю того, чия каблучка витягнута. Цього ж вечора в кожній хаті жінки випікали “млин” (пиріг), клали в нього палички по кількості осіб в сім’ї і кожній паличці помічали відоме значення: одна паличка – вівці, друга – корови, третя – коні, четверта – плуг і т.д. Разом з паличками в пиріг клали монету, яка завжди означала дім. Всі сідали за стіл. Старший в сім’ї різав хліб на частини, потім декілька разів повертав пиріг, і кожен з присутніх брав частину, яка знаходилася проти нього. Вийняті з пирога палички кожен клав собі під подушку і чекав на сон.

В день Нового року вся сім’я обідала вдома, після чого зяті з дружинами і дітьми, а також куми зі своїми сім’ями йшли до тестя, несли йому калач з вареною куркою, вітали з Новим роком, цілуючи йому руку, потім обмінювалися подарунками – рушниками, хустками і т.п. Потім гості сідали за стіл і святкували до самого ранку.

Ще напередодні Нового року болгари ставляли на вікна цибулю, клали в неї сіль і кожній цибулині назначали: це пшениця, а це жито, це цибуля і т.п. Наступного дня дивилися, в якій цибулині більше рідини. Врожай того, що було назначено даній цибулині, буде добрим.

6 січня болгари святкували *Юрана*. Після Водохреща юнаки верхи на конях їхали до річки, напували і кропили тут коней водою. Наступного дня, 7 січня, – *Іванів день*, особливо вшановане народом свято. До цих пір зберігся звичай побратимства та посестринства, приурочений до цього дня. Два хлопця чи дві дівчини або хлопець і дівчина, які служили цього дня молебень Івану Хрестителю в церкві. Тут присутні всі їх родичі. Після молебню юнаки та юнки обмінювалися подарунками (хустина, сорочка). Всі присутні їх вітали. З цього часу чоловіки називали одне одного побратим, а жінки – посестримо. Дружба між цими молодими людьми повинна зберігатись на все життя.

8 січня жінки святкували *Бабин день*. Всі молоді болгарки, які мали дітей, збирались у своєї баби-повитухи, приносили з собою по шматку мила, хліба, гостинці і подарунок – хустина чи відріз матерії на плаття. Часто приводили з собою і дітей. В деяких селах Північного Приазов’я баби-повитухи самі обходили своїх дітей, купали їх, після чого діти збиралися у неї.

Цикл весняних свят розпочинав обряд, пов’язаний з

очищенням будинку від усього “нечистого”. 1 березня болгари виганяли зі своєї оселі бліх та змій, що символізували зло. Діти ж ходили із дзвіночками в руках по селу. В кожному дворі палили солому. Діти стрибали через багаття, а дзвіночки дзвеніли.

Обходили також весь будинок, щоб дзвоном вигнати “живність, угнездившуюся зимою”. Для створення шуму використовували й металеві предмети, камінці, палички, а також магічні заклинання. Навіть били посуд і стріляли. Цього дня з будинку виносили червоні речі, щоб відлякати злі сили баби Марти й одночасно підсилити її позитивний початок (родючість). Речі розкладали перед будинками, на його даху, вікнах, на городі, на гілках дерев. Для відлякування зла на дверях малювали дьогтем хрест і в'язали червону стрічку.

Червоне розкладали для того, щоб баба Марта була веселою і не сердилась, щоб засушила, якщо буде багато дощів і проливала дощем, якщо буде засуха. Для цього використовували переважно жіночі речі, наприклад, пряжу (подарунки бабі Марті), а з чоловічих – лише пасок, який символізував відтворюючу силу.

Марту не лише хотіли задобрити. В інших уявленнях вона уособлювала сонце, яке все відновлює і всьому дає життя. В цьому випадку червоне “проклало їй дорогу до будинку”.

Жінки робили собі мартениці – амулети, сплетені переважно з шерстяної чи бавовняної пряжі білого і червоного кольору. Ці амулети вони носили в різні строки: частіше до появи перших птахів та цвіту на деревах. Коли знімали, клали під камінь або на плодове дерево. Ще кидали проти сонця чи спалювали. Або побачивши лелеку, знімали мартеницю з руки, промовляючи “лелека летить і я лечу”. З шиї знімали цей амулет, коли бачили ластівку, щоб шия була тонкою, як у цього птаха. З кіс виплітали мартениці, коли бачили змію, щоб коси були такі довгі, як вона.

Особливо ретельно готувалися болгари до святкування *Пасхи*. Напередодні Пасхи в суботу перед Вербною неділею дівчата ходили з хати й співали лазарські пісні. При цьому із своєї юрби вони вибирали куму, яка тримала в руках під час ходіння хустинку й корзинку. Коли дівчата входили у дім, кума подавала хустину господині, й юнки співали пісні на честь всіх членів родини. Господиня завертала в хустину гроші. Інколи замість грошей дівчатам давали яйця. Здобуток дівчата ділили між собою порівну.

В день Пасхи кожен приходив до свого кума з короваєм, індиком чи поросям. В деяких селах Приазов'я на Великдень родичі ходили один до одного й несли з собою по калачу й пару яєць.

Не менш цікавим є святкування *Іванового дня* 24 червня. Напередодні свята, ввечері, як тільки стемніє, дівчата збиралися з піснями на майдані. Одна з дівчат несла на плечах дівчинку 2-3-х років, обличчя і вся фігура якої закрита червоною хустиною (було). Ця дівчинка символізувала наречену, бо кожна з юнок хотіла в найближчий після Іванового дня час вийти заміж. Процесія дівчат підходила до криниці і тричі обходила навколо неї з піснями. Потім влаштували хороводи. Наступного дня вдосвіта святково вбрані дівчата збиралися на майдані, несучи на плечах ту ж закриту червоною хустиною дівчинку.

Обходили таким чином тричі криницю й ішли до криниці в поле. Разом з дівчатами йшли в поле і хлопці. Там влаштували великий хоровод, з поля йшли в сад, відпочивали під деревами, співали, танцювали і звідси йшли знову в село до майдану. Обходили тричі навколо криниці, наповнювали відро водою, опускали в нього каблучки і квіти. Дівчинка, яку постійно носили на плечах, під час співу ворожильних пісень витягала з відра каблучки. В цей же час частина дівчат з хлопцями влаштували хоровод. Потім дівчинку відносили додому. Матір дівчинки пригощала хлопців вареною квасолею й голубцями. По обіді всі дівчата йшли на город, сіяли ріпу, пололи, а ввечері з піснями повертались в село. На площі влаштували танці.

Серед свят осіннього циклу слід відзначити *День Богородиці*, коли болгари випікали каравай і, освятивши їх у церкві, роздавали всім присутнім, та *День Дімітрія* 25 жовтня. В цей день відбувався розрахунок з робітниками та пастухами. Це свято символізувало собою початок весіль.

Взимку святкували свято *Варвари, Сави, Миколи, Спирідона та Коляди* (25 грудня).

Напередодні *Коляди* (Бідний вечір) молодь влаштувала театралізовані дійства. Хлопці розбивалися на групи, вибирали головарів (станичники) для кожної групи окремо і ходили по селу. Коли заходили до хати, співали пісні, благословляючи поданий господарем калач з монетами на ньому:

*Момчанца куледарчанца!
Кату спіє душле в този дом
Ду мудара гуспудара й т. д.
Този кравай вят ни вят
Сят ни сят, печен ни дупечен,
Тыс вечер на нас є наречен. Амын!*

Юнаків супроводжували хлопчачки (кошки), які поводили себе дуже розв'язано. Тому господарі повинні були за ними наглядати, щоб ті нічого не винесли з хати. Господар щедро пригощав колядників і вони йшли далі. Наступного дня колядники разом купляли барана, гусей і господарка винайнятої ними попередньо квартири готувала для них обід. Ввечері хлопці запрошували до себе одружених чоловіків, пригощали їх, гуляли разом з ними. У дворі влаштовували танці. Таке гуляння колядників тривало три дні.

Греки. Греки, які проживають в українському Північному Приазов'ї, сповідують православ'я. Національно-культурними осередками греків були церкви. Богослужіння в усіх церквах у грекомовних селах велося лише грецькою мовою. Після молитви греки виявляли велике старання у роботі.

Майже всі свята у греків були пов'язані з релігійним календарем. Різні звичаї, традиції та обряди супроводжували греків протягом всього їх життєвого шляху.

Одним з головних грецьких свят, що не поступається значимістю Великодню або Різдву, є **Панаїр**. Це святковий обід з приводу престольного свята. Він супроводжувався різними ритуалами та молитвами. Головну турботу про святкування Панаїра брав на себе хтось з заможних жителів села (ватаїрджі). "Взяти" Панаїр вважалося дуже почесним обов'язком. Упорядники свята користувалися великою повагою односельців. Священик, який обов'язково був присутній на церемонії передачі права провести Панаїр, давав майбутньому розпоряднику п'ять шматочків хліба (пендарт). За день до свята у будинку, де повинна відбутися ця значна подія, збиралися жінки із сусідніх будинків і родичі господині, щоб допомогти їй приготувати обід до свята. Роботи у них було надзвичайно багато, адже завтра потрібно було годувати всіх бажаючих – майже все село, а також гостей з інших сіл. Столи накривалися просто неба.

Свято розпочиналося молитвою, яку читав священик. Після

цього приступали до обіду. На столи подавали не тільки страви, які приготувала господиня, але й принесені гостями. Багато з них жертвували у цей день тварин – овець, кіз. Господар, як правило, різав бичка, якого ростив спеціально для цього дня. Пожертвування мали своє призначення: вони здійснювалися з метою позбавлення від нещастя у майбутньому.

Крім різних страв, до столу обов'язково подавали слабко-хмільний напій – бузу, яку готували тільки до Панаїру з просяного, кукурудзяного борошна. Після обіду, як правило, гуляли. Робили це з музикою, піснями, танцями. Завершувалося престольне свято грецькою національною боротьбою, яку в усіх селах іменували татарським словом “куреш”, а також перегонами на конях – хучі.

Куреш – найбільш шанований греками звичай. Він і сьогодні проводиться у більшості сіл. Змагання борців влаштували або на площі в центрі села, або недалеко за селом. У цьому місці й змагалися силачі. Той, хто поборе трьох (для цього необхідно було покласти суперника на лопатки), отримував головний приз (чурбан) – живу вівцю. Іноді вручалися і грошові призи.

За межами кола знаходилися болільники, які темпераментно реагували на прийоми борців або рішення судді. Кожен чоловік вважав себе компетентним знавцем боротьби, і нерідко виражаючи свою незгоду з діями судді, юрби болільників забігали в коло, де криком, а то й кулаком, намагалися навести порядок. Трохи охолонувши, вони поверталися на свої місця, а боротьба продовжувалася.

На боротьбу збиралося все село, тут були і діти, і жінки. На куреш приїздили глядачі і борці з інших грецьких сіл і Маріуполя. Окрім спортивного значення в житті села і його жильців, куреш мав і інше важливе значення. Тут молоді хлопці (палікари) та дівчата придивлялись одне до одного, знайомилися. Цьому значенню свята дехто надавав перевагу, адже випадків познайомитись з ким-небудь в селі не так багато.

До цих пір в багатьох грецьких селах Донецької області організація куреша залишилася такою, якою вона була сто-двісті років тому. Самі почесні жителі села – чоловіки обходять сільські оселі, збираючи гроші на купівлю овець та призів.

Дуже цікавими і захоплюючими були і перегони на конях. Проходили вони по великому колу чи задалегідь запланованому

маршруту. Переможець у хучі отримував голову і шкіру бика.

Не менш важливим явищем у греків Північного Приазов'я було святкування *Нового року*.

В передноворічну ніч обов'язковим було відвідування своїх хрещених батьків, яких греки дуже шанували. (Хрещені батьки у греків вважалися дуже близькими родичами. Одруження між членами цих двох родин заборонялося традицією до п'ятого-шостого покоління). Хрещеники в цей вечір приносили з собою їжу й пригощали вечерею калоту (хрещеного батька) і нану (хрещену матір). Як гостинці приносили шумуш-пиріг з перетертим гарбузом і м'ясом. В свою чергу хрещений батько дарував хрещеникам гроші, а хрещена матір – цукерки та інші солодощі. В інших селах хрещеники приносили солодкий пиріг – Василю-піта, в тісто якого ховали монету. Такий же пиріг приносили цього дня до церкви.

В новорічну ніч господарі будинків не спали, чекали на гостей, колядників. Новорічний святковий стіл був накритий у кожній оселі. Для господаря вважалося за честь, якщо до нього прийшли колядники. Цієї ночі не стелили постіль, довго не спали, а старі збирали навколо себе дітвору і розповідали їм казки та небилиці про старі часи.

Колядники збиралися по 8-10 осіб, молодь окремо від середнього віку. Ходили групами по будинках, питали дозволу на спів. Коли господарі давали добро, вони починали пісню “Арші та каланда” (розпочинаємо новорічну колядку). Після закінчення пісні, господар запрошував до новорічного столу, пригощав і називав свій новорічний подарунок колядникам. Це були гроші, зерно, поросся, теля та ін. Що можна було взяти сьогодні – забирали з собою, а за іншим – приходили наступного дня. В оселях світло горіло всю ніч, а жадібний господар в новорічну ніч лягав спати рано, не запалюючи свічку.

Діти в новорічний вечір співали свою новорічну колядку:

Арші, арші та каланда, арші ту эннарэю,

Опо іннитино Христос.

Розпочинаємо, розпочинаємо новорічну колядку

Про те, що народився Христос.

Дітям дарували дрібні гроші, солодощі, бублики тощо. Дитяча колядка відрізнялась від дорослої своїм швидким темпом виконання та веселим характером.

Своєрідне і цікаве у греків Приазов'я свято літнього циклу *Ай-Ян* (Свято Івана або Івана Купайла), яке святкували 7 липня за новим стилем.

Свято проходило за околицею села, на пустирі або на майдані в селі. На Ай-Ян збирались майже всі жителі села. Проходили великі гуляння. На майдані влаштували дітям карусель, а для молоді – гойдалку, найулюбленішу забаву. Звучали музика, пісні, виконувалися танці. Під вечір розпалювали багаття, через які стрибала молодь. А в кінці свята юнки та молоді невістки збиралися групами по 8-10 осіб, брали з собою велику миску з водою, і ховалися в якомусь потаємному місці (найчастіше це був куточок в садку або палісаднику), в миску кожна з них кидала свої мітки (симайда). Мітки були різні: брошки, каблучки, сережки та т.п. Зверху клали ножиці, гребінець і замок. Посудину з квітами і мітками розміщали так, щоб вона освітлювалася місячним сяйвом. Все це робилося потайки від хлопців, котрі намагалися знайти посудину, забрати мітки і вранці посміятись над дівчатами. Але це їм рідко вдавалося.

Наступного дня збирались всі дівчата, одну з них вбирали нареченою. “Наречена” сиділа поруч з посудиною, в якій лежали мітки. Навколо неї водили хороводи й співали:

Ксеин илус, ксеин мера.

Ксеван ай-яни та чичатя.

Зійшло сонце, настав день.

Розквітли квіти на Івана Купайла.

Під час співу “наречена” виймала з посудини мітку. Чий предмет виймала, тому й присвячувався куплет пісні.

Ксенин илус, Ксенин мера,

Ксеван ай-яни та чичатя,

Ерминява назируцкус

Тин Марица пула, пула хроня,

Зійшло сонце, настав день,

Розквітли квіти на Івана-Купайлу.

Ми співаємо і танцюємо,

Мариці – -довголіття...

Надії – великого кохання,

Тамарі – багато синів і т.д.

У греків Північного Приазов'я до цього часу зберігся ряд релігійних свят, котрі вони святкували відмінно від інших

православних християн. Так, перед святом *Водохреща* та *Вознесіння хреста* греки випікали й приносили для освячення хліб у формі хреста – ставрос. В *День Преполовіння та св. Костянтина і Олени* здійснювали хрестові походи на засіяні поля, мимохідь освячували воду та просили дощу. В канун Різдва діти та старі ходили від будинку до будинку з саморобним ралом або випеченим з тіста маленьким плужком та співали старовинні колядки. На Пасху випікали хліб “псалтир” у формі хреста, вписаного в коло, що символізував терновий вінок рятівника.

У деяких селах грецьких колоній святкували *Арту*. Жінки випікали присіні хлібці – арту і всім сімейством носили їх на поле. Там ворожили про врожай. В деяких поселеннях після виконання обряду арту з'їдали прямо в полі або відносили на могилу померлого родича. Ці дії виконували тільки діти або жінки. Інколи свято Арту об'єднували зі “*святом мишки*”. Тоді арту випікали у вигляді мишенят і розкидали по посівам, приносячи “данину” гризунам, щоб вони не псували врожай.

Німці. Найважливішим святом зимового циклу у німців Північного Приазов'я було *Різдво*. Німці дуже ретельно готувалися до нього. Термін підготовки називався *Адвентом*. Символ Адвента – зелений вінок із ялинкових вітів (Адвентскранц), обвитих золотими і червоними стрічками з чотирма свічками, які запалювали послідовно протягом чотирьох тижнів кожного недільного вечора. На Святвечір горіли вже всі чотири свічки. Цей звичай в своїй основі опирається на магічну силу кільця.

5 грудня, напередодні улюбленого дитячого свята – *Дня Святого Миколая*, його прототип заходив у кожную оселю і цікавився у батьків поведінкою їх дітей. Слухняним він дарував різні подарунки (горіхи, сушені фрукти), а неслухняних бив лозиною. Часто Св. Миколая супроводжували різні супутники: Пельцнікель, Ругбельц, Ербсбер, Шіммельрайтер, Крампус, Буттмандлі, Кнехт Рупрехт та інші. Вони мандрували вулицями, дзвеніли бубонцями та ланцюгами, якими були обвішані.

Цього вечора мандрував вулицями не лише Св. Миколай зі своєю свитою, але й самі дітлахи. Вони збиралися по декілька осіб, переодягалися в довге мішкоподібне вбрання, приклеювали собі бороди і йшли від оселі до оселі, в двері яких вони стукали палицями і співали, за що отримували гостинці. Інколи діти не лише співали,

але й танцювали з жителями будинків різні танці, наприклад Рундтанц (танок по колу).

24 грудня, в Святвечір, німці прибирали свої оселі, випікали різні тістечка, пироги, готували страви, прикрашали ялинку.

Цього дня був піст, тому святкова трапеза влаштовувалася тільки після різдвяної меси, пізньої ночі.

Традиція обдарування дітей в Святвечір сягає своїми коріннями в ідеї лютеранської реформаторської церкви відвернути людей від поганських зимових звичаїв і маскарадів, а також від католицьких церемоній. Подарунки приносив Крісткінд – Христос-немовля в супроводі різних масок. В ролі Христа-немовляти була дівчина або дівчинка, одягнена в біле вбрання. Різдвяні подарунки були нагадуванням про дарунки, які піднесли Ісусу-немовляті три волхви.

Обхід будинків на Різдво був обов'язковим у всіх німецьких селах, але всюди проходив по-різному. Святочні співаки виконували різдвяні пісні, здійснювали обходи по селу і отримували за це подарунки: тістечка, яблука, горіхи та гроші. Інколи ці обходи переростали в маскарадні дійства, коли співаки переодягалися ангелами, трьома волхвами. В цих дійствах могли брати участь також Шиммельрайтер, Дикий мисливець, козел, лелека, ведмідь та інші маски. Окрім співу в таких дійствах танцювали з обручами та мечами, показували різні пантоміми і танці Дикого Мисливця, Коня тощо. Символами Різдва німці Північного Приазов'я вважали: Троянду Христа, розмарин, святу вечерю.

Троянда Христа – білосніжна троянда, яка нагадувала про квітку Ісуса, що розквітла у п'яті неврятованого світу. В сільській місцевості Троянда Христа вважалася віщою квіткою: в Різдвяну ніч у воду ставили 12 бутонів, кожен з бутонів означав один місяць. Погоду майбутнього року визначали по тому, як розкриваються бутони (закриті бутони – погана погода, розкриті – гарна).

Новорічна ніч (ніч Св. Сильвестра) вважалася священною. Селяни обкурювали кімнати, запалювали і залишали горіти свічки всю ніч, поки не настане Новий рік. В цю ніч обов'язково треба було відлякувати злих духів, влаштовуючи гомінкі маскарадні дійства з феєрверками та побажаннями нового щастя.

Свято Трьох королів (6 січня) завершувало різдвяний цикл. Цього дня востаннє запалювали вогні на різдвяній ялинці, після чого

її розбирали. В церкві до цього свята освячували воду, сіль і крейду, будинок і двір обкурювали, щоб вигнати нечисту силу, на дверях і воротах освяченою крейдою писали три початкові літери імен трьох королів: С+М+В (Каспар, Мельхіор, Бальтазар) з хрестами, а будинок і двір окроплювали освяченою водою. Напис С+М+В за народними уявленнями означав: Благослови цей дім Христос.

Освячену сіль клали в олійницю проти чатування, в суп від хвороб, в корм худобі. На вечерю обов'язково подавали три страви: вівсяне, житнє і молочне. Ввечері хлопчачки, переодягнені в білі балахони, із золотими коронами на головах ходили від оселі до оселі й співали. Вони зображували трьох Королів: у одного з них (Балтазара) обличчя було обмазане попелом, і він ніс зірку на довгій палиці. Зсередини цю зірку підсвічувала свічка. Каспар і Мельхіор супроводжували Балтазара. Заходячи до будинку, вони співали: (Веде трьох королів божа рука за допомогою зірки зі сходу). Кожного разу при слові "зірка" Балтазар стукав палицею об підлогу. Після отримання подарунків дякували і прощались зі словами: "ми повинні зірку ще раз повернути, бо повинні ще йти далі". Інколи, виходячи, Балтазар підмітав віником, вимітаючи все нещастя з будинку.

Свята весняного циклу у німців Північного Приазов'я розпочинала *Масляна* – один з найвеселіших на найгучніших свят цієї пори року. Масляна завжди відзначалась як свято початку весни та родючості. За допомогою маскарадних дійств та масляних ігор та жартів німці намагалися звільнитися від страху перед демонами та злими духами, перед холодом та хворобами.

В кінці Масляної часто проходили "Похорони Масляної" (у вівторок або Попільну середу). Солом'яне опудало закопували у землю, палили або викидали у річку.

Цей обряд означав кінець зими. Багаття є символом сонця, яке спалює Масляну (ляльку – Зиму із соломи), знищує і смерть. Тому цього дня всюди палахкотіли багаття як втіха у п'тьмі, як благословення майбутній родючості, як охорона від злих духів. Залишки того, що перемогли, мало добру чудодійну силу, тому дуже цінували попіл жертвовного багаття і вірили, що він володіє знову діючою силою колишнього супротивника – попіл від солом'яної ляльки розсипали по полю. Солому, або паперові квіти, які прикрашали масляну, з тріумфом проносили по селу, приносили до

своїх осель і закріплювали біля даху будинку або на балках в хліву.

Найважливішим святом весняного циклу німці вважали *Пасху*. Німецька етнічна група українського Північного Приазов'я поважає і шанує до цього часу обряди, звичаї та символіку, пов'язані зі святкуванням Пасхи. Символи Великодня: пасхальна свічка, багаття, вода, яйце, заєць.

Пасхальна свічка – це символ воскресіння, її освячували біля вогню, вставляли в неї п'ять зернин ладану, які нагадували про п'ять ран Христа, і урочисто вносили до церкви: від її полум'я запалювали інші свічки в церкві. Вона встановлювалася поруч з головним алтарем і до Вознесіння її запалювали на кожному богослужінні. Особисту пасхальну свічку також брали з собою додому, берегли і протягом року запалювали під час хвороби.

Пасхальне багаття (остерфоер) перед церквою розпалювали в страсну суботу, а хлопці запалювали від нього факел і приносили пасхальний вогонь додому і розпалювали вогнище. В багатьох селах танцювали навколо пасхального багаття і спалювали солом'яне опудало, співаючи пісні про Вознесіння.

Пасхальна вода (остервассер) вважалася святою водою, яка володіє цілющою силою і сприяє підтриманню молодості і вроди.

Пасхальне дерево (остербаум) складалося з палиці довжиною 50 см з трьома поперечними перекладами, з яких нижня найдовша, а верхня – найкоротша. Цей потрійний хрест обкручували кольоровим дротом. На кожному поперечну гілку вішали по чотири писанки, які символізували дванадцять місяців.

Пасхальне яйце (остерай) за християнським значенням – символ Воскресіння, шкарлупка означала могилу, з якої виходила жива істота. За старовинним звичаєм яйце – символ родючості і постійного повернення до життя. З 12 століття яйця фарбували в червоне – колір життя, сонця, крові, яку пролив за нас Христос. Пізніше їх золотили, сріблили, засівали гарними цятками, на них робили фігурки. В деяких німецьких родинах до цього часу яйця прикрашають зображенням ангела, немовляти Христа чи ягня.

Пасхальний заєць (остерхазе) приносив дітям яйця, хоча раніше з різних регіонів це були: курка, лелека, лисиця, зозуля. Заєць переміг, так як серед усіх звірів лугів та лісів він самий родючий, а крім того, він входить до свити германської богині землі Гольди, під час її нічних походів освічує їй шлях свічками. Однак

яйця треба було попередньо знайти, і діти шукали гнізда, зроблені з першої весняної зелені, квітів, моху. Це могли бути маленькі вербові кошики, які перед Пасхою встановлювалися в будинку і саду, й розпочиналася охота на Пасхального зайця.

Пасхальна їжа: смажене ягня, суп з дев'яти коренів, печиво у вигляді зайця, півня, ягня та інших тварин, хліб у формі пасхальних чоловічків і запеченими в ньому яйцями.

Серед Пасхальних ігор відомі: розбивання яєць, катання яєць, кидання яєць, збір яєць та ін.

Святкування Пасхи залежало від початку весни та від повного місяця: її святкували кожного року в неділю після першого повного місяця на початку весни, після сорокаденного Великого посту.

День Святого Івана (Йоханістаг) святкували 24 червня (день літнього сонцестояння). Це найдавніше свято германців, пізніше воно було визначене церквою на честь народження Івана Хрестителя і таким чином отримало християнське значення. За уявленнями прашурів німців, цей день магічний тому, що сонце стояло у найвищій точці, володіло найбільшою владою і надавало магії вогню найбільшу дієвість. Хто цього дня перестрибне через Іванове багаття – перемаже біду і очиститься від хвороб, а якщо всі пари протанцюють навколо багаття, охоронні чари стануть найдієвішими. В багаття кидали чарівні трави (папороть і звіробій), щоб підсилити дію чар, солом'яну гілку, прикрашену стрічками і пір'ям, символ родючості й життя, сівчинку, сплетену з останнього снопа жнив.

Старі люди вважали, що як середина зими, так і середина літа – час духів, тому треба оборонятися від відьом. Вважали, що коні в день святого Івана можуть говорити, вода – перетворювалася на вино, затоплені дзвони – дзвонити, душі мертвих – навіщати своїх родичів. Дитина, народжена цієї ночі, могла бути ясновидцем, але могла стати і вовкулаком.

Трави в обрядах дня Івана Хрестителя грали дуже велику роль: чарівними, що придбали цього дня особливу цілющу силу, вважалися ромашка, чебрець та полин. Вони оберігали від відьом, непогоди і нещастя. Із звіробоя, плакуна, роз, лілей, волошок, полину, папороті робили букети і вішали над дверима чи біля вікна, плели вінки, які могли протягом року висіти в кімнаті. Ці вироби повинні складатися з трав із семи чи дев'яти видів. Вважалося, що

вони охороняють будинок. Їх вішали також в хліву, щоб захистити худобу. Всі дівчата, які першого травня чи на Трійцю отримали гарне травневе деревце, посаджене перед дверима як знак прихильності, відповідали хлопцям вінком з польових квітів: якщо в ньому чортополох – це все одно відмова, а чабрець і волошки означали кохання і вірність.

Серед свят осіннього циклу найулюбленішим було свято *Врожаю*. Це народне свято співпадало з *Кіркесом* (свято-ярмарка) в кінці серпня або з *днем Подяки* (початок жовтня). Перший віз навантажували з особливою увагою та урочисто привозили до дому: не можна було сваритися або промовляти бодай слово, інакше “врожай міг дістатися мишам”. Перший сніп (три колоски з ялинковою віткою) закріплювали на збруї коня, його потім молотили першим. Останній сніп відігравав таку ж важливу роль, як і перший. Старі люди вірили, що в зерні живе демон, здатний благословити або згубити. Адже жниварі порушили його спокій, і йому доводиться перелітати в останній сніп. В ньому і знаходився дух зерна, тому його або залишали в полі, або зберігали вдома в житловій кімнаті за розп'яттям. На різдво із зерен останнього снопа випікали святковий хліб, частину якого давали худобі. Ця жменя останніх колосків забезпечувала не лише благополуччя майбутнього врожаю, але й розквіт сімейного щастя, особливо благословення дітей. Зерно з останнього снопа домішували в посівний матеріал, щоб надати життєву силу хлібові наступного року.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ

ВИХОВНІ МОЖЛИВОСТІ НАРОДНОГО КАЛЕНДАРЯ

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ

З народними святами національних меншин Північного Приазов'я доцільно знайомити старших дошкільників, влаштуовуючи свято або дозвілля. Корисно при цьому заохочувати дітей до виготовлення декорацій, костюмів. Можна провести попередню бесіду, зацікавлюючи та заохочуючи дошкільників до участі у святі чи розвазі.

Наводимо сценарії свят з народного календаря національних меншин українського Північного Приазов'я.

Свято баби Марти (за традиціями болгар)

Ведуча: Найулюбленішим заняттям болгарок було зібратися ввечері в затишному місці, потеревенити трохи. Але інколи в безперервні розмови впліталася якась справа. Наприклад: прясти, вишивати, плести, співаючи при цьому різних пісень. Найчастіше молоді незаміжні болгарки зустрічалися по суботах чи неділях або ж вканин великого свята. Так збиралися болгарки й напередодні великого Дня баби Марти, яке святкують 1 березня.

(На лаві сидять дівчата і плетуть мартенички, переплітаючи червону і білу нитки).

1 дівчина: Треба наплести побільше мартеничок для себе і для родичів.

2 дівчина: Невже боїшся, що баба Марта буде злою до тебе цілий рік?

3 дівчина: А ти не смійся. Ти ж знаєш яка вона, ця баба Марта?!

2 дівчина: Яка? Невже така страшна?

3 дівчина: Мені якось розповідала бабуся, що баба Марта жила насправді. Якось, думаючи, що вже прийшла весна, вона пішла пасти своїх кіз у гори. Там її застигла велика віхола і вона перетворилася на камінь, від якого потекла вода й досі тече. За ім'ям цієї жінки болгарки називають перший весняний місяць – март. Інколи, наприкінці зими, баба Марта спускається з гір і спостерігає, як люди готуються до приходу весни. Якщо зможуть її задовольнити, то вона буде доброю до них цілий рік, якщо ж ні, то начувайтесь...

1 дівчина: А як же її задовольнити?

3 дівчина: По-перше, треба було винести всі червоні речі з дому, щоб відігнати злі сили баби Марти і задобрити її. Ці речі розкладали перед будинком, на даху, вікнах, на городі, розвішували на деревах.

4 дівчина: А я ще чула, що червоне розкладали й для того, щоб баба Марта була веселою (да є весела баба Марта) і не сердилася (да не се сьрди), щоб засушила, якщо буде багато дощів і пролилась дощем, якщо буде засуха.

2 дівчина: А мені розповідала тітка Янка, що баба Марта – це червоне Сонечко, яке все відновлює і всьому дає початок. Тому червоне “прокладає” їй дорогу до будинку.

1 дівчина: Я знаю іншу легенду про бабу Марту. Говорять, що у Марти було 11 братів (місяці року), коли вони її ображали, вона

сердилася (була погана погода). Коли вона була весела, світило сонце.

2 дівчина: Щоб задовольнити бабу Марту, якщо на початку місяця була погана погода, влаштовували міфологічне весілля, пропонуючи їй в чоловіки якого-небудь вдівця. Якщо після цього виглядало сонце, значить жених їй сподобався.

4 дівчина: Ой дівчата, в мене біла нитка скінчилася.

1 дівчина: А ти вже багато мартеничок сплела?

4 дівчина: Шість.

Ведуча: Пласти мартенички треба було лише з ниток двох кольорів: білого й червоного. За давніми повір'ями болгар: білий колір символізує довголіття, а червоний – здоров'я. Тому, даруючи 1 березня мартеничку, дівчата бажали здоров'я та довголіття.

2 дівчина: Ото ж бо й воно. Не забудь зняти мартеничку з шії, коли побачиш ластівку.

3 дівчина: Навіщо.

2 дівчина: Щоб шия була тонкою, як у цього птаха.

1 дівчина: А з коси виплести, коли побачиш змію, щоб коси були довгими, як вона.

4 дівчина: Треба сказати своєму маленькому брату, щоб коли побаче лелеку, кинув мартеничку зі словами: “На на тебе мартеница, а дай на мене здорове” (на тобі мартеницю, а мені дай здоров'я).

1 дівчина: А коли побаче перший цвіт на дереві, хай пов'яже мартеничку на його віти, щоб було багато плодів.

2 дівчина: Ой, дівчата, треба й собі не забути повісити мартеничку сьогодні вночі на куц червоної рожі.

1 дівчина: А тоді ж не забудь зняти й повісити собі на шию, щоб літом твоє обличчя не загоряло.

Ведуча: І так дівчата могли теревенити до півночі. А вранці, прокинувшись, чекати від баби Марти різних сюрпризів.

Свято “Святого Миколая” (за традиціями німців)

Звучить музика. До зали заходить ведучий.

Ведучий: Добрий день, любі діти. Ось і прийшла зима. Всі діти люблять зиму? Адже взимку можна кататися на санчатах, лижах, ковзанах, ліпити снігову бабу. А ще взимку святкуються найулюбленіші свята. Одне з них німці святкують сьогодні. В цей день всі діти отримують подарунки. А історія цього свята така:

“6 грудня німці святкують свято Святого Миколая. Миколай був багатою людиною і допомагав усім бідним. Існує легенда, що жили собі якось три дівчинки. У них не було чого їсти. І от вночі Миколай приїхав до їхнього будинку на лижах і вкинув через димаря три золоті яблука. Вони впали якраз у три панчохи, які висіли на каміні й сохли. З того часу діти й дорослі дуже поважають це свято. Кожен малюк чекає на подарунок, який принесе йому вночі Святий Миколай.

Грає музика й до зали заходить св.Миколай.

Миколай: Добрий день, любі діти. Вгадайте, хто я?

Відповідь дітей.

Ведуча: Добрий Миколаю, наші діти зачекалися на тебе.

Миколай: Я довго йшов на лижах, тому і забарився. Але до цього свята я приготувався. Моя торба аж тріщить від подарунків і солодощів. Та я люблю, коли дітки співають і танцюють. Діти, ви вмієте співати?

Ведуча: У нас є гарна пісня про Миколая.

Діти співають пісню про св. Миколая.

Миколай: Дуже дякую вам, дітки. А тепер давайте трохи пограємо.

Гра в фанти (на нитці висять “цукерки”, в яких написані завдання. Дитина відрізає собі цукерку і виконує завдання: читає вірша, відгадує загадку, танцює тощо).

Аж раптом: гуркіт, шум. До зали забігає Кнехт Рупрехт.

КР: А чому це ви всі тут зібралися? Що це ви тут святкуєте?

Діти: Свято св. Миколая.

КР: Як ви можете святкувати свято св. Миколая. Ви ж усі такі сердиті, погані, брехливі! Ось у мене є лозинка. Кого тут треба виховувати?

Кнехт Рупрехт підбігає до дітей.

КР: От ти, хороша дівчинка? А ти гарна дитина?

Миколай: А ну йди геть. Вони всі гарні діти. Чому ти такий сердитий? Ми святкуємо свято. Йди геть.

КР: Ні, я залишусь тут. Мені теж подобаються свята. Якщо виконаєте мої бажання, тоді я піду геть. Ось повітряні кулі. У них знаходяться мої бажання. Треба кулю проколоти й дістати їх звідти.

Завдання №1: проспівати пісню.

Завдання №2: відгадати загадку.

Завдання №3: спільна гра: “Капелюх” (Капелюх передається з рук в руки по колу, поки грає музика. В кого він залишається в руках, як затихає музика, той виходить з гри).

КР: Ой, як мені сподобалася ця гра. Тепер я хочу танцювати! Гей, музики, грайте!

Діти танцюють німецьку польку.

КР: Ой, як мені подобається!!!

Ведучий: Ми виконали всі твої бажання. Тепер іди геть!

КР: Мені тут так подобається. Можна мені залишитись? Я буду добрим і веселим. Можна мені залишитись?

Миколай: Це дуже складне завдання для мене. Що будемо робити, діти? Залишимо його тут з нами?

Діти: Так.

КР: Який я радий. Сьогодні у мене найкращий день. Дякую вам любі діти.

Миколай: Я дуже радий, що Кнехт Рупрехт став добрим і залишився з нами. А тепер, дітки, приготуйте свої черевики.

Миколай розкладає в них подарунки.

Миколай: З вами, малята, дуже весело. Але мені треба їхати далі. Залишайтеся такими ж добрими, слухняними, веселими й чекайте на мене в наступному році. До побачення.

ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ

Академічна група має розділитися на 3 підгрупи, підготувати та продемонструвати святкування одного з сімейних чи календарних свят болгар, греків і німців за народними традиціями.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ (ОСНОВНА)

1. Народи Північного Приазов'я / За ред. Б.М. Кочерги та ін. - К.: Просвіта, 1997. - С. 30-43.

2. Шишкіна-Фишер Е.М. Немецкие народные календарные обряды, обычаи, танцы и песни. Практическое пособие для российских немцев. - 2-е изд. - М.: Готика, 2000.

3. Державин И.С. Болгарские колонии в России. - София: Державна Печатница, 1914. - С. 152-173.

4. Пономарев И.С., Сорока Т.И. Традиции свадебной обрядности греков Приазовья // Греки Украины. - Донецк, 1991. - С. 181-184.

ЛІТЕРАТУРА ДО ТЕМИ (ДОДАТКОВА)

1. Серафимов С.А. Крымские христиане (греки) на северных берегах Азовского моря. Материалы по истории и культуре греков Украины. – Донецк: Кассиопея, 1998. – Вып. 1. – С. 84-90.

ТЕСТИ ДЛЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ
ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

1. Обведіть кружечком свято приазовських болгар:
 - а) Новий рік;
 - б) Свято баби Марти;
 - в) Адвент.
2. Продовжіть ряд суто грецьких народних свят:
 - а) Арту;
 - б) ...;
 - в) Панаїр.
3. Виберіть імена трьох королів з німецького свята Трьох Королів:
 - а) Мартін. Клаус, Дітер;
 - б) Каспар. Мельхіор. Бальтазар;
 - в) Ганс. Лютер, Пітер.
4. Продовжіть ряд пасхальних символів у німців:
 - а) пасхальне багаття;
 - б) пасхальне яйце;
 - в)

Відповіді: 1б, 2 свято мишки, 3б, 4 пасхальний заєць,

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України. – К.: Просвіта, 1996. – 80 с.
2. Доктрина розвитку освіти // Освіта України. – 2002. – 23 квітня. – С. 4-6.
3. Концепція національного виховання // Рідна школа. – 1995. – № 6.
4. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Освіта України. – 2000. – 9 серпня. – С. 4-6.
5. Дитина: Програма виховання і навчання дітей дошкільного віку / За ред. О.В. Проскури. – Київ: Освіта, 1993. – 274 с.
6. Алимжанова Г.М. Технология этнокультурного воспитания в демократизации образования // Сборник материалов международной практической конференции: В 3 ч. – Стерлитамак, 2000. – Ч.2. – С. 120-128.
7. Арзамасцева Н.Т. Общекультурная компетентность будущих специалистов как важный фактор их профессиональной подготовки // Подготовка специалистов в области образования. – СПб.: РГПУ им. А.Герцена, 1999. – С. 53-57.
8. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии // Педагогика. – 1989. – С. 191.
9. Бессараб Н.С. Вихователь освітнього закладу нового типу як особистість // Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. / За ред. В.О.Зайчука. – К.: ІЗМН, 1997. – Вип. 19. – С. 107-111.
10. Волков Г.Н. Этнопедагогизация современного воспитания // Мир образования. – 1997. – №7. – С. 2.
11. Воронов І.О. Культурне відродження та культуротворення у контексті державно-правової системи України // Альманах наукових праць: Нова парадигма. – Запоріжжя: ЗДПУ, 2002. – С. 220.
12. Гадецький М.В., Хлебнікова Т.М. Організація навчального процесу в сучасній школі: Навчально-методичний посібник для вчителів, керівників навчальних закладів, слухачів. – Харків: Веста: Видавництво “Ранок”, 2003. – С. 79-80.
13. Гасанов З.Т. Проблемы воспитания патриотизма, дружбы народов, веротерпимости // Педагогика. – 2001. – № 4. – С. 24-30.
14. Гриньова В.М. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти). –

Харків: Основа, 1998. – 300 с.

15. *Гукаленко О.В.* Поликультурное воспитание как процесс формирования национальной и этнической толерантности у современной молодежи // Известия Академии педагогических и социальных наук. – Москва – Воронеж: НПО “МОДЭК”, 2005. – Выпуск 5. – С. 121-128.

16. *Гуренко О.І.* Формування етнокультурної компетентності майбутніх педагогів / Зб. наук. пр. – Київ – Запоріжжя, 2004. – Вип. 30. – С. 110-116.

17. *Життєва* компетентність особистості: Науково-методичний посібник / За ред. Л.В.Сохань, І.Г.Єрмакова, Г.М.Несен. – К.: Богдана, 2003. – 520 с.

18. *Жуковский И.В.* Этнокультурное образование в многонациональном регионе // Педагогика. – 2001. – № 3. – С. 37-40.

19. Закон України “Про освіту” // Голос України. – 1991. – 26 червня. – С. 11 – 14.

20. *Зязюн І.А.* Технологізація освіти як історична неперервність // Неперервна педагогічна освіта: теорія і практика. – К., 2001. – Вип. I. – С. 73-86.

21. *Ігнатенко П.Р., Поплужний В.Л., Косарева Н.І., Крицька Л.В.* Виховання громадянина: Психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: Навчально методичний посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 252 с.

22. *Кагальняк А.И., Яцишин К.Е.* Формирование самооценки профессионально значимых качеств будущих учителей: Методические рекомендации. – М.: Педагогика, 1998. – 24 с.

23. *Кларин М.В.* Педагогическая технология в учебном процессе. – М.: Знание, 1989. – С. 77.

24. *Конькова Т.І.* Аспекти формування національної свідомості особистості студента // Наукові записки. – Вінниця: ВДПУ, 2002. – Вип.6. – С. 60-62.

25. *Крутецкий В.А.* Исследование структуры условий и развитие способностей. – М.: Просвещение, 1978. – 221 с.

26. *Кулюткин Ю.Н., Сухобская Г.С.* методы изучения профессиональной направленности учителя – Л.: Педагогика, 1980. – 80 с.

27. *Ладнушкина Н.М., Аминева А.Р.* Этнокультурное воспитание и формирование поликультурного самосознания подрастающего поколения // Сб. материалов междунар. практ. конф.: В 3 ч. –

Стерлитамак, 2000. – Ч. 2. – С. 120-124.

28. *Лернер И.Я.* Внимание: технология обучения // Советская педагогика. – 1990. – № 3. – С. 139-140.

29. *Ляшенко О.І.* Особливості відродження національного аспекту змісту в освітньому стандарті поліетнічної держави // Проблеми освіти: Наук.-метод. зб. – К.: ІЗМН, 1997. – Вип. 10. – 220 с.

30. *Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України, Інститут держави і права ім. В.М. Корецького.* – К.: Довіра: Генеза, 1996. – С. 63-67.

31. *Мархель И.И.* К вопросу о классификации компьютерных технологий обучения // Нові інформаційні технології навчання в учбових закладах України. – Одеса, 1999. – 275 с.

32. *Махмутов М.И.* Проблемное обучение. – М.: Педагогика, 1975. – 297 с.

33. *Мацейків Т.І.* Етнокультурна ідентифікація особистості // Педагогіка і психологія. – 2001. – С. 17-23.

34. *Монахов В.М.* Аксиоматический подход к проектированию педагогической технологии // Педагогика. – 1997. – № 6. – С. 26-31.

35. *Національна доктрина розвитку освіти України XXI століття // Освіта.* – 2002. – 24 квітня. – С. 2-5.

36. *Педагогічні технології у неперервній професійній освіті / С.О. Сисоєва, А.М. Алексюк, П.М. Воловик та ін.; За заг. ред. С.О. Сисоєвої.* – К.: ВПОЛ, 2001. – 501 с.

37. *Пехота О.М., Кіктенко А.З.* Освітні технології: Навчально-методичний посібник. – К.: А.С.К., 2000. – 256 с.

38. *Пірен М.І.* Основи етнопсихології: Підручник. – Вид. 2-е, доповнене. – К., 1998. – 436 с.

39. *Подласый И.П.* Педагогика. Новый курс: Учебник для студентов педагогических вузов: В 2 кн. – М.: Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1999. – Кн.1: Общие основы. Процесс обучения. – С. 242-272.

40. *Політичний енциклопедичний словник / За ред. Ю.С.Шемшученка, В.Д.Бабкіна, В.П.Горбатенка.* – К.: Генеза, 2004. – 736 с.

41. *Прокopenко І.Ф., Євдокимов В.І.* Педагогічна технологія: Посібник. – Х.: Основа, 1995. – 105 с.

42. *Раковський К.* Формування національної самосвідомості особистості. // Українська родина. – 1998. – № 7. – С. 396-398.

*Формування етнокультурної компетентності
майбутніх педагогів в умовах поліетнічного середовища*

43. Рудик П.А. Потреба у посиленні національного виховання студентів // Проблеми освіти: Наук.-метод. зб. / За ред. М.З. Згуровського. – К.: ІЗМН, 1997. – Вип. 7. – С. 272.

44. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. – М.: Народное образование, 1998. – 256 с.

45. Снежкова Г.І. До проблеми формування самосвідомості підлітків (спроба етносоціологічного дослідження) // Етнографія Києва і Київщини: традиції і сучасність. – 1986. – С. 262-270.

46. Стельмахович М.Г. Сучасні проблеми національного виховання студентської молоді // Проблеми освіти: Наук.-метод. зб. / За ред. М.З. Згуровського. – К.: ІЗМН, 1997. – Вип. 7. – С. 272.

47. Сухомлинська О.В. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності // Шлях освіти. – 2002. – № 4. – С. 13-18.

48. Тиводар М. Етнологія: Навчальний посібник. – Львів: Світ, 2004. – 624 с.

49. Федорова С. Формирование этнокультурной компетентности педагога: Методические рекомендации. – Йошкар-Ола, 2000. – 26 с.

50. Філіпчук Г.Г. Проблеми етнокультури в змісті шкільної освіти // Педагогіка і психологія. – 1999. – № 4. – С. 52-58.

51. Філіпчук Г.Г. Розвиток освіти в багатонаціональних регіонах. – Чернівці: Прут, 1996. – 128 с.

52. Фрадкин Ф. Педагогическая технология в исторической перспективе: Сборник научных трудов. – М., 1992. – С. 12-19.

53. Шабалина Л.П., Туркина О.А. Этнология, этнография в педвузе и общеобразовательной школе. – Ульяновск, 1998. – С. 4.

54. Якадина Т. Поликультурное воспитание подрастающего поколения // Известия Академии педагогических и социальных наук. – Москва – Воронеж: НПО “МОДЭК”, 2005. – Выпуск 5. – С. 128-135.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

Завдання для самостійної роботи студентів

I. Детально опрацювати літературу:

1. Державин И.С. Болгарские колонии в России. – София: Державна Печатница, 1994.

2. Араджиони М.А. Греки Крыма и Приазовья: история изучения и историография этнической истории и культуры (80-е гг. XVIII – в.90-е гг. XX в.) // Симферополь: Издательский дом “Амена”, 1999.

3. Джуха И.Г. Одиссея мариупольских греков: очерки истории. – Вологда: ЛИС, 1993.

4. Народи Північного Приазов'я. // За ред. Б.М. Кочерги та ін. – К.: Просвіта, 1997.

5. Шишкина-Фишер Е.М. Немецкие календарные обряды, обычаи, танцы и песни. Практическое пособие для российских немцев. – 2-е изд. – М.: Готика, 2000.

II. Відвідати краєзнавчий музей з метою збору інформації про історію заселення регіону іноземними переселенцями, про культуру, побут, звичаї греків, болгар та німців Північного Приазов'я.

III. Співпрацювати з освітньо-культурними центрами національних меншин з метою збору етнокультурного матеріалу (народні звичаї, традиції, ритуали, народні ігри, танці, фольклор, промисли тощо).

IV. Вести щоденник зі збору етнокультурного матеріалу (форма довільна).

Схема народознавчо-пошукової роботи студентів
(на прикладі етнокультури національних груп
українського Північного Приазов'я).

Пошукову роботу студентів зі збору народознавчого матеріалу можна організувати за схемою:

На кожному рівні студенти повинні виконувати завдання пошукового характеру –

мікрорівень:

1) спілкування з представниками етнічних груп українського Північного Приазов'я з метою збору історичної та етнокультурної інформації;

2) спостереження за святкуванням сімейних свят болгар, греків та німців Приазов'я;

3) відвідування релігійних організацій з метою ознайомлення з релігійними святами;

4) вивчення доробків навчальних закладів з питань етнокультури національних меншин;

мезорівень:

5) перегляд телепередач та прослуховування радіопередач, присвячених етнічним групам Приазов'я;

6) співпраця з інформаційно-культурними товариствами національних меншин Північного Приазов'я;

макрорівень:

7) підтримування зв'язків з Болгарією, Грецією та Німеччиною через товариства етнічних груп.

Етнокультурні завдання для студентів на педагогічну практику

Система завдань практичної етнокультурної діяльності студентів включає в себе завдання згідно з основними етапами педагогічного управління: орієнтування (діагностика, цілепокладання, планування); виконання (практичні дії); контроль, аналіз і корекцію діяльності (продуктивні дії).

Окрім профілюючих завдань практики студенти мають виконати й спеціальні етнокультурні завдання.

№	Етнокультурні завдання	Кількість заходів	Звітність
1.	Спланувати навчально-виховні заходи з етнокультури національних меншин на термін практики.		Індивідуальний план роботи.
2.	Провести заняття (урок) на довільну етнокультурну тематику.	15	Конспекти занять, самоаналіз, аналіз практикантів, вихователів, методиста.
3.	Організувати вечір розваг, присвячений святкуванню народних свят етнічних груп Приазов'я.	3	Сценарії розваг, самоаналіз, аналіз практикантів, вихователів, методиста.
4.	Провести бесіду з метою запобігання конфліктних міжетнічних ситуацій.	3	Конспекти бесід
5.	Організувати ігрову, трудову, образотворчу діяльність дітей на засадах етнопедагогіки національних меншин Приазов'я.		Ведення щоденника. Звіт етнокультурної роботи.

Допомога викладача у виконанні цих завдань полягає в інструктажі до їх виконання й оформленні результатів на установчій конференції та під час відвідувань студентів на місцях практики,

перегляді конспектів занять, визначенні помилок та недоліків у них, усному заочненні творчих, активних студентів і спонуканні студентів до обміну досвідом, стимулюванні студентів до пошуку етнокультурної інформації, її відбору й аналізу, складанні конспектів бесід та сценаріїв розваг.

Звітну конференцію слід організувати у вигляді методоб'єднання, на яке запрошуються вихователі і методистів дитячих садків чи вчителі шкіл.

Спочатку звітуються студенти-практиканти, детально аналізуючи свою діяльність в навчальному закладі. Потім заслуховуються товариші – “напарники” із взаємними оцінками, після чого характеристику на кожного студента дають запрошені. Загальну оцінку за проходження практики студентам виставляє методист-експерт.

Народні ігри національних меншин Північного Приазов'я

Квочка і курчата

(болгарська народна гра)

Учасники вибирають "квочку" і "півня". Решта гравців – "курчата", вишиковуються за "квочкою".

На відведеному для нього місці "півень" удає, ніби щось гребе. "Квочка" спочатку каже: "куд-кудах", "курчата": "Пі-пі-пі".

Квочка водить курчат вперед-назад, потім зупиняється перед півнем і запитує:

- Що ти робиш?
- Комору будую.
- А навіщо тобі комора?
- Пишоно зберігати.
- А навіщо тобі пишоно?
- Курчат годувати.
- А де ж курчата?
- За твоєю спиною.
- Так вони ж мої!
- Були твої, а стануть мої!

"Півень" намагається підкрастися до "курчат", обходячи "квочку" праворуч чи ліворуч. "Квочка", розставивши крила (руки), захищає "курчат", постійно рухаючись із ними, щоб не дати "півню" вкрасти "курча". "Курчата" не можуть відійти від "квочки" чи змінити своє місце в ряду. "Півень" може підкрастися до "курчат" тільки обійшовши "квочку", може зловити лише останнє "курча". Коли він схопить "курча", запитання і відповіді повторюються і гра продовжується доти, поки "півень" не захопить останнє "курча". Тоді ролі міняються: той, хто був "квочкою", стає "півнем", і навпаки.

Свинка

(Болгарська народна гра)

Кількість гравців необмежена. Всі "озброєні" довгими палицями. Для гри креслять коло, в центрі якого роблять ямку. По колу на однаковій відстані одна від одної теж робляться ямки по кількості гравців. За допомогою лічилки:

Адинола, двадинола,
Два царя – царафида,

*Люштон, тютюн,
Жаба слаба,
Раджулець, скакалець,
Севар, сенкач.*

визначають “пастуха” (подарян). Він стає в середину кола біля головної ямки, інші гравці стають теж біля своїх ямок, ставлячи в них один кінець своєї палиці. “пастух” намагається своєю палицею загнати камінь чи інший предмет в головну яму, а інші учасники намагаються завадити йому, відпихаючи той предмет своїми палицями. Гравці слідкують, щоб “пастух” не зайняв їхньої ямки, тому що володар тієї ямки стає “пастухом”. Коли “пастуху” вдається загнати свинку в ямку, всі учасники гри швидко міняються своїми місцями, а “пастух” поспішає також зайняти чийсь вільну ямку. Той, хто залишається без ямки, стає “пастухом”, і гра продовжується.

Рибалка

(Грецька народна гра)

Учасники гри діляться на дві групи. Вони стають один навпроти одного на відстані декількох кроків. Одна група – “рибалки” (їх менше), друга – “риби”. На початку гри між ними зав’язується діалог:

- *Що ви в’яжете?-- запитують риби.*
- *Невід, – відповідають рибалки, виконуючи імітивні рухи.*
- *Що ви будете ловити?*
- *Рибу.*
- *Яку?*
- *Акулу.*
- *Ловіть!*

“Риби” повертаються і біжать до проведеної риски. Кожен “рибалка” намагається спіймати бодай одну “рибку”. Гра повторюється, але називається інша риба.

Примітка: Ловити “рибу” можна лише в морі. “Риби” вважається спійманою, коли “рибалка” торкається до неї рукою.

Просо

(Грецька народна гра)

Гравці стають в шеренгу. Ведучий підходить до одного з них і каже:

- *Йди до нас просо полоти.*
- *Не хочу.*

- А кашу їсти?
- Хоч зараз!
- Ах ти ж ледащо!

Після цих слів ведучий і ледар оббігають шеренгу (ведучий біжить перед дітьми, а ледар – за їх спинами) і один з них, хто прибіг швидше, займає в шерензі вільне місце. Виграє той, хто першим стане в шеренгу.

Вовк і зайчата

(Німецька народна гра)

Ця гра колективна. За допомогою лічилки визначається вовк.

Котилося яблучко

З крутої гори.

Хто підніме –

Той іди!

“Зайці” грають на галявині, промовляючи:

Раз, два, три, чотири, п’ять.

Ніде зайчикам скакати.

Всюди ходить вовк, вовк,

Він зубами клац, клац!

Кожен з нас в куцах завмер,

Ти не знайдеш нас тепер.

Гей, вовчице, не сиди,

Як сховаємось – іди.

“Зайці” сідають і не ворушаться. З останніми словами виходить вовк і проходить між “зайцями”. Хто з них ворухнеться, того “вовк” забирає з собою. Виграє той “заєць”, який не поворухнеться.

Чапля та жабки

(німецька народна казка)

Кількість гравців – не менше трьох. Один з них – “чапля” (ходить, високо піднімаючи ноги), решта – “жабки”. Спочатку “жабки” стрибають і квакають, але як тільки прийде “чапля”, всі завмирають на місці. Хто ворухнеться або засміється – того “чапля” хватає і з’їдає (відводить у бік). Гра закінчується тоді, коли на “болоті” не залишиться ні однієї жабки.

Прислів'я національних меншин українського
Північного Приазов'я

Болгарські:

Робота навчає.

Якщо нічого не посієш, то нічого й не пожнеш.

Без муки робота – без води кладенець.

В голій річці – гола риба.

Вовк вівчарем не буває.

Добра вівця мало бліє, а багато молока дає.

В розумної голови сто рук.

Благі наміри залізні ворота відчиняють.

Де вівчар, там і стадо.

Всяка мука не є довіку.

Всяка пташка в гнізді співає.

Де немає згоди, там скрута.

З добрим другом і в скрутї веселіше.

Один цвіт – це ще не літо.

Без здоров'я нема багатства.

Веселе серце пісні співає.

Якщо є здоров'я, всього можна досягти.

Рання пташка рано співає.

Без книги людина сліпа.

Без муки нема науки.

Без науки нема сполуки.

Книга – це чотири ока.

Гостра думка в серце вліза.

По воду ходив, а води не пив.

Грецькі:

Робота на ноги ставить, а лїнь у траву валить.

Хто від роботи тікає, на того лїнь нападає.

Той багатство має, хто в роботі потом спливає.

Не соромно роботу любити, а соромно лїнивим бути.

Хто працює – розквітає, хто лїниться – занепадає.

Без роботи жити – дарма небо коптити.

Тільки праця дає радість і здоров'я.
Земля годує людей, але й вона потребує їжі.
Жадібний із роси мотузки в'є.
Лінь приносить бідність.
Навчання не додасть розуму, якщо в тебе немає людяності.
Довірити таємницю пліткарю – все одно, що насипати просо в
дірявий мішок.
Хай соромляться ті, хто каже неправду.
Соромно, коли чогось хорошого не зробиш для людей.
Зла людина вночі погано спить.
Дерево багате своїми плодами, людина багата своїми ділами.
Любов не знає страху.
Не кажи багатством мало, а кажи малим багато.
У кого добре серце, і зовні видно, бо він красень.
Добре слово красою тебе наділяє, а погане слово серце твоє
з'їдає.

Краще мати хоч трішки розуму, аніж мати надлишок сили.
Без навчання нема майстерності.
Не вихваляйся язиком, хвались ділом.

Німецькі:

Робота розведе вогнище з каменю.
Чого серпень не зварить, того вересень не спече.
Праця і щастя в одному будинку живуть.
Роботу з пліч і на піч.
Ремесло – золотий годувальник.
Діло майстра боїться.
Щоб рибку з'їсти, треба у воду лізти.
Услужливий дурень небезпечніший за ворога.
Завидючому і свій хліб не солодкий.
Зла людина як вугілля: хоч не палить, так чорнить.
Страх ходить на ногах таргана.
Людина благородна не родом, а душею.
Відвага міста захоплює.
Мудрий їсть, щоб жити, а дурень живе, щоб їсти.
Кінь на чотирьох ногах, та спотикається, а на двох і
спіткнутись не диво.
Відкласти справу ще не означає відмовитись від неї зовсім.

Після грози – відро, після горя – радість.
Легко бути щедрим за чужий рахунок.
Сонце сідає – лінтяй гуляє.
Починаючи справу думай про кінець.
Що в серці вариться, те на обличчі не сховається.
Грамоті вчиться, завжди знадобиться.
Любов за гроші не купиш.
У брехні короткі ноги, на брехні далеко не поїдеш.

Колисанки

Болгарські:

Із лісочка, Сон, прийди,
Яночку не розбуди!
За ручечку тихенько
Поведи дівчатко –
Малесеньку Янку
На лужок-полянку.
Зелений дай листочок,
Заплети віночок,
Прикрась косу бантом:
Росою – діамантом.

Зійди, Сон, з гори,
Із гори, від води,
Казку з-за ріки візьми,
Сину в торбі принеси!
Занеси в світлицю,
Поклади в колиску,
В золоту колиску.
Сина, Сон, заколихай,
Золотих пісень співай.

Грецькі:

Грулі, грулі, грулі,
Прилетіли гулі
Колисаночку співать,
І синочка колихать.

Бай, бай, бай, бай,
Ти, собаченько, не гавкай,
Півнику, не кричи,
І синочка не буди.
Мій синочок буде спати,
І великим виростати.

Німецькі:

Спи, засинай, дитя,
По небу ходить вівця,
Зірочки-ягнятка,
А місяць – їх татко.
Спи, засинай, дитятко.

Спи, моє мишенятко,
Спи до раннього ранку,
Аж поки півень на ганку
Не крикне “Ку-ка-рі-ку!”

Потішки

Болгарські:

Стриб, стриб, коник!
Стриб на підвіконня!
Чи далеко річка!
Там, біля крилечка!
Коник скаче: топ-топ!
Дончо робить: хлоп-хлоп!

Каркав ворон з двору:
– Віддай, бабо, Тодора!
Каркав, сів на грушу:
– Віддай мені Карлушу!
Каркав вранці рано –
Вимагай Стояна.
Пополудню на овин:
– Дай же, бабо, теплий блин.

В вікна бився і кричав:
– Дай же, бабо, калача!
Бідний ворон в перепалку,
Сам собі накаркав палку!

Грецькі:

Рибка плаває у морі.
Геркулес гуля надворі.
Ручки піднімає,
Ніжками ступає.
Топ-топ, топ-топ,
Хлоп-хлоп, хлоп-хлоп.

Один, два, три, чотири, п'ять.
Вийшли пальчики гулять.
Перший виліз на горбочок,
Другий всівся на пеньочок,
Третій казку розказав
А четвертий сумував.
П'ятий – всіх братів зібрав,
З ними пісню заспівав.

Німецькі:

На одній горі із масла,
Всівся гном дуже товстий.
Вийшло сонце, один, два, три
І гора розтала вмить.
Тільки сталося це – бом!
І на землю впав наш гном.

Манифест 22-го июля 1763 г.

о дозволении всем иностранцам,
в Россию въезжающим, поселяться
в которых губерниях они пожелают
и о дарованным им правах

Мы, ведая пространство земель нашей империи, между прочего усматриваем наивыгоднейших к населению и обитанию рода человеческого полезнейших мест, до сего еще праздно остающихся, немалое число, из которых многие в недрах своих скрывают неисчерпаемое богатство разных металлов; а как лесов, рек, озер и в коммерции подлежащих морей довольно, то и к размножению многих мануфактур, фабрик и прочих заводов способность великая. Сие подало Нам причину в пользу всех наших верноподанных издать манифест прошлого 1762 г. декабря 4 дня; но как в оном Мы о желающих из иностранных в Империи нашей селиться, соизволение наше вкратце объявили, то, в пополнение оногo, повелеваем всем объявить следующее учреждение, которое Мы наиторжественнейше учреждаем и исполнять повелеваем:

1. Всем иностранцам дозволяем в Империю нашу въезжать и селиться, где кто пожелает, во всех наших губерниях;

2. Такие иностранные могут приезжать и являться не только в Резиденции нашей в учрежденной на то Канцелярии опекунства иностранных, но и в прочих Империи нашей пограничных городах где кому способнее у Губернаторов, а где оных нет, то у главных городских начальников;

3. Если в числе иностранцев, желающих в Россию на поселение, случатся и такие, которые для проезда своего не будут иметь довольно достатка, то оные могут являться у Министров и резидентов наших, находящихся при иностранных дворах, от коих не только на иждивении нашем немедленно в Россию отправлены, но и путевыми деньгами удовлетворены будут;

4. Коль скоро придут иностранные в Резиденцию нашу, и явятся в Канцелярию опекунства, или в другой какой пограничной наш город, то имеют объявить решительное свое намерение, в чем их желание состоит, записаться ли в купечество или в цехи, и быть

мещанином, и в котором городе, или поселиться колониями и местечками на свободных и выгодных землях для хлебопашества и других многих выгодностей? То все таковые, по их желаниям, немедленное о себе определение получают; где ж и в которых именно местах в Империи Нашей свободные и удобные к населению земли находятся, из последующего реестра видимо, хотя еще и несравненно более объявленного числа пространных земель и всяких угодий есть, на коих также позволяем селиться, кто только и где из оных для пользы своей сам изберет;

5. Как скоро кто из иностранных прибудет в Империю Нашу на поселение, и явится в учрежденный для оных Канцелярии опекунства, или в прочих наших пограничных городах, то впервых, объявля, как выше сего в 4 пун. предписано, о желании своем, имеет потом всякой учинить по вере своей и обрядам обыкновенную о подданстве Нам верности присягу;

6. Но чтоб все желающие в Империи Нашей поселиться иностранные видели, сколь есть велико для пользы и выгодностей их Наше благоволение, то Мы соизволяем: 1) всем прибывшим в Империю Нашу на поселение иметь свободное отправление веры по их уставам и обрядам беспрепятственно, а желающим, не в городах, но особыми на порожних землях, поселиться колониями и местечками, строить церкви и колокольни, имея потребное число притом Пасторов и прочих церковно-служителей, исключая одно построение монастырей; напоминая однакож при сем, чтоб из живущих в России во христианских законах, никто и никого в согласие соей веры или сообщества ни под каким видом не склонял и не привлекал, под страхом всей строгости наших законов, изъемя из сего разного звания находящихся в Магометанском законе, прилежащих к границам Нашей Империи народов, коих не только благопристойным образом склонять в христианские законы, но и всякому крепостными себе учинить позволяем; 2) не должны таковые прибывшие из иностранных на поселение в Россию, никаких в казну Нашу податей платить, и никаких обыкновенных ниже чрезвычайных служб служить, равно постоев содержать, и словом заключить, от всяких налогов и тягостей свободны следующим образом, а именно: поселившиеся многими фамилиями и целыми колониями на праздных местах 30 лет, а желающие житьствовать в городах тоже в цехи и купечество записываться в Резиденции Нашей

в С.-Петербурге, или близ оной в лежащих местах Лифляндских и Эстляндских, Ингерманландских, Корельских и Финляндских городах, также в столичном городе Москве – пять лет; в прочих губернских, провинциальных и других городах десять лет, но сверх того, еще каждому прибывшему в Россию не для временного пребывания, но и на поселение, свободную квартиру на полгода; 3) всем иностранным, прибывшим на поселение в Россию, учинено будет всякое вспоможение и удовольствие; склонным к хлебопашеству или другому какому рукоделию, и к заведению мануфактур, фабрик и заводов, не только достаточное число отведено способных и выгодных к тому земель, но всякое потребное седлано будет вспоможение по мере каждого состояния, усматривая особливо надобность и пользу вновь заводимых фабрик и завода, а иначе таких. Коих донныне в России еще не учреждено; 4) на построение домов, на заведение к домостроительству разного скота, на потребные к хлебопашеству и к рукоделию всякие инструменты, припасы и материалы выдавано будет из казны нашей потребное число денег без всяких процентов, но с единою заплаатою, и то по прошествии десяти лет, в три года по равным частям; 5) поселившимся особыми колониями и местечками, внутреннюю их юрисдикцию оставляем в их благоучреждение, с тем, что Наши начальники во внутренних распорядках никакого участия иметь не будут, а впрочем обязаны они повиноваться Нашему праву гражданскому. Если же иногда пожелают от Нас иметь особую персону для опекуинства, и для безопасности своей и охранения, пока с соседственными жителями опознаются, с доброю дисциплиною воинской салвогвардии, то им дано будет; 6) всякому желающему иностранному в Россию на поселение, позволяем имение свое ввозить, в чем бы оное не состояло, без всякого платежа пошлин, с тем однако ж, что иное для его собственного употребления и надобности, а не на продажу. А если ж таковой, сверх своего употребления, привезет что-либо в товарах на продажу, то не более беспошлинного ввезти позволяем, как по цене 300 рублей каждой фамилии, с тем, когда они в России не меньше десяти лет пробудут; в противно же случае за то при возвратном проезде взыскивать ввозные и вывозные настоящие пошлины; 7) поселившиеся в России иностранные, во все время пребывания своего, ни в военную, ниже в гражданскую службу против воли их определены не будут, кроме

обыкновенной земской и то по прошествии предписанных льготных лет; а будет кто пожелает самоизвольно вступить в военную службу в солдаты, такому дастся, при определении в полк, 30 рублей в награждение, сверх обыкновенного жалования; 8) явившиеся иностранные в учрежденной для их канцелярии опекунства, или в прочих пограничных Наших городах, коль скоро объявят желание свое ехать на поселение внутрь России, то даны им будут как кормовые деньги, так и подводы, безнадежно до намеренного им места; 9) кто из поселившихся в России иностранных заведет такие фабрики, мануфактуры или заводы, и станет на оных делать товары, какие до ныне в России не было, то дозволяем оные продавать и отпускать из Нашей Империи десять лет без всякого платежа внутренней, портовой и пограничной пошлины; 10) если же кто из иностранных капиталистов собственным своим иждивением, заведет в России фабрики, мануфактуры и заводы, таковому позволяем покупать надлежащее число к тем мануфактурам, фабрика и заводам крепостных людей и крестьян; 11) поселившимся в Империи Нашей иностранным колониями и местечками, позволяем устанавливать, по собственному их благорассуждению, торги и ярмарки без всякого побора и платежа пошлин в казну Нашу.

7. Всеми предписанными выгодами и учреждением пользоваться имеют не только приехавшие в Империю Нашу на поселение, но и оставшие дети и потомки их, хотя бы оные а в России рождены были, считая число лет со дня приезда их предков в Россию.

8. По прошествии вышеописанных льготных лет, повинны будут все поселившиеся в России чужестранные платить обыкновенные без всякой тягости подати, и службы земские нести, как и прочие Наши подданные.

9. Напоследок, буде которые из переселившихся и вступивших в Наше подданство иностранных, пожелали выехать из Империи Нашей, таковым всегда свободу даем, с таким однако ж при том изъяснением, что они повинны, изо всего благо нажитого в Империи Нашей имения, отдать в казну Нашу, а именно: живущие от одного года и до пяти лет – пятую часть, от пяти до десяти и далее – десятую, и потом отъехать, кто куда пожелает беспрепятственно.

10. Ежели же некоторые из чужестранных, желающих на

*Формування етнокультурної компетентності
майбутніх педагогів в умовах поліетнічного середовища*

поселение в Россию, по каким особливим причинам, еще других, сверх предписанных, кондиций и привилегий востребуют: то о том могут они в учрежденную Нашу Канцелярию опекунства иностранных, письменно или персонально адресоваться, от коей Нам обо всем с подробностью донесено будет, и Мы тогда, по обращению обстоятельств, толь склонные решение учиним, какого они от Нашего проводушия надеяться могут.

Народні казки національних груп українського
Північного Приазов'я.

БІДАР І ВОДЯНИК

Болгарська народна казка

В одному селі жив старий дід. Він був дуже бідний, нічогосінько не мав. Помер і залишив своєму синову один лиш кужіль. Син узяв той кужіль і подався на заробітки. Дорогою в нього порвалися мотузки на постолах. Він виїняв кужіль і почав шукати мотузку. Та помалу дістався до великої річки. Вона була широка, як море. Як його перевезтися?

Став чоловік на березі й сушить собі голову, не знає що робити. Поки отак думав, з води вигулькнуло бісеня.

- Що ти робиш?
- Мотузку шукаю!
- Навіщо вона тобі?
- Річку зв'язати!
- А нащо тобі її зв'язати?
- Щоб додому віднести!

Бісеня пірнуло у воду й побігло до свого батька – водяника.

– Тату, який ся чоловік там на березі шукає мотузку, щоб зв'язати річку й віднести її до себе додому!

– Це, напевно, якийсь страшний ворог! Де ж ми житимемо? Я без ноги, то біжи ти поміряйся з ним силою. Переможеш його, і він, не забере річки!

Бісеня знову виринуло з води:

- Гей, ходи-но сюди!
- Що тобі ще треба?
- Забереш цю річку, як побореш мене!
- Поборемося, як прийдеш до мене в село!
- Прийду!

Поплентало бісеня за чоловіком. Той привів його до прірви, де жив змії.

– Ти ще малий, і мій син ще дитина, то ви боротиметеся, а я подивлюся, сказав чоловік.

Коли це виповзає змії. Бісеня злякалось і втекло. Чоловік

сховався від змія, а тоді знов прийшов до річки. Прибігло перелякане бісеня до свого батька.

– Тату, не можна боротися з тим чоловіком. У нього є син, теж дитина, як і я, і коли той син з'являється, дерева в лісі хиляться з ляку.

– То біжи позмагайся з ним, хто далі кине яблуко. Ти його переможеш, і не забере він річки!

У великий бульбашці виринуло бісеня з води. А чоловік сидить, шукає мотузку.

– Гей, навіщо ти шукаєш мотузку?

– Аби міцніша була!

– Навіщо тобі міцна мотузка?

– Щоб не порвалася, коли нестиму річку!

– Віднесеш річку, коли кинеш яблуко далі за мене!

– Кидай спершу ти, а тоді я!

Жбурнуло бісеня своє яблуко аж за річку. Чоловік замахнувся, та не кинув яблуко, а непомітно сховав його в кишеню.

– Бачиш: я переміг. Твоє яблуко було видно, як воно летіло і як упало а річкою, а мого не було видно ні коли воно летіло, ні коли падало!

Бісеня зникло і мерщій у воду. Прийшло до батька й каже:

– Тату, він переміг мене! Зараз забере нашу річку!

– Справді? – запитав старий водяник.

– Атож. Йому залишилося тільки зв'язати річку.

– Доведеться мені йти до нього. Той чоловік лишить нас без домівки, а то ще, чого доброго, і нас занесе!

Узяв милицю – тук-тук, тук-тук – і вже виткнувся на водою. Чоловік саме нахилився зав'язати мотузку на постолі.

– Гей, нащо ти в'яжеш річку?

– Понесу її додому! – відповів чоловік.

– Але ж вона наша! – каже старий водяник – Що є ми, зостанемося без домівки?

– Ваша чи не ваша, а я її заберу. Де хочете, там і живіть. А як лишитесь в цій річці, станете моїми рабами! Водяник благав, а чоловік удавав, ніби на чує.

– Залиш нам річку, ми дамо тобі торбу золота!

– Що таке торба золота! Ще й нести її треба.

– Дам тобі дві торби і сам однесу! – обіцяє водяник.

– Ну, це вже інша річ. Гляди тільки, щоб торби були великі, як мішки.

Водяник пірнув у воду і незабаром виніс дві великі торби золота.

Чоловік рушив, а водяник насилу тяг ті торби слідом за ним. Підійшли вони до села. Водяник натомився і сів відпочивати. А чоловік думає собі: "Як він ітиме аж до моєї хати, то довідається, де я живу. Збере вранці родичів і забере в мене золото". І почав він міряти водяника – від п'яти здорової ноги аж до голови.

– Нащо ти мене міряєш? – питається водяник.

– Дах моєї хати вкритий шкурами чортів, треба ще покрити один куток, тож: я міряю, чи вистачить твоєї шкури. Чоловік сказав це і ніби закуняв. А водяник за милицю і ходу! Бідар узяв те золото й приніс додому.

ВИНОГРАДАР І ЗМІЯ

Болгарська народна казка

Один чоловік мав гарний виноградник. Біля винограднику лежала купа каміння, де жила велика змія. Якось виноградар побачив змію і надумав зробити їй добро. Узяв кухоль свіжого молока, приніс, поставив біля каміння і став оддалік – хотів побачити, що буде. Змія вилізла, випила молока і впустила в кухоль один золотий. Виноградар узяв кухоль із золотим і пішов собі. Відтоді щоранку носив він змії молоко і забирив по одному золотому. Так дружили вони багато років.

Якось виноградар покликав сина, майбутнього господаря, і розповів йому про змію, що її годував молоком. Почав і син носити молоко й забирати золоті. Одного разу він подумав: "У тій копії має бути багато золотих; краще вбити змію, розрити купу й забрати золоті, а не носити молоко та годувати ту змію".

Отак надумавши, він узяв палицю і поніс змії молоко. Коли змія молоко випила, хлопець замахнувся і щосили вдарив її, але убити не зміг, відбив тільки шматок хвоста. Змія розгнівалася і вкусила хлопця. Він розпух і ледве дійшов додому. Батько спитав його, що сталось. Син розповів усе, як було, і через кілька днів помер.

Минуло багато часу, і якийсь прийшов виноградар до тієї самої кпи каміння. Вилізла і змія. Виноградар їй каже:

– Давай знову дружити, як раніше дружили.

А змія йому відповіла:

– Чоловіче, не може відновитися колишня дружба. Поки ти бачиш синову могилу, а я – свого відбитого хвоста, и не можемо стати друзями. Коли щось робиш, думай про наслідки.

ЦАРІВНА ЙДЕ НА ВІЙНУ

Грецька народна казка

Жив собі цар, і мав він троє дочок. Несподівано прилетіла вістка, що сусідній цар іде на нього війною. Задумався цар. Що робити? А старша дочка й питає:

– Чого ти, батьку, сумуєш?
– Нащо тобі знати – це не жіноча справа.
– Прошу рідненький, повідай мені про свій клопіт.
– Що тобі сказати? Прилетіла Вістка: треба йти на війну. Але я вже старий, німецький...

– Ой, скільки лиха принесе війна! Тепер уже не скоро віддасте мене заміж! – зітхнула дівчина.

Прийшла середульша дочка, питає:

– Чого ти, батьку, сумуєш?
– Нащо тобі знати – це не жіноча справа.
– Прошу рідненький, повідай мені про свій клопіт.
– Мабуть, не треба. Ти все одно скажеш те саме, що й старша.
– Ні, батьку, не скажу.
– Ну слухай! Прилетіла вістка: треба йти на війну. Але я вже старий, німецький...

– Ой, скільки лиха принесе війна! Тепер уже не скоро віддасте мене заміж! – сумно мовила дівчина.

Нарешті прийшла менша дочка, питає:

– Чого ти, батьку, сумуєш?
– Нащо тобі знати – це не жіноча справа.
– Ні, повідай, я ж твоя рідна донька!
– Мабуть, не треба. Ти все одно скажеш те ж саме, що й твої сестри.

– Ні, не скажу! – твердо відповіла дівчина.
– Ну, слухай! Прилетіла вістка: треба йти на війну. А я вже старий, німецький...

– Не журиться, батечку! Пошійте мені чоловічу одягу, дайте

коня, і я поведу ваше військо.

– Де таке бачено? Хіба можна дівчині воювати?

– Не бійтесь за мене. Я смілива. Я воюватиму, не відступалася дівчина.

– Гаразд, хай буде по-твоєму.

Цар наказав пошити для меншої дочки чоловічу одягу, сам вибрав найкращого коня, і царівна очолила батькове військо.

Невдовзі країну облетіла нова, радісна вістка: ворог розбитий ущент.

А допомагав царівні в цій війні інший сусід, царевич. Він повертався додому. Шлях йому стелився через володіння царя, якому допомагав. От царевич і надумав заночувати в замку, де жила наша царівна. Коли він її побачив, одразу впізнав того юнака, який боронив землю від ворога.

Повернувся царевич додому та й каже матері:

– Разом зі мною воювала хоробра дівчина.

– Як це дівчина може воювати? – здивувалася мати. – Де таке бачено, де таке чувано?

Царевич розповів усе, як було. Тоді мати каже:

– Поїдь до них у гості і вмов царівну піти погуляти на луг. А потім подивись на ті місця, де ви гуляли. Якщо трава на її місці буде зеленіша, значить, дівчина не була на війні.

Царевич так і зробив. Царівна охоче погодилася піти на луг. Натомившись, сіли вони відпочити, а царевич тим часом задрімав. Царівна перейшла на інше місце, відпочила, потім посиділа хвильку біля царевича і почала його будити:

– Вставай, царевичу, нам пора додому.

Глянув царевич на те місце, де відпочивала царівна: трава там була зеленіша, ніж на його місці. Повернувся до матері й каже:

– Там, де відпочивала царівна, трава була зеленіша.

– Хіба я не казала, що не може дівчина воювати? – мовила мати.

– Все ж таки на війні була дівчина. Я це доведу, потім проситиму її вийти за мене заміж! – стояв на своєму царевич.

Він переодягнувся у бідняцьку одягу. Набрив веретен, намиста та й пішов до палацу, де жила царівна.

– Веретена, намиста продаю! – вигукував царевич.

Почули це служниці та й кажуть царівні:

- Чуєш, царівно, що продає той бідняк?
- Хай собі продає, – байдуже відмахнулася царівна.
- А ми хіба нічого не купимо? – спитали служниці.
- Купуйте, як хочете!

Служниці спустилися вниз до хлопця та й питають:

- Скільки просиш за разок намиста?
- Я грошей не беру, тільки миску проса.

Дали служниці миску проса. Але він, висипаючи просо в торбину, взяв, і, ніби ненароком, розсипав його на землю. А поки збирав, надворі стемніло.

Служниці й питають хлопця:

– Чого ти не попросиш у нас іще миску проса, а згаяв півдня, обзібрати його по зернині?

– Хочу зрозуміти, що таке злидні, – відказав хлопець. – Якщо можете, люди добрі, пустіть мене переночувати. Я згоден ночувати і в підземеллі.

– Пустіть його в підземелля, хай ночує, – погодилася царівна, коли вислухала служниць.

Царевич тим часом вистежив, куди служниці поклали ключі від кімнати царівни, а вночі пробрався до неї, дав сонній понюхати чар-зілля, викрав її й відвіз до себе додому. Але пройшли чари, царівна прокинулася у чужому палаці. З переляку їй відібрало мову. Три роки минуло. Мати й каже царевичу:

– Покинь її, нащо тобі німа, одружишся з іншою.

Послухав царевич матір. Знайшли йому іншу наречену. Приготувалися до весілля. А коли йшли вінчатися, всім людям роздавали свічки, щоб світили дорогою. Дали свічку і німій дівчині. По дорозі до церкви люди почали кричати:

– Німа, твоя свічка давно згоріла! Хіба тобі не пече пальці?

Але дівчина мовби й не чула.

– Нехай моя наречена спробує їй пояснити, – сказав царевич.

– Німа, тобі пече пальці! Невже не боляче? – вигукнула та.

– Відтепер ти будеш німою, – раптом заговорила німа дівчина. – Іди собі, звідки прийшла! Я три роки мучилась, бо втратила мову з переляку. А ти наділа вінок нареченій і думаєш, що ти хазяйка! Не бувати цьому!

Царевич відмовився від нареченої, яку йому нараяла мати, і залишився жити із своєю царівною. Так вони все життя пройшли разом у щасті.

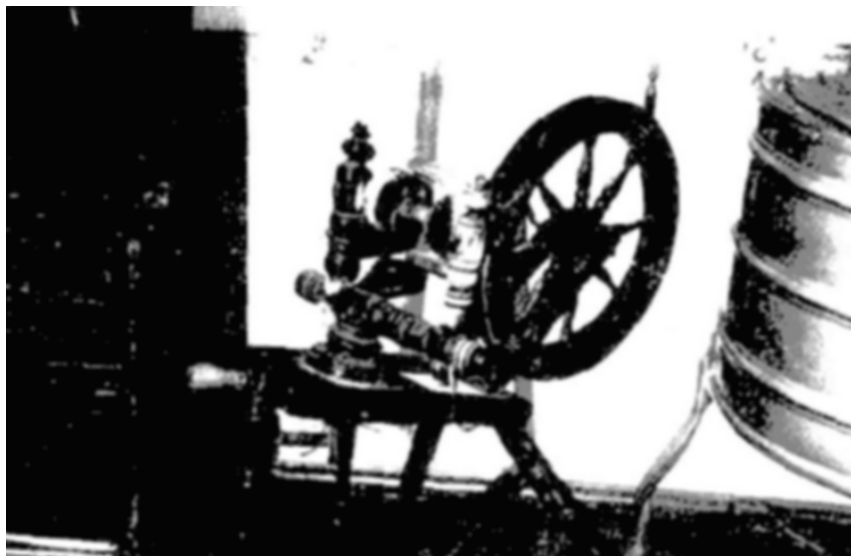
ІЛЮСТРАЦІЇ

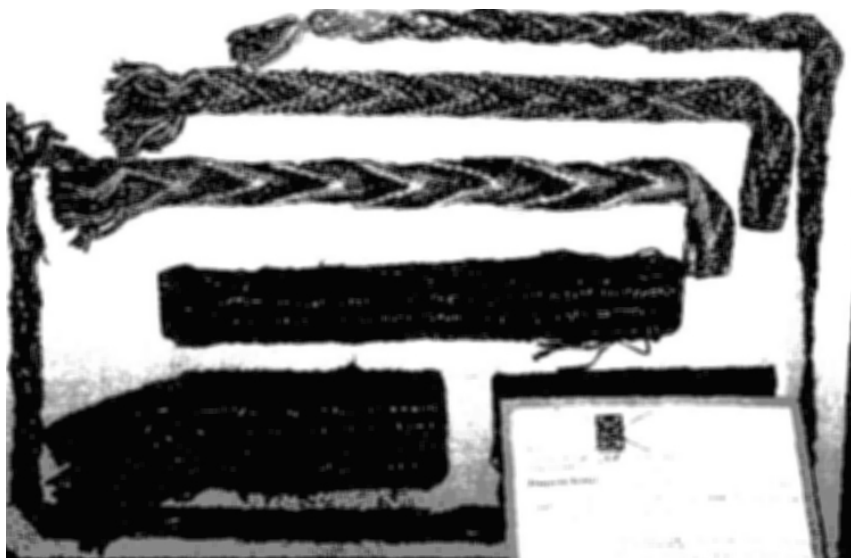
Німкєня за прядінням

Розмотування ниток

Німецька пралка

Німецькі пояси для одягу

Болгарська колонія у Приазов'ї

Болгарин, який грає на "кеменче"

Пов'язка хустини у болгарки

Болгарка-інтелігентка

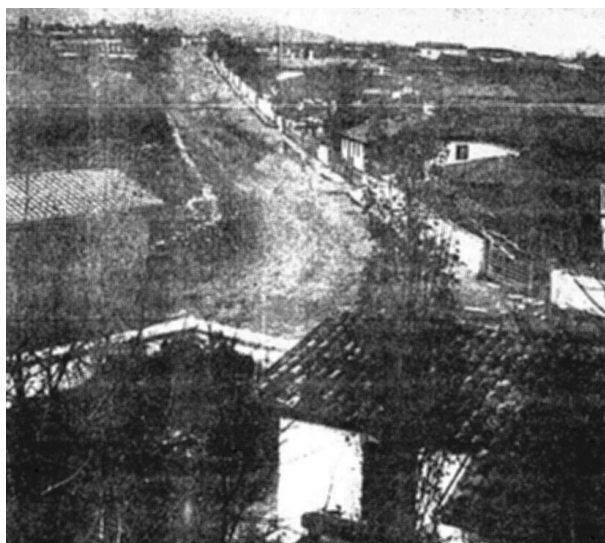
Святкове дозвілля болгарок

Святкове дозвілля болгар-чоловіків

Болгарські колонії у Приазов'ї

Болгарська колонія

Церква у болгарському селі

Будинок заможного селянина-грека

Грек у національному костюмі

Незаміжня гречанка

Заміжня гречанка

Навчальне видання

ГУРЕНКО Ольга Іванівна

**ФОРМУВАННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ В УМОВАХ
ПОЛІЕТНІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА**

Літературний редактор – В.М. Ліпич

Коректор – Н.О. Щукіна

Комп'ютерна верстка та дизайн обкладинки – С.К.Акімов

Надруковано з оригінал-макету, наданого автором

Підписано до друку _____ р.
Формат _____ . Папір офсетний.
Гарнітура «Book Antiqua». Друк – різнографія.
Ум. друк. арк. ____ . Обл.-вид. арк. ____ .
Наклад _____ прим. Зам. № _____ .

Видавництво та друк ТОВ «Юго-Восток, Лтд».
83055, Донецьк, вул. Щорса, 17.
Тел./факс: (062) 305-50-13; e-mail: vostok@skif.net
Свідоцтво про держреєстрацію:
серія ДК №1224 від 10.02.2003 р.